ЗМІСТ:

М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ: Поезії . 385
ДМ. МАРКОВИЧ: Замах на убійство жінки (спогади судового слідчого) . . 386
ОР. ЛЕВИЦЬКИЙ: Єзуїтська преподобниця (кінець) 397
МИХАЙЛО ЯЦКІВ: Вечерниці Романа Ничаєнка . 414
М. ГРУШЕВСЬКИЙ: З промови на полтавськім святі 423
ПЕТРО СТАХ: Осінь (настрої) 425
С. ТОБІЛЕВИЧ: Житє Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) 431
С. ВАСИЛЬЧЕНКО: Зіля Королевич (етюд на 1 дію) 439
ГР. ЧУПРИНКА: Вірність . 451
К. ГОЛІЦИНСЬКА: Українці на Самарщині . . 452
НАТ. РОМАНОВИЧ: Як зацвітуть троянди (оповідання) 463
Л. КОБИЛЯНСЬКИЙ: Спомини про М. В. Лисенка 487
НАТАЛКА-ПОЛТАВКА: „Припадок", етюд . . 501
М. ВОРОНИЙ: Віра жива (поезія) 505
ДМ. ДОРОШЕНКО: Дм. Ів. Яворницький (до 30-літнього ювилею його наукової діяльности) . . 506
ГРАЦІЯ ДЕЛЕДДА: Лихим шляхом (повість, пер. з італійського Н. Кибальчич, кінець) 514
ФЕД. ПЕТРУНЕНКО: Сонет 532
МАРКО ЛУЦКЕВИЧ: На Поліссю (етнографічні та економічні замітки) . . 533
АН. НІКОВСЬКИЙ: Поезія будучности 540
ВОЛ. ДОРОШЕНКО: Польський кьондз про польську політику 545
С. ЧЕРКАСЕНКО: З українського житя 551
Бібліографія 565
Хроніка 574
Зміст LXIV тому.

Адміністрація просить П. П. Передпл
відновляти передплату
НА 1914-й РІК.

1913.

РІЧНИК XVI. КНИЖКА
ТОМ LXIV ЗА ГРУДЕ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ВІСТНИК

КИЇВ - ЛЬВІВ.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Жертвуйте на памятник Шевченка в Київі

Жертви слати на книжечку Краєвого Союза Кредитового у Львові ч. 5555.

Приймаєть ся передплата на 1914-й рік

на новий науковий журнал українознавства

„УКРАЇНА“

орган Українського Наукового Товариства в Київі, що виходитиме що три місяці, книжками в 8—10 аршушів, при участи визначнійших українських учених, під загальним проводом голови Товариства

проф. Михайла Грушевського,

під одвічальною редакцією **Костянтина Михальчука.**

Поруч „Записок“ і „Збірників“ своїх, де далі будуть містити ся праці більш спеціяльного характера, хоче тепер Українське Наукове Товариство дати науковий журнал українознавства для ширших кругів української інтелігенції.

Програма: розвідки і звідомлення з ріжних галузей українознавства, огляди його поступів і наукової літератури, наукова хроніка, критичні статі і бібліографія українознавства, питання української мови, хроніка Укр. Наукового Товариства.

Передплата для Австрії 11 корон.

Редакція і контора: Київ, Велика Підвальна 36, кв. 8, Бюро Українського Наукового Товариства.

ВОЛ. ЛЕОНТОВИЧ.

СТАРЕ Й НОВЕ

Оповідання.

(Старе й нове.—Самовбивець.—Рахуба з старшим братом.—Я заробив у мого Бога.—Совість.—Заповіт і смерть пана Івана Гречки).

Видання прихильників української літератури, науки і штуки у Львові.

Склад в книгарні Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, Ринок 10.

Ціна 2 К 10 сот.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИКОЛА ЧЕРНЯВСЬКИЙ.

I.

Над морем синім, мов камінь сірий—
Уламок скелї, я впав, лежу.
І думи—мрії без краю й міри,
Мов перли чисті, в низки нижу.

А серце стиха щемить і ниє...
І сум туманить безжурний світ,
І чорним фльором жалоба криє
Усе, що снилось ряд днїв і лїт.

Ефемерида—я мить єдину
Бреню на сонцї і то мій вік...
Хто ж кинув з пітьми на світ людину
І дав їй рани, не дав їй лїк?..

II.

Йдуть і гаснуть днї за днями,
В безвість низкою летять,
Рівнозмінними огнями
Рівнобіжно миготять.

Днї безокі, днї безликі,
Ординарні, сірі днї,—
Невиразні, невеликі
Тїни й плями світляні.

І нема на чім спинитись,
Душу, серце чим зогріть,
І нема чим запалитись,
В сяйві скрикнути й згоріть...

А в бурхливому змаганнї
Світу й пітьми небуття—
У горіннї і згораннї—
Вся ж краса й мета життя!

III.

В синім морі риба грає.
Мак у полї чистім має.
Вітер ледве-ледве дише.
Обгортає ввесь світ тиша.

Тчуть ся в небі хмари срібні
Тчуть ся й тануть, непотрібні.
Бог же світу—сонце ясне—
Світить, світить і не згасне.

Височінь то—необмежна!
Широчінь то—безбережна!
Глибочінь то—тьма страшенна,
Як душа—душа стражденна!

Гляну вгору—промінь кину.
В далечінь я співом лину.
В глибочінь морів загляну—
Мовчазний, як скеля стану.

Ой, який той світ високий!
Ой, який той світ широкий!
Та смутна душа людськая,
Мов безодня та морськая...

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ДМИТРО МАРКОВИЧ.

„Замах на убійство жінки“.

„З давно минулого“.

(*Спогади судового слїдчого*).

Кажуть „серцеві не потурай“, „дай серцю волю заведе у неволю“, кажуть що се житєва мудрість... Але і „моя хата з краю“ такаж сама мудрість, ну, так що ж з того? На мій погляд се не мудрість, се неправда.

На довгій ниві мого житя я переконав ся, що віддати ся своїй души, йти по вказівкам серця, скажу більше—віддати ся першому доброму сердешньому захопленню—нїколи не приводило до злого кінця. Само собою, бували виключення, бувало приймеш до серця, усією душею одізвеш ся, пригорнеш людину, сам пригорнеш ся і... і... тобі наплюють у саму душу... Бувало, усього бувало,—але рідко, і то нїчого, і нїколи не жалкував і не каяв ся. В справах судових, карних я так само робив. Виходив я з того, щоколи зробити що по доброті, по серцю і людському почуттю і вийде що се не гаразд, то завше я маю час помилку виправити розумом; але коли трапляла ся помилка, роблячи холодним розумом,—серцем уже не виправиш, уже не вернеш, і помилку не повернеш на просту путь. От — се писатиму про випадок, де прийшло ся забути закони і право, а вийшло по мойому добре. Прочитайте—самі побачите.

Саме у жнива завше жарко і тут стояла невимовна спека. Усе в природї замерло, нї вітриночки, дерева, біла акація в нестямі опустила скручені листочки, навіть горобцї і ті замовкли, сидїли на гилячках одкривши дзюби і опустивши крила. З зачиненими віконницями сидів я коло столу і полутьмі лїниво розбірав папери, коли менї подали коперта. „Риштанта привели... там, сидить на ґанку...

Читаю „о происшествіи“ од старости такого то села. Дознаннє малограмотне, але можна розібрати, що рибалка на Днїстрі Гнат Біленький утопив свою жінку Наталку, але її вирятували двоє рибалок, що були на той час на річцї. Сї двоє казали, що вони були в очеретах, коли почули зпершу розмову двох людей, зпершу лагідну, жінка сміяла ся, а далї почув ся сердитий чоловічий голос, а жінка сміеть ся, а потім щось шубость—у воду і

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

жіночий голос „рятуйте“. Тільки раз і крикнула. Рибалки хутко виплили з очерету й побачили, що Гнат скинув з човна жінку і топить її; вони підпливли, веслом вдарили його по руці, він пустив з рук її волоссє що тримав, і таким чином витягли її з води. Перший мент Наталка стала непритомною, але хутко очуняла і росказала їм, а далї і старості, що Гнат її несподївано обхопив і кинув у воду, а як вона випурнула і вхопилась за човно,—він одірвав її руки, схопив за волоссє і став її топити, а далї вона вже непамятає що було.

І більше нічого. Хто такий Гнат, які були його відносини до жінки, чи не випадково вона впала у воду, яка основа такому тяжкому криминану? Нічого не звісно, а я, судовий слїдчий мушу зараз спитати Гната і зараз же або затвердити постанову старости про арешт і одіслати Гната до тюрми, або одпустити його. Добре як він признаєть ся, а як нї? Як його тримати у тюрмі без доказів, бо свідки не бачили, щоб Гнат топив жінку, а вона могла наклепати на чоловіка.

А перш треба одпустити вартових, що привели Гната-арештанта.

— А ну, хто там вартові, що привели рештанта, ходіть-но сюди і Гнат хай увійде.

Розчинив я віконницю і цілий сніп яркого світла ввірвав ся у хату і освітив красно усї куточки.

В кімнату увійшла молодиця і чоловічок.

— Се ви вартові?

— Еге-ж ми...—одповіла молодиця.

— А деж Гнат?

— А отсе-ж і Гнат,—показала вона на чоловіка.

— А вартовий?

— Яж кажу, що се ми, я, Наталка.

— Як Наталка? Його жінка?

— Так, його жінка...

— Других вартових немає?

— Нї, немає... Староста казав: „Коли ви от-се, звинїть за словечко, матері вашій біс, сварите ся да топите ся, та ще у саму, каже, робочу добу, у жнива, то я не дам людей; веди свого чоловіка у город до слїдчого, тай ти пропадеш, звинїть, паршива, веди твого цяцю, та дорогою не втопи його, бо я, каже, тебе згною у тюрмі, каже, звинїть, паршива творюка... Звязав йому руки, дав менї папери, я папер сховала за пазуху і повела його, рештанта...

— Що ж, так таки на мотузку й вели.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— На мотузку вела селом, бо бояла ся старости, а як вийшла у степ то розвязала, він й так ішов... Куди йому тікати?... Від себе не втечеш..

— Еге, се правда: од себе не втечеш,—глибокодумно підтакнув Гнат.

— Ну, добре, хай же вартовий, себ-то Наталка, вийде з кімнати, а Гнат зостанеть ся.

Вийшла. Дивлю ся на Гната, щось зовсім чудне, з роду не бачив такої білявої людини. Мабуть і батько і дід був такий, бо й призвіще його Біленький. Волоссє як льон, такі брови й вусики, всї білі, очі сірі, навіть білясті. Риси обличя дрібненькі, а вираз його тихий і страшенно добрячий. „І як таке добре, тихе, могло зробити замах на вбивство своєї ж жінки?“—думало ся. Щось темне було. Я пильно придивляв ся до нього, а він покірно, опустивши голову і очі до долу, спокійно стояв і рівно глибоко дихав.

Прочитав я голосно бумагу старостину і запитав його:

— Ви зрозуміли, що я читав?

— Не дуже, я по панськи не дуже...

— Тут писано, що ви хотіли утопити вашу жінку Наталку, вкинули її у воду й топили, а зовсім не втопили, бо надїхали двоє рибалок і одняли її. Зрозуміли?

— Зрозумів.

— Що се, правда чи неправда.

— Прада.

— Як же воно було? Роскажіть з самого початку до кінця.

— Що ж росказувати? Так було як написано і як ви кажете.

— За що ж ви її хотіли позбавити житя?

Гнат мовчить, тілько тяжче дихає.

— Може її ненавиділи?

— Ненавидів? Ні... сього не було.

— Що ж, любили її і любите може й досї?

Мовчить.

— Ви маєте право нічого не одповідати менї, а питати я мушу, але з того що скажете, може що буде вам у користь, на полегченнє кари.

— Я казатиму все.

— Ну, добре, так ненависти не було, а значить любили її й любите... Так?

— Так... я її завше любив, я її люблю й досї і любитиму, от що,—вимовив він і видимо се йому було важко вимовити.

Бачу, що він сам не може, чи не хоче росказати, або й не

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вміє, що треба питаннем добувати мотиви, а далї розібрати як саме був факт замаха, у чому конкретно, у подробицях виявив ся він.

— Давно ви побрали ся!

— Уже пять років буде в осени.

— Маєте дітей?

— А як же! Маємо двойко: хлопчик і дївчинка.

— Ну і що ж? Дітки здорові!

— Слава Богу.

— Хлопчик мабуть жвавий, втїшний.

— Еге, страх жваве, чорнявеньке, хороше,—Гнат зразу ожив і вже дивив ся просто в очи.

— Ви як же побрали ся? Мабуть за жінкою взяли добрий посаг?

— Я! Де там! У неї тілько скриня була, вона з дуже бідної хати.

— А у вас було що?

— А як же: у мене поля 7 десятин, виноград, садок добрий...

— Так ви не з користи брали її, а може робітниця була добра?

— Добра робітниця, хозяйка на диво, але.. Побрали ся ми з кохання,—якось соромливо додав Гнат.

— Що ж, ходили до неї...

— Нї, більше вона виходила до Днїстра, а я її чекав де у заводї під вербами, заберу і їдемо на усю ніч по річцї... Рибу лапали, але небагато її зловили,—вже усміхаючись сказав,—більше розмови були, да у плавнях вона співала, а я слухав...

— Так... Ви і кохали ся як добрі люде і тепер любите її, з чого ж то стало ся от-те лихо? Чого ж ви хотїли позбавити її житя? Не розумію. Ви роскажіть усе чисто, по правдї, не соромте ся.

— Е! Багато казать, та нїчого слухать...

— Нї, слухати є що... То потрібне.

Гнат мовчав, щось думав, а далї почав росказувати.

— То все се за теє... за те, що вона мене дратувала... Ще дївчиною була й тодї на людях дратує, тому ми не бували нїколи серед хлопцїв та дївчат, а їздили у плавнї. Там вона була добра, гарна, а то дратує мене.

— Як же вона дратувала?

— Еге, як? Погано, от як... Вона звала мене за те що я білястий, (хіба ж то моя вина?) звала о тим... Звала... гнида.. от що-о.

— Ну, так що ж? Може то вона шуткувала, сміяла ся.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Еге ж, ото саме й є. Сміяла ся?! Вона як усміхнеть ся, то я од радощів аж підскочу, так лагідно, мило, а у друге як почне сміяти ся, регоче, то я б її убив на смерть. Я вже знаю сей сміх, то не сміх, а злість сміхуча, регоче і дратує мене, просто до живих печінок доходить. Я знаю її сміхи...

— І з чого ж то починаєть ся? Невже так як з пальця виссе?

— Е, ні... Се з того, що правду кажучи, вона страшенно працює і у городї, і коло корови, і у винограді й коло свиней,—а я по рибу, да по рибу. Що ж? Гріха ніде дїти: не люблю я господарства, ненавиджу поля і, правду кажучи, нїчого не роблю, бо нїчого з моєї працї не виходить, от я і оддав людям землю за копу, а сам заробляю рибалкою; що піймаю риби однесу у місто та продам панам чи жидам, а їй же гроши віддаю.

Аж нї: працюй, каже, іди в поле.

Я кажу, що не можу, а вона тодї почне посміювати ся. „Бач, каже, який пан, білястий; тому й не може робити, що білий як жидівська хлова *), булка така“,—і сміеть ся і почне вигадувати, та дратувати й регоче, а далї й теж каже... те погане слово, я його не люблю, бо мене з дитинства тим словом дражнять...

Тодї я її убив би, на шматки порвав; та ще б і се нїчого, а то лице злісне, а сама регоче: „Ха, ха, ха“, а у мене серце розриваєть ся. Так допече, так допече, що я гримну дверима, возьму вудки і весло, та на Днїстро. Там серце одійде... Іноді цїлий день і ніч не ївши там сиджу собі.

— А як же було от се, коли ви її топили.

— А так було. Спільщики пожали пшеницю, я полїчив копи й казав їй возити копи, себ то доглянути як спільщики привезуть і складуть, а сам поїхав по рибу. Бо, самі знаєте, тепера саме вода прибуває, каламутна і добре рибу ловити. А вона каже, що хазяїн мусить возити копи. Воно таки правда се, але щось зо мною стало ся... Спека у полї, а мене так і тягне на воду, так і тягне... Покинув я ті копи і повіяв ся на Днїстро на ніч. Вернув ся опівночі—нїчого не піймав. Наталка мовчить, а то подивить ся на мене і засміеть ся. Чую я, що знову почне своє навіжене: „Ха, ха, ха“. Я й кажу, так щоб замовити і погодити ся: „Годї тобі пхикати та реготати, краще, от поїдемо, дїти сплять, поїдемо по рибу, самому незручно а у двох напевно піймаємо“ дивлюсь, вона неначе й лагіднїйше дивить ся. „Памятаєш, кажу, як їздили ще тодї як не побрали ся? От завезу тебе у саму течію під верби“... Вона і згодила ся і так любенько вже ми зібрали ся і пішли на беріг.

---

*) Хлова—жидівська булка.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

До світу ще було годин зо три. Переходячи дорогу на березї стріли ми наших селян, вони вже вертали ся з поля, везли копи. Поздоровкали ся, а одного чортяка сіпнула за язика: „А що се з Днїстра копи возитимете? Га? От се хозяїни!“—і засміяв ся. З сего і почало ся. Сїла вона у човен, одпихнули ся і тілько вийшли на воду, і тут залила ся: „Ха ха ха! Хазяїн, ха ха ха!! Справдї господар! Перший на село“... Сміеть ся аж душить ся і усе пригадує: „з Днїстра копи возитиме!“ і знову і знову, а у мене кипить. Я на неї гримнув, сказав, що битиму, а вона: „Гнида, біляста, погана...“

Так вона дратувала мене, аж поки течія не знесла нас під самі очерети. Ну, думаю, яж тебе навчу. Зразу якось я її ухопив й кинув у воду. „От се тобі за лайку“, а вона: „Гнида, гнида“ і ухопила ся за край човна. Я її за волосєє та у воду з головою. Щоб ви думали? Не може вже лаятись та дратувати, одною рукою держить ся за край човна, булькотить, а другою на своїй же голові показує, як душить гниди! Я її ще дужче. Булькотить, я її підняв на повітрє. „Ратуйте!“ закричала і зараз: „Гнида!“ Я знову голову у воду одною рукою, а другою її руки одірвав од човна й хотїв уже одпихнути її на глибину, коли мене хтось вдарив по руцї, я її пустив. Се були сусїди рибалки, вони витягли її з води...

— Так, що ви хотїли її утопити на смерть?..

— Хотїв утопити, і втопив би, як би не рибалки...

— Ви самі признаєтесь, а чи знаєте ви, що вам загрожує, яку на вас кару накладуть?

— Нї, не знаю.

— Каторжні роботи, вічне засланнє на Сибір...

— Вічне? Се за те, що я скупав її?

— Нї не за купаннє, а за замах на вбивство жінки...

— Вічне поселеннє,—тихо промовив Гнат і тяжко зітхнув.

— Ну, от ви й подумайте добре... Одно купаннє, а те що хотїли одібрати житє, втопити—се зовсїм друге. Ви подумайте добре і кажіть...

— Що ж? Я казав... хотїв утопити, на смерть...—тихо промовив Гнат...

В той мент хутко розчинили ся двери й так стукнули, що ми обидва здрігнули ся, і вскочила Наталка.

— Бреше він... бреше поганець... Я, вибачте, усе чула, двери не щільно були зачинені, усе чула... Бреше він,—хвилюючись, уся червона хутко промовляла Наталка. Очи неначе блискавицї зоріли, карі великі очи, губи дріжать; вона страшенно обурена.

Гнат у продовж усієї промови Наталчиної не спускав з неї

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

очей і тільки часом обертав ся до мене, кивав на неї і казав.

— От, самі бачите, яке добро! Еге, так, кажи більше.. Он яке зілле! Бачите?..

А вона:

— Бреше, усе чисто бреше. І як не сором от таке набрехати.... Рибу ловив? Жидам продавав? За пять літ—три рибини продав. Бачите? Яке добро?!... ну може пять рибин на три чи пять карбованців... Усе чисто бреше...

Знаю я се рибалство... Ще згадує, як молодим мене возив... Що ж і тоді ловив рибу? Він... ловив... рибу!! Знаю я тебе! Він, знаєте, виїде на річку, ляже у човні й дивить ся на небо, або на дринбі *) грає, або на сопілці, або щось мурчить собі і от, як він ловив рибу і залицяти ся умів, що й казати... Добро... а то все бреше. „Хотів на смерть утопити". Бреше і сорому немає.

— Чуєте? Чуєте? А? Вона краще знає...

— Не так се було, усе не так, чисто не так. Що правда то правда: я його дратувала, сміяла ся, вигадувала Бог зна що, се так, але він не сердив ся. Крий Боже! То він так, шуткуючи, бач який! Бреше і вигадує... На смерть... От бачите, яке добро?!..

Він сам сміяв ся... він хотів мене налякати, хотів просто скупати, вимочить як ту коноплю... от що... от, а то усе брехня... І що ж се? За те, що чоловік жінку шуткуючи викупав, за се Сибір, вічне засланнє? Де се ви бачили? А все останнє, брехня...

Гнат дивив ся на неї тілько й кажучи: „Еге, так, бачили? От яке зілля", сам просто закохано дивив ся, він милував ся нею...

Наталка ще довго говорила і все одно і теж саме, доки я її не перебив.

— Ви кажете, що він то шуткуючи зробив?

— Присяй Біг шуткуючи.

— Сам теж сміяв ся...?

— Реготав... хотів шуткуючи налякати...

— А ви що скажете, Гнате?

— Кажи, кажи Гнатику, тілько правдоньку, одну правдоньку? На що брехати на себе...

Гнат мовчав і опустив до долу очи.

— Кажи, любенький, годі тобі звірюкою дивити ся...

Але Гнат ані пари з уст. Тілько зблід, тяжко дихав, з лоба у його падали до долу великі краплї поту.

---

*) Вигран.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Очевидно в душі йшла тяжка боротьба, він не хотів брехати. Справа стала тяжкою, треба було знайти шлях, вийти з сього кола.

— Ви обидвоє стомили ся, я те ж утомив ся, йдїть, сядьте на ґанку, подумайте а потім я вас закличу.

Гнат і Наталка вийшли, сїли на ґанку і менї чутно було їх голоси, говорила хутко Наталка, іноді Гнат щось скаже, одмовить, і вона знову говорить і говорить, яка була розмова, я, само собою, не прислухав ся.

Справа справдї тяжка і погана

Тут почали ся муки моїй душі і боротьба серця з холодним розумом і обовязком. Серце казало: ти мусиш вирятувати сю людину, невважаючи нї на що—обовязок, право—се все умовне, а щирість і добро—вічне: од тебе залежить згубити усе житє, од тебе і вирятувати. А розум каже своє: почуття хибні, право ґарантує од хиб, серце одкинь і памятай обовязок. А фактично се виходило так: коли я запишу Гнатове показаннє, то він обвинувачений, щоб не казала Наталка, його віддадуть під суд. На судї можуть зовсїм не питати свідків,—прокурор одмовить ся, визнає їх непотрібними, бо обвинувачений Гнат сам признаєть ся, а коли й будуть свідки, коли спитають Наталку і та усе одкине і скаже, що Гнат не хотів її утопити, то двоє других свідків докажуть, що вона кричала: „Ратуйте“, що її витягли непритомну і присяжні засїдателї можуть не повірити Гнатови і засудити його, а суд дасть йому каторжні роботи, а найменше засланнє на Сибір.

Коли ж Гнат скаже, що він се зробив, щоб тільки налякати її—немає криміналу.

Але я бояв ся, що він не скаже так.

А з друго боку—се ж сміховина, за таку справу—людинї гинути!

Як вийти з сього. Я почував, що сам Гнат помиляєть ся, що він глибоко, свідомо нехотів її позбавити житя, що зпершу його бажаннє було вкинути у воду і тілько, але без мети убивства, а коли вона і із води його дратувала, у нього був один мент утопити її—і ся думка, страшна думка, сильно опанувала його розумом; він усе забув, і те, що сильнїйше, те лягло зверху і опанувало його розумом. Серце моє казало: нї, він не хотів її утопити, він сам помиляєть ся. Але де ж обєктивні докази? Як я можу се виявити у слїдстві, на бумазї? Нїяк...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Пройшла година, і дві, а в моїй душі йшла боротьба. При кінці я твердо рішив: вирятувати сю правдиву, нещасну людину і не допустити навіть до суду. Для сього я мусів скривдити, одійти од права—закону. Судіть мене, а коли і скажете, що я винен, се не образить мене: бо моя душа, совість спокійна.

Я вже казав, що я розпитував і Гната і Наталку, але нічого не записував. Треба їх викликати і побачимо, що вони скажуть, се-б-то що скаже Гнат, може він згодить ся сказати, що заміру убивства не було, а тільки жарти і купаннє,—так і запишем, а усе, що він ранійше говорив—забути, неначе я не чув, збрехати, окривдити. Ну що ж робити? А коли він скаже, що хотів утопити?.. Тоді що?..

Я гукнув їх

Увійшли другі люде: не та Наталка і не той Гнат, що за годину були у мене.

Червоне од спеки і хвилювання обличе Наталки — тепер було бліде, губи навіть бліді, тільки очи дивили ся безнадійно, молячи і просячи; куточки рота опустили ся і навіть на гарному молодому обличю зявили ся морщини. Гнат, завше білий, тепер неначе позеленів, голову спустив і уперто дивив ся у землю, не зводячи очей; губи сині міцно зтулені, навіть руки ухопили і стискали одна другу—все свідчило про упертість. У неї явно бачив ся одчай, сум,—у нього упертість.

Не було ніякого сумніву, що він не збреше, що він переконаний, глибоко вірує останньому вражінню, останній думці—що хотів її на смерть утопити.

— Ну, що ж тепер скажете?—запитав я.

Але вони мовчали...

Треба було чим небудь скінчити... і я рішив: скривджу, що буде—то буде.

Гнатови казав вийти з кімнати, а Наталчину одповідь завів у протокола. Пишу і інколи спитаю про деталї... Бідна Наталка дивила ся здивовано, дивила ся просто у вічи так, що ставало ніяково, вона наче гіпнозовала мене. Скінчив я протокола, прочитав їй помалу з перекладами на нашу мову.

— Так ви казали?..

— Так, так.. усе чисто так, як я казала...

Дав їй підписати, на диво, вона грамотна! Росписала ся, стала гадать.

— А що ж... що ж... тепер буде?

— А ви як думаєте?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Не знаю,... але... як йому щось буде, то треба й мені кари, я ж винна... На що я його дратувала,—тут вона більше не могла вдержати ся, губи тремтіли і сльози закапали із очей.

— От бачите, самі бачите до чого доводить дратуваннє... Раджу вам, ви се покиньте, не треба ніколи.

— Мій любий паночку: присягаю ся, що ніколи, ніколи не вимовлю того образливого, поганого слова й ніколи не буду його дратувати...

При такій заяві Наталки, не було рації питати Гната і записувати у протокола, а те, що він казав... я забув.

Не було формально рації питати свідків, бо сама потерпівша не признає факта замаху на її житє і діло, справа поїхала на прекращеннє...

Одпускаючи їх до дому, я дав Наталці росписку, що рештанта і бумаги приняв. І кажу:

— Ну йдіть щасливо до дому...

Гнат неначе не дочув, чи не поняв віри, стояв мовчки, тоді Наталка взяла його за руку:

— Ну, „рештанте“, іди. Я тебе привела, я тебе й до дому одведу,—і в очах у неї знову були іскорки і тон жартовливий.

Пройшло три чи чотири роки, випадково я проїздив через село, де жили Гнат із Наталкою. Мені хотілось їх побачити.

— А де тут хата Гната? — питаю прохожого.

— Якого Гната? Чи не Наталчиного?

— Еге, сього ж самого.

— А он-де,—і він показав.

Підїхали ми до хати не Наталки—Гнатової, а до хати Гната—Наталчиного.

(Просто дивовижно як се селяне одним словом уміють характеризовати самі глибокі відносини!).

Почувши поштовий дзвінок, із хати вийшла Наталка.

— Поздоров Боже, Наталко!

— А! Се ж ви?! Добри-день, вітаю, прошу до хати,—привітно запросила Наталка.

— Дякую, не маю часу. Хотів тілько побачити вас. Ну як же живете?

— А, слава Богу, добре.

— Не сваритесь?

— Ні, добре живемо.

— А дратувати покинули?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— І що се вам Бог дав? Я ж тоді присягала ся, хіба не памятаєте? Ні... ніколи того немає... Живемо любо й мирно...

— А що се ви, Наталю, так змарніли, може слабували чи що? Така гарна молодичка і так змарніла.

— Е! Де там гарна,—усміхаючись одповідала,—може й була колись. Не слабую, а так... стомила ся, раз-у-раз у роботі, праці багато, діти, а тут і усе хазяйство на моїх руках...

І справді Наталку трудно було пізнати—так вона схудала, постарілась.

— А де ж Гнат?

— А де ж рибалці бути? На річці десь.

— Що ж, рибальство його таке ж корисне, як і тоді було?

Наталка, усміхаючись, тілько махнула рукою.

— Та нічого, на наш вік вистарчить, усього доволі і хліб і худоба, усе є... нехай собі рибалкує..—і трохи помовчавши додала:—. .він і справді не може у полі. Я тепер зрозуміла .. Така вже його вдача...

— Ну, бувайте здорові!

— Щасливо.

Совість мене за тую кривду у справі не мучила...

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ОР. ЛЕВИЦЬКИЙ.

Єзуїтська преподобниця*).

(*Історичне оповіданнє*).

IV

Але усї оті кривди й прикрости були тільки прелюдією до страшливої події, яка бурхливо й несподівано зкоїлась у Острозї в 1636 роцї і коштувала православним багато крови й лиха. Власне кажучи, сама Анна-Альоїза відограла в сїй траґедії, як і в инших подіях, ганебну ролю слїпого знаряддя в руках стоявших за нею єзуїтів, в бенефіс яких відограна була й сама траґедія.

Річ у тім, що єзуїти все ще не були задоволені діяльністю своєї протекторки в прийнятій нею на себе місії—спасання душ людських од вічної загибели. На їх погляд, вона не досить енерґійно поступувала в справі викорінення „схизматицького квасу“ в своїй державі, дозволяла схизматикам мати свої церкви і навіть в самому замку лишала в їх руках муровану Богоявленську церкву, яка гордовито підносилась над усим містом і своєю величністю переважала католицькі костьоли. Ще білш їм не подобалось, що побожна панї сама инколи одвідувала ту церкву, бо в ній були поховані її предки і там же стояв мармуровий надгробок над помершим її батьком князем Олександром. Давно вже вони дурили її, либонь сей князь, хоч і жив у схизмі, але, за благаннєм своєї побожної малжонки, в самий час конання прилучив ся до св. костьола і вмер в правдивій вірі; що за усильним стараннєм отців їх ордена папа Климент VIII дозволив навіть молитись в костьолах за його душу, і що тільки через нечувану упертість схизматиків його поховано в їх церкві. Анна-Альоїза, що так шанувала память батька, радісно слухала отсї теревенї і все частїйш ходила до Богоявленської церкви молитись над його могилою; нарештї вона так була затуркана єзуїтськими теревенями, що їй в голову зайшла страшна думка, яка й привела до несподіваних, може, й для неї і дуже гірких для инших наслїдків. Така була завязка Острозської траґедії 1636 року, про яку нехай нам попереду роскажуть самі отцї-єзуїти.

„Серце побожної дочки сильно болїло з тої причини, що кости її батька покривала земля, проклята римським костьолом, і вона вдень і вночі все міркувала про те, яким би робом відобрати отой дорогий депозїт і перенести його до католицького костьо-

*) Початок див. в XI кн. ЛНВістника.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ла. Одного разу вона не потаїлась з сим сміливим заміром перед своїми виборними й вірними слугами. Вони приняли до себе для виконання сієї справи метких та сміливих лицарів, розставили непомітно, де було треба, озброєну піхоту, забрались до церкви, одкопали домовину і взяли її разом з тілом Олександра і вернули сей депозїт, що довго був у вязенні, своїй панії, оддали батька дочці, і положили його в святу землю, в католицькім костьолї. З сього скоїлась велика бурда. Схизматицька Русь, нацькована своїми попами, що ревнували немов би то за наругу Божому дому, зняла трівогу, почала звідусіль збігатись і озброюватись. Чернь до того розлютувалась, що кинулась на свою пані-дідичку, і остання певно не втекла б з рук осатанїлого хлопства, коли б не захистила її двірська кавалєрія, піхота і лицарська сміливість шляхетних студентів колеґіума. Лютість схизматицька була страшенна! Ватажки бунтарі лїзли прямо на шаблї, кидались в вогонь, готові загинути з тілом і душею, аби тільки добратись до своєї панії і помститись над нею. Тим часом старости з околичних сел прибули до міста з свіжими силами і присмирили повстаннє: одних бунтарів вони забивали на місці, инших заковували в кайдани і закидали до темниць, коли ж не стало вже нї кайданів, нї місця в темницях, держали їх за сторожою в приватних домах.

„Справа розбіралась в трибуналї. Там отих злочинців судили— і декретували: схизматицьких попів вигнати з Острога, бунтарів, що були за сторожою, скарати мечем, ватажків і верховодів бунту теж скарати на горло—кого четвертувати, колесувати, зварити в смолї, а кому одрубати руки, поламати кости, зняти з живих шкуру; домівки ж бунтовників зрівняти з землею і місця, де вони стояли, посипати сіллю.

„Коли в Острозї довідались про такий трибунальський декрет, то плач і несвітський лемент знялись по цілому місту. Заможні міщане давали по кілька тисяч гривень, щоб відкупитись від кари. Закованих бунтарів повели до замку для вислухання декрету, але там вони почули инший, милостивий декрет своєї панії: вона звеліла їх роскувати і, замість того, щоб вести на кару, казала повести їх до їдальнї, простила їх вину і, нагодувавши, пустила їх до домів. Плач повернув ся на радощі; усї славили милосерде своєї панії, і через сю ласкавість багато знайшлось таких, що стали охотитись до св. унії, але инші лишились при своїй пустій вірі. Та проте ясновельможна пані мала ту втїху, що після прогнання, силою трибунальського декрету, з Острозських маєтностей 46-тьох схизматицьких попів, віра католицька почала тут шири-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тись, а схизматицька упертість потроху зменьшатись, так що незабаром і простий народ і навіть попи приставали до унії; а задля того, щоб твердість їх в унії була видна і всім відома, богобійна пані встановила, щоб усї попи з усїх її маєтностей прибували в ризах до Острога на свято Божого Тїла задля участи в процесії і читали на славянській мові евангеліє. Сей звичай в головних містах тримаєть ся й доси" (себ-то в 1698 р., коли зложене було Życie Anny Aloizy).

Так оповідають про Острозську траґедію біоґрафи Анни-Альоїзи, Ярославські єзуїти. Инші польські історики, переказуючи сей епізод в загальних рисах згідно з єзуїтами, додають деякі цікаві подробиці. Домовину з тїлом князя Олександра було викрадено в ночі під Великодне свято. Народ, якого велика сила зібралась до церкви, голосно ганив блюзнїрський учинок своєї дїдички, але ще не починав нїяксї ворохобнї проти неї, терпливо ждучи кінця служби й посвячення пасок. Аж тут верталась з костьолу сама дїдичка в кареті, цуґом, в супроводї двораків і гайдуків. Їй треба було проїхати до замку через міст, як-раз поуз саму Богоявленську церкву, але тут був великий натовп з пасками, що ждав їх посвячення, і на приказ дати дорогу панії не схотїв розступитись. Роздратована Анна-Альоїза либонь звелїла слугам і гайдукам їхати прямо на народ, по розставлених на землї пасках. Сей лехковажний учинок либонь і викликав ту колотнечу, про яку вже говорено. Безмірно обурений натовп оточив поїзд панії, закидав її крашанками і хотїв її разом з каретою зіпхнути з мосту в глибокий рів. Коли слуги й двірська мілїція якимсь чудом вихопили Анну-Альоїзу з рук розятрених міщан, останнї кинулись за нею в самий палац, і тільки огниста стрільба примусила їх одступитись[1]).

В сїм переказї деякі деталї не вірні: колотнеча була не на самий Великдень, а другого дня великодних свят; натовп загородив Аннї-Альоїзї дорогу не через те, що стояв з пасками, а через те, що саме в ту хвилину відбувалась звичайна для того дня церковна процесія з охрестами, і, значить, нїхто не їздив по пасках. Але дуже цікаво, що в Острозї й доси ходить в устах народних глухий переказ про якусь панї, що колись проїхала по пасках.

Чутка про страшну подію в Острозї швидко рознеслась по всїй Українї і глибоко вразила серця людські. Невідомий автор Львівської лїтописи журно записав до своїх нотаток: „В том же (1636) року, на свята Великодныи, з недѣли на понедѣлок, у Острогу пани воеводиная, дочка княгини Ярославскои, пошедши до

[1]) Genealogia XX. Ostrogskich, 139—142. Korona Polska, 111, 522.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

замку, казала собѣ гробъ отворити, а добывши склепу, где лежало тѣло отца еи, казала его взяти, которое юж было згнило, только кости; которыи взявши, казала их помыти и посвятити езуитамъ и отвезти до Ярослава, до матки своеи. И казала провадити изъ церкви, кгди Русь звикла на память звитязтва Христа Спасителя нашого з крестами, з корогвами тріумфъ коло церкви отправовати... *(якийсь пропуск)*, аби съ того напасть на Русь чинити. И так учинили много злого христіанству".

А на Волині знайшов ся піита Українець, який під сильним вражіннєм страшливої Острозської події зложив невелику віршовану, сказати б, поему під таким складним титулом:

„Лямент о пригоді нещасній, о зелживости [1]) і мордерстві міщан Острозких, що ся їм власне придало на день урочистого свята з мертвих Востання Пана Спасителя нашого, в понеділок, в процесії ідучим, под приїзд еї милости панеї воеводиної Віленської".

З помітки автора видно, що вірші були докінчені 14-го червня 1636 року, значить всього через два місяці після Острозської події. Автор заховав своє імя під ініціялами: М. Н., але міркуючи по даті „з Ровного, з найубожшої школи", можна гадати, що се був дідаскал сеї школи, а зміст його твору свідчить, що він щирий русин (Українець) з широким гуманним світоглядом і з доброю просвітою, яку він, мабуть, одібрав у Острозській „академії" бо щиро згадує про славну бувальщину Острога, коли се місто було „маткою убогому студентові ". Свою „книжечку" автор присвятив тодішньому київському митрополітові Петрові Могилї і наче б то сподівав ся, що вона буде видана друком, бо в посвяті є такий вираз: „нехай же люде, читаючи тую працу мою, під зацним іменем вашої милости (П. Могили) подану і написаную, цноти великії і достойности вашої милости собі смакують", але ся надія чомусь не збулась.

Минаючи самий „Лямент", бо він по свойому змісту й висловлених у ньому гадках автора потрібував би широкого трактування, ми скористуємось тільки „Придатком" до самої песи, бо тут докладно й правдиво, з повним реалїзмом у малюванні деталїв, росказано про все, що і як діялось у Острозї в великодний понеділок 1636 р. і напотім [2]).

---

[1]) Кривдї, образї.

[2]) „Лямет" з „Придатком" був надрукований в Львівських Записках Наук Товариства ім. Шевченка. Тут ми цітуєм, зміняючи тільки старий правопис на сучасний.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Срокго, тирансько на світї повстало,
Которое нинї явне показало
Над сподїваннє нещасних Острожанов
. . . . . [1])
Як ся тоє стало, о Боже всемочний!
В містї Острогу на день Вельконочний,
Гди в понедїлок всї виступили,
Бога хвалили.
Там ся спіткали з панею міста того,
Не маючи на серцю гнїву жадного;
Але ж найперше їм причину дали:
Зступити казали [2]).
Єще нікотрії того докладають
І такії слова повідають,
Якоби кілька послов присилано,
Жеби почекано [3]).
Єдин міщанин обрав ся зухвалий,
А для єдного всї винні зостали,
Же ся на посла панського замірив,
Знать го ударив.
Такії новини о тім повідали
Люде, котрії на той див смотріли,
Але ся в мові своїй не згожають,
Різно бають.
Єднак, як ся на мостї спіткали,
З замку вийшовши, внет [4]) ся замішали,
Коли візниця почав їх бичувати,
Казав вступувати.
Що видячи вони, люде нещасливі,
Будучи з того барзо жалосливі,
З попудливости всї ся порвали,
Кії побрали.
Слуги тої панеї і всї дворяне,
Видячи, же не жарт, кинули ся на них єдностайне,
Шабель добивши, внет же по собі:
То мнї, то тобі.

---

[1]) Тут в рукопису пропущений рядок.
[2]) Се б то: щоб дали дорогу проїхати панії.
[3]) З процесією, поки проїде пані.
[4]) Враз, раптом

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

На той час єї милость в кареті сиділа.
„Перестаньте!“ з обох сторін вшитких гамувала,
Аби тої звади більше понехали,
Далій їхали.

Леч трудно вже було: барзо заюшили,
З обох сторін битих, ранних начинили;
Єдні з перестрахів в вал з мосту падали,
Шиї ламали.

Хто ж що ніс в руках, того не жалували:
Яйця фарбовані—тими шати шмарували;
Не смотрено того, на кого замірив,
Було би ударив.

Виділа тоє пані, почтива матрона,
Же єсть з дворяни своїми зольжона [1]),
Над звичай панський на цвинтарь [2]) утікає;
Битва ся розмножає.

В тім замішанні, знати, не без того,
Бо приходило близько коло того,
Же ся в тій зваді і самій [3]) достало,
Та і ся золгало [4]).

Там, на цвинтару, плачливо вздихала,
До Христа Пана крижем лежала,
Аби тую зваду вспокоїти рачив,
Би все обачив.

Наконець там же панянка почтива,
Цорка міщанська, в цноті особлива,
Хотячи ся вивіляти з тумулту оного
До дому свого,—

Єден служалець, а що відати який,
Єсли був зацний, або ледаякий,
Тяв єї в лоб шаблею, аж упала,
Тканка [5]) їй спала.

Втім єї з уборів слічних обнажили,
А напів-умерлую там же зоставили,
А мати нещаслива до неї прибіжала,
Гірко плакала.

---

[1]) Ображена.
[2]) До замкової церкви, що тут же, коло брами стояла.
[3]) Се б то панії. [4]) Учинена образа. [5]) Головний убір.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

А других зася сродзе посїчено,
Кійми побито, нікчемно золожено.
Потім заледве гди ся укоїли,
Крови людської сполне наситили,
Помалу-малу почали одходити,
Додому входити.
Втім ксьонжа [1]) прийшли, панюю подвигнули,
Вельце смутливую упоминати почали,
Аби фрасунку того понехала,
В замок їхала.
А вона з жалю праве омдлївала,
Бо в тих термінах нїколи не бувала,
Пречистій себе полецаючи,
Їй ся отдаючи.
Там же з цвинтару оного повставши,
Всїла в карету, сльозами ся облявши,
Мовлячи: „На якії прихожу зневаження ганебнії
Через свої підданії!“
Назавтра рано раду учинили,
Вшитких до суду зособна водили,
Питаючи: „Который був би причиною того?
Ставте винного!“
Вони в той способ так одповідали:
„Ми своїх духовних в тій мірі слухали:
Кгди би ся вони до церкви вернули,
І ми би були“.
А втім і попів призвати росказано
І в тії теж слова власне запитано:
Для чого з процесією не уступали,
Гди їм казали?
Єден презвитер на те одповідав:
„Мосцї-панове, би те кождий відав:
Єсли вам ідеть о свої зелживости,
Нам о святости.
„Для того вам з дороги не вступили,
Босьмо ся були на тоє спорядили,
Жеби почтивість впрод Богу отдали,—
Ви не витривали“.
Внет міщан зацних в колоду посажано,
А найубогших в темницю загнано,

[1]) Ксьондзи.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Аби росправи до часу чекали
І горло дали.
Хотїли духовнії в тую справу вложити
А за їх здоровє горло своє положити,
Але їм слова на те рещи не дано,
„Преч!“ їм сказано.
Під час ярмарку нїкгди славного,
А тепер уже занедбалого,
На самую взгарду звести їх казано,
Жеби стинано.
Там кільки міщан мечем прикро стято,
Четвертому уши і носа утято,
А онії трупи ховати заказали,
Псам торгати дали.
А других іще дано за поруку,
Радячи, що їм дадуть за муку,
Тільки потаємне ради якісь кнують,
Що їм готують.
Більше убогий там єсть винуватий
І прудшей згинеть, нїжли багатий;
Хто зась лїпше пінязьми заложить,
Той ся не трівожить.
Немаш ся як розмовити з сусїди,
Бо потаємної зради повно завсїгди:
Там під вікнами і в ночі слухають,
Що розмовляють.
О ти Острогу, місто справедливе!
В тобі бували мешканцї цнотливі;
Не їден тепер твоєї пригоди плаче,
Єсть хто і скаче.
Ти-сь було хлїбом завжди приходневі,
Ти убогому маткою студентові,
В тобі хто мешкав, нїкгди не шкодував,
Хто ся шанував.
Тераз, нещасте! На що юж приходить!
Знати, юж на тоє, подобно, заводить,
Жеби-сь уже було в нївеч обернено,
З ґрунту знищено.
О панї зацная! Будь же лїтостива! [1])
Не будь крви людської так ганебно хтива!

[1]) Милосерда.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

А той гнів у собі рач умодерувати,
Ласку дарувати.
Отпусти ж вини винуватцям своїм,
Би теж Пан небесний пробачив і твоїм,
В Котрім ся кохаєш, Його наслідуєш,
Вірно милуєш.

Як бачимо з сього на диво обєктивного оповідання, побожна Анна-Альоїза була далеко не така милосерда до своїх підданців, як про те умиленно оповідають її біоґрафи-єзуїти. Вона сама (або може, через підвладний їй міський маґістрат) судила міщан, причастних до бунту, і засудила їх на кріваві кари, які й були виконані привселюдно, під час ярмарку в Острозї, щоб нагнати ще більшого перестраху на „схизматицьку Русь", а до суду трибунальського віддала, може, тих, хто по праву не був їй підсудний, як от духовні та инші особи. Автор „Лямента" писав свій твір тоді, коли справа в трибуналї не була ще скінчена, і через те він так порушливо закликає Анну-Альоїзу до милосердя.

Багато лиха православним заподіяла уся ота злощасна пригода; тільки лехкодумна та засліплена фанатизмом Анна-Альоїза думала навпаки, що вона учинила добре й Богові миле діло тим, що, найперше, подала спасену поміч душі свого батька, визволивши його тїло з „проклятої землї" і поховавши в „святій"; вдруге— добре почистила свою державу від „схизматицького єретицтва", і втретє—спасла од вічної згуби і придбала Богові багато душ схизматицьких, прилучивши їх до унії, або навіть і прямо до римського костьола. Так само гадали й керовники Анни-Альоїзи, єзуїти; а її біоґрафи, скінчивши оповіданнє про кріваву подію, починають за тим новий розділ такими словами: „По скінченню таким несподіваним робом опсвіданої траґедії, ясновельможна фундаторка почала думати про дальше розмноженнє слави Божої". Се дальше розмноженнє значило не що инше, як нові офіри щедрої панії на улюблений нею колеґіум та передачу єзуїтам земель і цїлих маєтностей, якими так гойно були наділені її побожними предками православні церкви та манастирі в межах князївства Острозського.

V.

Так пройшло ще 12 років. Не вважаючи на свій не дуже ще й лїтнїй вік (їй не було ще й півсотнї років), Анна-Альоїза мала вигляд справжньої старої баби, часто хоріла і безперестанно готувалась до смерти. Кожного дня їй правили особливу лїтанїю про те, щоб Бог послав їй добру смерть, і кожну хоробу свою вона по-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

читала за смертельну. Їй гадалось, що вона вже до краю виконала своє призначеннє на землї, доспіла у всїх чеснотах, і забажалось їй в останнє потрудитись: одвідати св. Землю, а затим могилу єзуїтського патрона св. Лойоли і там, в ногах у його, скласти й свої праведні кости. Але фортуна несподївано призначила їй иншу мандрівку. В 1648 р. вибухло повстаннє Хмельницького і огненою пожежою швидко розлилось по всїй Українї. На Волинї, як і по других місцях, з переляку почали втїкати до Польщі ксьондзи, пани і жиди, справедливо обавляючись попастись до рук козацьких. Острозькі єзуїти, здаєть ся, ранїйш нїж хто инший „накивали козакам пятами". Анна-Альоїза теж мусила покинути на волю фортуни свої багацтва і пуститись в далеку дорогу. А по її пятах впали до Острога козаки, вирізали тут до чотирьох сот жидів та ляхів і димом пустили до неба недобудований ще й тодї єзуїтський колеґіум і католицькі костьоли.

Коли Анна-Альоїза прибула вигнанкою до Польщі, то, як свідчать її біоґрафи, уся Польща дивувалась, що одна руська панї має такий великий та пишний поїзд: так багато йшло в її обозї карет, каруц, ридванів і возів, запряжених по четверо й по шестеро коней і навантажених усяким добром. Числений гурт її слуг і двораків мандрував разом з нею, готовий подїляти з своєю добродїйкою всї невигоди вигнання, а вкупі з самими дорогими своїми скарбами везла вона за собою домовину свого мужа Ходкевича, справедливо обавляючись, щоб козаки не учинили якої наруги над кістками славетного лицаря. Сей дорогий „депозїт" дочасно зложила вона в Кракові, в єзуїтськім костьолї, маючи замір вернутись з ним знову до Острога по „успокоєннї ойчизни". Коли в серпнї 1649 року Ляхи під Зборовом замирили з козаками, Волинські пани-утїкачі повірили, що вже й настало оте „успокоєннє", і стали вертатись до своїх домівок. У слїд за ними вернулась і Анна-Альоїза до свого Острога, оплакала слїди козацького розору та руйнування, і зараз заходилась поправляти, що можна було ще справити. Але не минуло й року, як знову почалась війна з козаками, і нещасна унука князя Костянтина Острозського мусила знову— на сей раз уже навіки—покинути рідний край, свої городи й замки, безмірні маєтности й незлїчені багатства, і тїкати до чужої країни, тулятись по чужих кутках. А козацькі загони знову навідались до Острога і вдруге спалили й зруйнували усе, що тільки нагадувало про католицтво та єзуїтів.

В Польщі ясновельможна вигнанка знайшла теплий притулок у людей, яких вона нїколи не почитала за чужих: спочатку

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вона оселилась в Калїшу, при єзуїтськім колеґіумі, а потім проживала в маєтностях, що належали до Познанського колеґіуму. „І справдилось—пишуть її біоґрафи—давнє прочуттє сієї Анни пророкинї, яке вона нераз висловлювала в Острозї отцям-єзуїтам, осипаючи їх гойною милостинею: „Буде час, коли я дійду до убожества і у вас, мої отцї, проситиму хлїба й притулку“.—„А проте—додають вони—треба правду сказати, що не так з нужди, як з особливої своєї ласки ясновельможна панї рачила проживати в домі служебників своїх і їсти їх хлїб, бо вона й за сей час чинила їм більші офіри, нїж скільки пішло коштів на утриманнє її панського двору“. І дійсно, про Анну-Альоїзу нїяк не можна було єзуїтам сказати, що вона даремно їла їх хлїб, бо під сей час вона зробила їм таке добродійство, яке трохи не переважало усї попереднї: довідавшись, що козаки вдруге зруйнували Острозський колеґіум, Анна-Альоїза наважилась відбудувати єзуїтам другий їх же колеґіум, теж зруйнований козаками—в м. Ярославі, де була її материзна, для чого й занесла в 1653 р. в Познанські актові книги відповідний фундаційний запис, яким подарувала сьому колеґіуму в довічню власність кілька сел у Ярославськім ключі.

В останнїй рік свого життя Анна-Альоїза чомусь лишила своїх друзїв єзуїтів і проживала в маєтностях різних Великопольських панів: в Ковалї, Коморжі, Ґнїнї і нарештї в Рацацї. Полїтичні розрухи останнїх років, двохразове утїканнє з рідного краю, турботи і усякі невигоди мандрівного життя і нарештї страшливе, нечуване бідуваннє „ойчизни“, коли її рвали на шматки і безперестано пустошили вороги,— усе оте точило й без того кволе здоровє Анни-Альоїзи і завчасу привело її до смерти. Вона померла 27-го січня, 1654-го року, в м. Рацацї, в домі якоїсь панії Ґнїнської. Вірнї її друзї єзуїти невідходно оточали смертельне ліжко своєї добродійки, і їх дружня рука закрила на віки їй очі. Смерть її була лехка, безболїзна, така, якої вона благала у Бога в щоденних лїтаніях, а друзї-єзуїти ще полегчили її особливими церемонїями, які вони звичайно уживали, щоб осолодити гіркий час розставання душі з тїлом. Увесь ефект отсих недоречних церемонїй полягав у тім, щоб умілою розмовою про осолоду тогосвітнього життя, та ще патетичними покликами, довести помираючого до такої екзальтації, щоб він горів палким бажаннєм як найшвидче вкусити смерти і летїти до неба. Варта уваги згадка біоґрафів, що от яка вже була побожна та доброчинна небіжчиця, а про те „не втекла язиків людських“, себ то усякого поговору, хоч—додають вони—більш було таких людей, що й після смерти признавали її за доброчинну людину“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Анна-Альоїза лишила дуже просторий та докладний тестамент, який вона списала ще в 1651 р. і потім не раз його доповняла. Сей інтересний документ яскраво малює духовний образ його впорядчиці, усї задушевні помисли її, передсмертні думки, турботи й обави. Тестамент починаєть ся звичайним визнаннєм про її належність до католицької церкви й молитвою до Бога про милосердє і відпуст гріхів, а далї йде наказ про похорон: „Я прошу, щоб тїло моє грішне було поховане в костьолї отцїв єзуїтів в Острозї; там я, вкупі з мужом моїм, хочу ждати останьної труби воскресення мертвих. Я прошу, щоб мене поховали без усякої пишноти, яка не личить менї, що жила сиротою, майже за життя умерлою. Я уклінно прошу, щоб мене несли до костьола отцї єзуїти своїми руками. Я певна, що превелебні отцї єзуїти будуть такі ласкаві, що всї, скільки їх можна буде зібрати за короткий час, зберуть ся задля подання помочі душі моїй,—про се я уклінно благаю їх“. Инших законників, окрім єзуїтів, вона не велить запрошувати на її погреб, і тут же ставить своїм слугам в особливий обовязок добре пильнувати, щоб отцї єзуїти, які будуть знаходитись при її тїлї, мали „усякі вигоди“, а на дорогу приїзжим єзуїтам призначає 3,000 золотих польських. На відправу мші в день її похорону в 12-ти Волинських кляшторах і для роздачі убогим милостини було призначено 2,000 золотих. Далї йдуть щедрі жертви Острозським єзуїтам і на відбудуваннє та оздобу в Острозї їх колеґіума, і видно з усього, що сей пункт був головним предметом передсмертних думок та турбот Анни-Альоїзи: приступаючи до його, вона благає й заклинає своїх наслїдників, щоб вони точно виконали її волю, в противнім разї вона накликає гнїв Божий на душі й тїла тих, хто б насмілив ся учинити хоч малу поруху її останньої волї. На костьол єзуїтський в Острозї Анна-Альоїза призначає 20,000 золотих і, крім того, усе золото, перли, дорогий камінь, столове срібло, подсвічники, чаші, кубки,—словом усе до найменшої речі, що тільки зостанеть ся після неї в сріблї білому або позолоченому. Єзуїти мали відобрати увесь її домовий спрят: ікони, годинники, книги, шкатули, обої й опони, килими, полотна, шовкові матерії, карети й коней; їм же мусять достатись гурти волів, биків, отари овець і свиней у фольварках Острозських, Звягельських і Берездовських; уся стрільба вогниста, вивезена з Острозського замку: гармати, рушницї, гаківницї, мушкети, порох і кулї призначались єзуїтам. На відбудуваннє зруйнованого козаками Острозського колеґіума з костьолом Анна-Альоїза записала єзуїтам маєтність с. Кривин з фольварком Котумлем і усї ті

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

землї в її маєтностях, де добував ся камінь, робилась цегла і де брали вапну і глину, коли мурував ся перший колеґіум. Як буде змурований костьол, наслїдники Анни-Альоїзи повинні були видати 20,000 зол. на кошт задля вівтаря над гробом її мужа гетьмана Ходкевича і ще 20,000 на головний вівтарь; крім того 30,000 зол. на покриттє костьола міддю і 20,000 зол. на виплату довгів Острозських єзуїтів иншим колеґіумам, а 2,000 зол. для бурси бідних студентів колеґіума. Не забула Анна-Альоїза й про инших єзуїтів: Краківських, Сандомирських, Ярославських, Луцьких, Перемишльських, Винницьких і Барських,—усім записала по кілька тисяч золотих. Усї фундовані нею в Острозських маєтностях костьоли і шпиталї вона забезпечила десятинами і иншими приходами і теж грошовими сумами. Щедро нагородила Анна-Альоїза і ту шляхту, що вірно служила при її дворі: 25-ти особам вона записала 36 фольварків, иншим—грошові суми і дещо з своєї одежі. Не забула Анна-Альоїза й про своїх підданців, селян: „Не можна припустити,—писала вона,—щоб мої підданцї не терпіли утисків, за які прийдеть ся менї одповідати перед Богом; через те я прошу, щоб в нагороду їм за се у всїх моїх волостях Острозських, Звягельських, Туровських, Свидинських і Ярославських були подаровані їм на три роки чинші і фури“. Тільки міщанам Острозським, що колись зняли бунт проти неї, а під час Хмельнищини приставали до козаків, не було нїякої милости.

Призначивши так щедро чималу частину свого майна на релїґійні та милосердні справи, Анна-Альоїза не була певна в тім, що її родичі, яким після її смерти мусила перейти її батьківщина, достотно виконають її останню волю. Ся обава дуже турбувала побожну панї і не давала їй спокійно вмерти. В тестаментї вона кільки разів благає й заклинає наслїдників нї в чім не порушати її роспоряджень, а щоб певнїйш спинити їх від сього, вона призначає самого Бога і Пречисту Діву дїдичами тієї частини її майна, яку вона визначила на релїґійні та милосердні справи. А в протектори свого тестаменту вона призначає короля Яна-Казимира і уклінно прохає його, „аби він, як мудрий і побожний монарх, що перейняв від своїх святобливих предків хіть помножати хвалу Господню в своїй державі і звик до того, щоб завжди бути опікуном і оборонцем сиріт і убогих, зволив прийняти її останню волю під свою особливу опеку і милостиву протекцію і не попустив, щоб її офіри і фундації, призначені на честь і хвалу Божу і на спасіннє душ убогого народа, що живе в сьому далекому краї (на Українї), заражений відступництвом від вселенського римського костьола, були порушені людською зажерливістю“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Незадовго до смерти Анна-Альоїза добавила до тестаменту таке роспорядженнє що до свого похорону: „Позаяк кара Божа (козацька війна) не перестає і неряд в ойчизні все ще тягнеть ся, а через те мені приходить ся тулятись по чужих кутках і не в моєму предківському домі скінчити життє, то прошу екзекуторів мого заповіту, щоб вони мене як найскорійше по моїй смерти, де б не вмерла, одвезли до Кракова і там в костьолї св. Матвія, при новіціяті отців єзуїтів, положили б мене вкупі з блаженої памяти мужом моїм, який там уже—не скажу похований, а тільки положений мною на початку нещастя, що спіткало ойчизну. При тому мусить бути заявлена перед урядом звичайна „протестація", що, по успокоєнні ойчизни, мене неодмінно треба буде перенести разом з небіжчиком мужом моїм до Острога і там поховати в костьолї превелебних оо. єзуїтів. Я певна, що їх мосцї (єзуїти) не пошкодують дати задля сього нї воза, нї коней і достотно виконають сю останню мою волю, а я, що вже не зможу нічим оддячити їх мосцям за їх останню прислугу, не забуду про їх перед престолом Божим. А проте прошу і обовязую панів наслїдників моїх дати їхмостям на се перенесеннє тисячу золотих польських"[1]).

Обава Анни-Альоїзи, що її передсмертні роспорядження будуть порушені, справдилась ранїйш, ніж вона гадала. Як тільки вона померла, зїхались з різних країн вельможні її родичі і, не вважаючи на її заповіт, постановили поховати її як пристойно задля її стану, пишно та виставно, і не там, де вона визначила, а в Ярославськім парохіяльнім костьолї. Щоб як слїд приготуватись до такої пишноти, потрібно було багато часу, трохи не девять місяців. Сією загайкою покористувались єзуїти і розпочали судовий процес з наслїдниками, заявивши своє право на „дорогий їм депозіт". Родичі не хотїли поступитись своїм правом. Справа могла б тягтись кільки років, та за єзуїтів заступив ся папський нунцій, і справа була прискорена і вирішена на їх користь. Зараз же де й дїлась та пишнота, що була вже зготовлена на перекір волї помершої, і її домовину понесли на своїх раменах самі поважні отцї Societatis Iesu до свого власного костьолу св. Яна, в Ярославі, і положили в склепі княгинї матері. Сей похорон відбув ся 17-го лютого, 1655 р., се б то через рік і три тижнї після смерти. „Але недовго (помічають біоґрафи) покоїлась там Анна-

[1]) По смерти Анни-Альоїзи її тестамент зараз же був внесений єзуїтами до актів Познанського уряду і разом до актів королївської канцелярії, а у березолї 1697 р. його перенесено до актів Луцького гр. уряду.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Альоїза. Як за життя військова буря загнала її в далекий край, і вона довго мандрувала, так і після смерти не мала вона справжнього покою: під час бувших тоді нападів шведських, московських, татарських, венгерських і козацьких, вона заходом отців Societatis Iesu перенесена була з Ярослава до Кракова і положена в костьолї св. Матвія, чекаючи на урочистий перенос, як настане спокій, до своєї фундації, до Острогу".

Сього останнього переносу Анні-Альоїзї прийшлось ждати дуже довго, бо й сама її „фундація", се б то Острозський колеґіум, через ті ж політичні трівоги та неряди в краї, ще з півсотні років після того лежав руїною. Тільки в першій четверти XVIII ст., після того, як Польща, по силї Прутського договору 1712 року, знову запанувала в правобережній Українї, був відбудований в Острозї єзуїтський колеґіум, і тільки тодї, власне в 1723 роцї, кістки Анни-Альоїзи і її мужа були перевезені єзуїтами до Острога і поховані в колеґіятськім костьолї. Над могилою Ходкевича був мармуровий барельєф; другий надгробок з чорного мармору визначав місце, де були зложені тлїнні останки Анни-Альоїзи.

VI.

Минуло ще більш півсотні років—тяжке лихолїттє, коли правобережна Україна ще гірш бідувала під новим „лядським ігом", ніж перед Хмельнищиною. Наче б то тієї Хмельнищини нїколи й не бувало; немов український народ даремно боров ся, доки ставало сили, за свою волю й віру. Переждали ляхи й свої уже обляшені пани бурхливу добу—і знов запанували над приборканим людом, а ксьондзи з уніятськими попами принялись спасати його душі од вічної погибели та викореняти з його „схизматицький квас". Тільки се робилось тепер далеко грубіш, ніж за часів Анни-Альоїзи. Не мов хижі звірі ходили з села в село католицькі й уніятські місіонери в супроводї жовнїрських ватаг і не словом проповідним, а муками та шибеницями привертали народ до єднання з правовірним римським костьолом. А задля Острозських єзуїтів се була сама блискуча доба, якої не зазнали вони навіть за життя своєї фундаторки. По відомостях за 1738-й рік їх налїчувалось в Острозї більш 60-ти осіб; далї їх тут ще побільшало. Так само й колеґіум їх досяг в XVIII ст. найвищого розвитку і разом з сусїднїми єзуїтськими колеґіумами—в Луцьку, Овручі і Винницї був могутним знаряддєм польонїзації місцевого панства і розсадником ідей запеклого католицького фанатизму.

Але на світї всьому буває кінець. В 1773 р. папа знищив

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

єзуїтський орден і звелів позакривати усі єзуїтські школи і инші заклади. Спустіла будівля Острозського колеґіума була віддана під школу базилїянам. А ще через кільки років, коли Волинь була прилучена до Росії і тут була заведена православна єпархія, м. Острог став катедрою Волинського архієрея, який і оселив ся в будівлї бувшого колеґіума, задля чого її відобрали у базилїян. Разом з тим бувший єзуїтський костьол повернули в православний манастирь, а в корпусах колеґіятського будинку умістилась духовна консисторія і новозаложена Волинська духовна семинарія. Так невблаганий рух історичних подій до останку знищив заміри побожної Анни-Альоїзи і дав зовсім инше призначеннє тому закладові, який вона в фанатичному засліпленнї з такою горливістю фундувала на шкоду рідному краю.

Тодї ж (у 1815 р.) ненароком був порушений довічний покій її тлїнних останків. Треба було прорубати двері у вівтарній стїнї церкви, що колись була єзуїтським костьолом, і коли стали ламати цеглу, то несподївано знайшли замуровані в стїнї дві труни, штучно викувані з жовтої міди, оздоблені вибитими листями та розводами блїдозеленого колїру. Коли роскрили першу труну, то по зотлїлому на кістках убору всї признали, що то була Анна-Альоїза, бо її портрет в овальній золоченій рямі висів ще й тодї в церкві над її надгробком з чорного мармору. На черепі була зотлїла шапочка, груди покриті волосяною сїткою, поверх якої лежав хрестик з якогось металу, як раз такої форми, як і на портретї. В другій труні знайшли одні кістки, а решта вся цїлком зотлїла; мабуть, то були останки Ходкевича. По наказу архієрея, обидві труни були перенесені в підземний склеп і положені в особливій коморцї. Але й тут вони мали недовгий спокій. В 1820 р. погоріла будівля колишнього єзуїтського колеґіума, і катедру архієрея з консисторією і семинарією перевели з Острога до м. Аннополя, того ж повіту. Хоч пожежа не дуже пошкодила поєзуїтським ґмахам,—обгоріли тільки дахи та горіща,—але у духовенства не знайшлось коштів на їх відбудованнє. Так вони й стояли пусткою більш півсотнї років і, звичайно, стали притулком задля волоцюг і усякого безхатнього люду. За такий довгий час тут було розікрадено все, що мало яку-небудь вартість; між иншим згинули й ті дві труни, що стояли в склепу. Мідь пішла на сплав, кістки викинули геть.

Згинув і той портрет Анни-Альоїзи, що висів у церкві над її надгробком. Був і другий її портрет у францишканськім кляшторі в Межирічі, коло Острога, що збудував колись її дядько

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

князь Януш Костянтинович Острозський; але в 1866 р. його повернули на православну церкву, і новий священик, на лихо маляр, взяв та и поперемальовував: князя Януша на образ св. Федора Острозського, а Анну-Альоїзу—на св. Іова Почаївського. На решті, 1882 р. мені пощастило знайти портрет Анни-Альоїзи в Острозськім парохіяльнім костьолї і навіть списати з нього копію. На портретї Анна-Альоїза має вигляд немолодої католицької черниці, в чорній сукні, з білим покривалом на шиї і грудях, в насунутій до брів оксамитній шапочці, облямованій хутром, з чотками в правій руці. У неї чорні очі й брови і взагалї такі риси, що певно була вона замолоду досить вродливою. Але вдивляючись в се скорботне обличче єзуїтської преподобниці, відчуваєш якесь моторошне вражіннє: холодом склепу і духом тліну тхне од сього круглого, зморщеного, нечулого лиця з тонкими сухими губами, спухлими віками і затуманеним зором.

До недавнього часу в Острозї, на замковій горі, стояли запустїлі мури старої Богоявленської церкви [1]). Се був дуже старий памятник, з яким щільно звязана—не тільки в історії, але і в народній памяти—згадка про Анну-Альоїзу. Тут власне, в стїнах сього величнього памятника побожности стародавнїх князїв Острозських, відбувалась непристойна подїя викрадення, з приказу Анни-Альоїзи, тїла помершого її батька, а коли другого дня через се знялась страшлива ворохобня, то в цвинтарі сього ж Божого дому Анна-Альоїза шукала притулку і захисту від розгнїваного народа, обуреного її нечуваним знущаннєм над його святощами. З того часу дзвони Богоявленської церкви замовкли надовго, а сама вона стала пусткою, пристанищем сов та кажанів, і в такому сумному станї зоставалась аж до недавнього часу. Серед Острозського люду істнує леґенда, либонь що-року в Великодну північ круг запустїлих руїн сього храму (поки він лежав в руїнах) тужно бродить якась жінка, вся в білому, з розплетеними косами, гірко плаче і ламає руки. Народ забув імя нещасливої, а памятає тільки, що то—вельможна панї, яка колись-то, під час великодної служби Божої в сїй же церкві, цугом проїхала по свячених пасках, і за те Бог присудив їй не мати і в домовинї спокою і до віку спокутувати свій нечуваний гріх.

---

[1]) Тепер вона відбудована.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИХАЙЛО ЯЦКІВ.

Вечерниці Романа Ничаєнка.

I.

Неділя вставала з хмари. З хати вийшла мрія. На воротах привітала її ластівка, в садку зазуля. Вулицею линув спокій, обіймив мрію і став оповідати казку, а вона леліяла тиху співанку.

Роман Ничаєнко спер ся на вікно, слухав казки і пісні і не знав, відки вона—з серця, чи з предковічної давнини.

Благовісне сонце плило в світлицю, цілувало задуманого Шевченка і вязало струни до його груди.

Музика ходив по хаті.

Нечайно перервав тишину шум крилець—на вікно прилетіла біла голубка.

Заглядала до пареня, а він дивував ся.

— Чия туга прислала тебе, ясна вістунко, в ранці-рано до мене в гості?

Чи від живих, чи може давна, мертва прилинула ти до мене?

Всї ви однаково мірили вічність суєтою днів і ночей...

Всї однаково розбили тайну святої тиші гомоном марного слова...

Всї однаково за житя померли і не воскреснете ніколи...

Голубка стала неспокійна, лопотіла пальчиками, шумотіла кінцями крил по варцабі, як вітер листами старої книги, обертала головку і дивила ся коралевим оком на Ничаєнка, як би бажала сповістити йому чиюсь душу.

Неспокій білого вістуна пригадав юнакови оден сон. Ген-то на досвітках надходить він з по-за угла, а Гануся Стефанівна сидить смутна на приспі. Бере його на коліна і каже: „Так, так, будемо вмірати“... Він вдивив ся в її очі, з по-за другого угла надходять люде, а вона мовить: „Нехай бачуть, що мені по людях“...

Вчарований призраком, пішов того дня в ранці до Ганусї і з глибокої вдячности обома долонями вітав її ручку. Здивувала ся і спитала: „Ти похвалюєш мене за щось?“ — „Ні“, — відповів Ничаєнко.

Тепер снував ся задуманий по світлиці, а його думки переплітали образи споминів.

Всяка краса мертва, як би артист, поет не підіймив її в гору.

Ничаєнко сів в куті так, що міг лише крізь половину вікна

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дивити ся в далекий краєвид долин і берегів, в ту сторону, де проживала Гануся. Притягнув її духом до себе і почував в собі дві струни: що важнійша, тремтіла величею достойної, божественної поваги, а в другій була бадьора хімера, дрочити ся з дівчиною. В голубім просторі сих тонів його душа промовляла без слів.

— Бачиш, мені байдуже, чи се по твоїй волї, чи нї... Краса і правда високо в облаках над людськими головами і мало кого на землї дотикає білим крилом, але для гарних душ вона все на яві, як одинока, найсолодша відрада в терпінню, в сїм смутнім житю. Я знаю терпіннє і тому та ідея для мене одинокий скарб. По-за тим все, що витворили люде і все, чим мене дотикають—смішне. Люблю стояти в тїни людських осудів, сам нарочно відстрашую їх від себе, аби забезпечити собі спокій, волю і непорочність духа.

А тепер я до тебе.

Ми не стоїмо в нїякій залежности. Нема між нами приязнї, вона тут непотрібна, а про знайомість нема що говорити. Се гарне становище подобаєть ся менї як всяка проява свободи. Ти в моїх очах раз цвіт, то знов дитина, по-за тим я з рожею в руцї, зі спертим ліктем на колїнї, з погідним усміхом дивлю ся в далекий світ. По-за міру дня, понад людські голови... Але як цвіт, як поява людини серед сїрого муравлища, як непорочна душа—ти для мене не байдужна.

І мене зовсїм не обходить, чи тобі сього треба, чи нї, чи ти про се знаєш, чи нї,—мене се зовсїм не обходить—у мене на метї лиш ідея, не твоя людська подоба, не тїло.. Можеш вийти заміж, можеш лютувати на мене; мене се не займає—я в урочистих хвилях глибокого, творчого смутку маю тебе все на колїнах, як білу рожу, як голуба, як дитину, задивлений в далекій світ.. Се менї вільно і ти не забороиш менї робити з тобою все, що найкраще, найвисше, так щоб моя туга падала діямантами сліз на тебе і вбирала, як русалку, як дитину моєї душі.

II.

З полудня взяв скрипку і пустив ся межею серед нив. З концерта польних коників добував ся яркий скрипіт однїської саранчі.

Ничаєнко наблизив ся до неї, спостеріг її на стеблї і приглядав ся, як вона мигом терла крильцями. Сонним рухом підставив руку до стебла. Показний овад затих, перекинув ся горіниць на стеблї, глядів на руку, доторкав її довгими ріжками, потім скочив на палець і зачав грати.

Юнак зійшов в лїсову прогалину, що тягнула ся по-при село, сїв над берегом плеса і поклав скрипку на траву.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Було тут спокійно і затишно. Давню, лїсову дорогу покрила ясно-зелена трава як стрижений килим.

Ничаєнко сидів непорушно. На його плече прилетїв великий, писаний мотиль. Підсував ся в гору, мінив крильцями до сонця, виліз на шию, лоскотав легенько ніжками і вусиками, потім виліз на капелюх.

Зїлє і трави пишали ся довкола.

Ничаєнко пізнавав кожде і міркував:

— З одної землї і з одного сонця всяке зїлє; одно гоїть, инше троїть. І люде так як ті зела, трави, дерева і звіри.

Похилив ся над плесом і заглядав в своє обличє. Було біле як снїг, очи глибокі, чорні. Сам перед собою видав ся дивний, чужий. А прецї тут у воднім зеркалї нїхто инший, тільки він сам... Соколиним зором пронизував свою душу, аж примлїв як наврочений і сонна безвість обгорнула його. Затремтїв з жаху і прокинув ся.

Поклав капелюх на траву і лїг горілиць. Земля і трава холодила його. Сягнув рукою перед себе і взяв скрипку. Гладив нею розпалене чоло і тулив до лиця. Постукував одним пальцем в верхню грудницю, иншими скоботав легенько струни і прислухував ся дивним гомонам.

Отсе шумить буря, грає водопад. Чути гомін солодкої розмови, шепіт весняних листків, людський гамір як підчас пожару, стогін породїлї, квиль немовляти, дїточий лепет, тремтить весїльна пісня і похоронний речітатів.

В груди Ничаєнка втихомирила ся буря, він встав і пішов в свою путь.

Плавним, юнацьким рухом прямував через запуст, пропадав серед лїщини, аж опинив ся на сїножати. На горі білїли ся хати між садами. Сонце зайшло за лїс, дїтвора заганяла товар і гомонїла по селї.

Вечір молодого лїта стелив ся довкола.

Музика ішов через темний сад. З обійстя долїтав до нього гутір, сміх дївчат, тиха співанка.

„Коло керницї дві молодицї тай ще хтось, тай ще хтось—
Обіймали сї, цїлували сї, тай ще щось, тай ще щось!“

Переступив перелаз і вплинув на обійстє.

Як раз повечеряли, молодь виринала на тік і обступила музику. Дївчата торгали за рукав, випитували, де так забарив ся, хлопцї оглядали його капелюх і пробували на своїх головах.

Під грушею дві лавки. На низшій сидів цимбалїстий і ладив свій струмент. Його обступили дїтваки. Цимбали гудїли як рій

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пчіл, як гомін підгірських дзвонів, що замирає в воздухах серед столітніх лип.

— Устань, грибе, най кобзар сьиде!—сказав парубок до підростка, що забрав місце музиці.

Ничаєнко зачав строїти скрипку.

Дівчата і хлопці в вишиваних камізолях з білого і чорного сіракового сукна, поставали гуртками, поспиравшись один одному на плече, чи обіймавши за шию. Пахуча спадь злітала краплями з дерев на голови і лиця.

Дівчата мали дві коси довкола голови, підтяте волосє коло уха, коралї, пацьорки і полїтички на шиях, уставки на раменах.

Хлопці мали довге волосє на потилицю, підтяте на чолї і вишивані пазухи.

Дівчата опоясані крайками, в червоних спідницях і фартушках в квітки, парубки в широких, писаних ременях і з дзьобенками через плече.

Ґазди сидїли, хто на довгій лавці під коморою, хто на ковбанах і кругляках на дривітни, хто на вориню, а жінота і дїти на приспі.

Музика бадьорими вибаганками зачинав розмову зі скрипкою, цимбали добігали її металевими гомонами.

— Скобоче під колїнами,—сказав оден з парубків.

Дівчата захохотали.

Посипала ся „дрібненька". Мотиви виходили в двох половинах, з тих другі повторювали ся коротким, розважливим речітатівом і втвирали поле під розвій нових мельодій.

Старий ґазда, що сидів на лаві під коморою, похилений на колїна, з люлькою в зубах і дрімав доси, зісунув ся нараз з лавки і пішов в присїди.

Груба сваха взяла ся під боки і подріботїла навколо старого.

Залунав сміх, дівчата і парубки розбили ся на пари і вмить по обійстю як би вітер квітками посїяв, рівно довкола.

Парубки приспівували по черзї.

„Ой піду я на Майдан тай вітну осику,
Тай віплету личаки, піду на музику!"
„Ой як я си погуляю в свого свата в хатї,
То стрісуть сї сїни, двері, ще й на хатї латє!"
„Гуляймо си братя милї, гуляймо, гуляймо,
Завтра рано із досвітка до працї вставаймо!"
„Недїленьку божу, божу треба освітити,
Як не будем танцювати, не схочем робити!"

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„А мій тато старесенький як голуб сивенький,
Казав мені: гуляй, сину, поки-с молоденький!“
„Ей, гуляймо, хлопці, браті, гуляймо, гуляймо,
З сього села за границю дівчини не даймо!“
„Я гуляю, я гуляю, нічого не знаю,
Для мене сї буки ломлять з зеленого гаю!“

Парубоцтво розохотило ся, спів ішов на перейми.

„Ой з легенька, музиченьки, з легенька, з легенька,
Бо то моя дівчинонька на ніжки слабенька!“
„Ходи, любко, танцювати, ходи, любко, швидко,
Богацька ті заступає, аби ті не видко.
„Богацька ті заступає кіньми тай волами;
Ходи, любко, танцювати, з чорними бровами!“

Цимбалїстий зажмурив очі і гойдав головою в гору і в долину, як би котив гарбуз. Кучері лїтали довкола голови, як би їх вітер роздував. Підтупцював правою ногою до такту, руки на память орудували пальцатками. В ряди-годи похилював голову аж до струн і снував молодечі сни, слухав гомону приспаних споминів, старих забутих пісень, то підіймав її в гору і грав і рухав ся цїлий далї як при ткацькім верстатї, а необачна молодь приспівувала.

„Ой скрипочки красно грають, а цимбали бам, бам,
Ходи, ходи, мій миленький, я тобі щось дам, дам!“
„Зажурив ся цимбалїстий, що нема що їсти,
А він сїв си коло лави, довбає цимбали!“

Ничаєнко похилив голову на скрипку, відвернув лице, потупив очі по-за плече і входив в свою душу.

Промітні тони розвивали ся в акорди сопівки і піддавали молодятам новий настрій. Пісня родила ся і гинула.

„Та най би тут скрипки грали, а цимбали били,
То би моє сумне серце не розвеселили!“

На се обізвав ся инший голос:

„А скрипочки з ялиночки, цимбалоньки з бука,
Як заграє, на серденьку тяженька розпука!“
„Ой бо тота сопівочка жалїбненько грає,
Хто любови не зазнає, той жалю не має!“
„Сопілочко яворова, то-с ся поколола,
Ой то-с нераз вігравала коло оборога!“
„Ой піду я у лїсочок, заграю в листочок,
Буде милий пізнавати, чий то голосочок!“

Скрипка давала лише верх до танцю, а до душі промовляла душею. Тони ішли хрестиками як червона заполоч на

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вишивках. Парубоцтво затихло, скрипка не грала вже на ухо, тільки на крови і володіла до своєї волї і вподоби.

В лиці Ничаєнка замерз спокій, темні кучері падали на плечі, голова бельведерського Аполлона. Кучерявий жмуток зісунув ся на лице, музика відмахнув його головою і повів оком довкола. Одним позирком оглянув все, став білий як мармор, нараз його око запалило ся, в лиці задрожав усміх як марево над полем, з груди добув ся стогін. Се стало ся в одну мить, лице покрило ся знов камінним спокоєм, він вдивив ся знов перед себе, в свою душу і добував з неї нові, зачаровані скарби.

Одна пара вибила ся з таночного гурту і пішла садом.

Виринули на леваді в світлї місяця. Вона як струнка берізка, він як молодий явір. Обіймив її за шию, вона склонила головку на його рамя. Сїли за горбком між корчами і притулили ся головами як діти. Гомін музики зачарованою хвилею обіймав їх серце. Їй нагадало ся сирітство, йому недалека бранка.

Шепотіла як весняний листок за жальними тонами музики:

— Вмерли тато, вмерли мама,
Лишили маєток —
Лишили ми, стару кітку
І двоє котєток...

Він обняв її. Дївоча грудь як виточений, білий голуб мала в собі тепло молодої крови і цїлющий холод лїлеї, а під нею било ся серце. Грудь вливала в його душу відраду і забутє...

Два парубки не танцювали, Павло Дубина і Данило Лебедь.

Обидва мали тут одну дївчину на оцї. Не була найкраща, але притягала їх. Чому вони пропадали не нею, самі не вміли би сказати.

От, вона тепер в танцї. Оба приглядають ся з окрема: Дубина від комори, Лебедь з по-за гурту на вориню. Одарка саме така собі по серединї. Нї висока, нї низька, нї гарна, нї бридка, нї засадна, нї утла, нї богата, нї бідна.

Ясна коса, голубе око, спокійна, трохи закрита вдача, солодкий голос в розмові, а головно таке біленьке тїло, як мало у котрої дївчини.

Дрібно іде вона в танцї, трохи похилена голова, а шия, личко і руки як весняний цвіт.

Спідниця на нїй пристає, тїло рухаєть ся і сипле вогонь у грудь парубків.

Дубина затис кулак, їсть її очима, Лебедь глядить на неї задумчиво, розважає свою бідноту і чує як дївчина за кождим рухом забирає йому душу і лишає там грань.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

З дівчат одна лише не танцювала. Сиділа осторонь від гуртів, не мала на собі вишивок, звичайна біла сорочка, на шиї синя стяжка, жалоба по братіку, що впав від жандармських баґнетів на виборах.

Її подовге личко було спокійне, очі—дві фіялки на сталевій плиті, задивлені по-над людські голови, долом підзначували їх легенько білка. Була вона тут лише тілом, а душею мандрувала далеко, як туга по небі... Правдиву, щиру красу, мало хто добачає.

Ничаєнко незамітно поглядав на неї.

Була се Гануся Стефанівна.

Музика затих, помучена молодь розсипала ся по вулиці, садах і огородах.

Дубина побачив, як Одарка дивила ся на Ничаєнка, то на Лебедя і пішла.

Він приступив до музики з призрим усміхом.

— Ге, штукар з тебе, брате!.. Знаєш ся... Не дурно люде то-то... Кому скрипку, рахувати, лише в руки.. то вона відтак не домовляє...

Музика подивив ся студено.

— Пильнуй своєї долї; я бачу, що у тебе язик не то-то...

Дубина оглянув ся, нараз пригадав собі щось і пішов хитким кроком в сад.

Між шопою і плотом стрінув ся око в око з Данилом.

— Тут ти менї в руки попав ся!

Схватив його за сорочку під горлом.

— За моєю дївкою лазиш!

— Дївка і коршма вільна для кождого!—крикнув Лебедь зі здавленого горла і заки Дубина спостеріг ся, той вихопив йому з ремеця брусок, кинув в свою хустину і свиснув по-при голову.

Дубина відскочив, Лебедь стояв блїдий і тремтїв.

— Тут би тобі й амінь! Я не знаю жартів, але не роблю з житя ґазети, так як ти, окаяна душе!

Дубина звісив патлату голову, забочив ся, білка набігли кровю, крутив лобом як розлючений бик і цїдив крізь зуби:

— Ех, брате Данилку, ми ще зміримо ся...

— Не журю ся, кого з нас борше столяр змірить, але як лев хибить добичу, то другий раз по неї не вертає. Так робить лише вовк і кіт... А тимчасом мій танець з Одаркою буде перший.

Дубина натискав на слово:

— Не-е буде!

— Буде!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Побачимо,—сказав Павло і пустив ся до гурту парубків, що стояли на обійстю.

Лебедь пішов на леваду.

Одарка очікувала Романа, а тут зявив ся Данило.

— Пусти, бо крикну!

— Тихо, бо вбю!

— Закличу Павла!

— Най дякує Богу, що живий!

Тиха квиль дівчини нагадувала плач скрипки, що гомонів ще в ухах...

На обійстю парубоцтво подавало ліктями гасло і моргало потайно в той бік за Павлом Дубиною. Се йшло мовчки, блиском, як електрика.

Музика вдер чортівського козака.

— Каже, що поставить три гарці горівки...

— Способом хоче купити нас, штукою ратувати честь.

— Така правда лише між панами і жидами; до нас вона ще боле не прийшла.

— Хлопці, ми всі за Данилом...

Микитин Олекса поглядав на Данила і Павла і сказав півголосом до товариша:

— У сього серце на лиці, а той свою душу під утори сховав.

Взяв плиту зі стежки і поставив на боці. Робив се так, аби бачили всі побратими.

— Може придасть ся на що...

— Онде гідний колик в плоті,—бомкнув инший. — Лише раз, а добре... Два рази не гати, бо за се кримінал...

— Мо'ня, хло', ти чо' там вередуєш як баба!?

— Не стріляй поки вовк за лїсом.

— Або стріляй, то втече...

— Буде нинї кров і—сльози...

— Кров — огонь, а сльози—світло...

Дубина взяв ся під боки і крикнув:

— Хлопці, хто зі мною, най пє!

Гурти стояли як скаменїлий ліс.

— Стережи ся сих вечерниць, як мати тебе від огню стерегла!..

Ґазди взяли Павла на бік між себе.

Данило зачав танець з Одаркою, за ним пішли инші.

Потім обіймив Романа за шию, словами промовляв:

— Братїку мій, приятелю сердешний, ти над усїх!

Ничаєнко перестав грати і приступив до Ганусї.

— Що зорі віщують?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Коротке слово в серце трафляє. Доля близько, лиш гадка далеко.

— Прихили думку і долю близько.

Глянула на нього, він заслухав ся в її голос, задивив ся в її очі і мовив:

— Чи ти сеї ночи русалкою в дунай-море вдивляла ся? Твої очі — глибінь неба в свято весни. Твоє личко — біла лілея, що впиваєть ся сонцем. Як світ дотикає твоєї душі, розцвітає в нім рожа ранньої зорі. Твій рух—серна серед лїсової тишини, ритм молодості по-за руїнами житя, филя серед вічности. Твій голос — спів ручаю, над яким нахилюють ся заслухані лебеді і русалки...

Встав я нині раненько — сон казку вів за рученьку, від тебе біла голубка прилинула до мене в гості...

Дівчина похилила головку і шептала:

— Те, що ти бачив на яві, я оглядала у снї...

Ничаєнко перебігав лївими пальцями по струнах, правим, великим зачіпав їх. Тони сипали ся і падали як жемчуги в зачаровану глибінь.

Зачав грати.

Біль, скарга, плач і стогін поневоленого народа лягав на хмари, гуркотів громом, аж земля дрожала, світ двиготів і здержав ся на своїй оси, мороз пробігав мурашками, а Ничаєнко вдивив ся в свою душу, збирав сльози і розвивав лавами акордів аж під небо, сипав у правіки, то сіяв і стелив їх жемчугами в будучину.

Була се арія, яку годі зловити, затямити. Добувала ся з під землї, з душі поневоленого народа, підіймала ся великанською аркадою веселки й опадала другим крилом як лїлейний міст нового досвітка.

Старі ґазди задумали ся і стало тихо довкола так, що чути було здержаний віддих і стук серця, було чути як позасвітні, божественні тони рухали листками дерев довкола обійстя.

Дитина пригорнула ся до матері. Хтось скинув капелюх, за ним всї відкрили чола і похилили голови як в святинї, лиш від часу до часу долїтав за глибоким гомоном скрипки здавлений стогін з груди чоловіка.

Могучим акордом заокруглив музика імпровізацію і блїдий, обезсилений пішов хитким кроком.

Станув на березї за прогалиною й оглянув ся.

По тім боцї стояла дївчина. Пращав її капелюхом, вона кланяла ся йому в пояс і махала рукавом як білим крилом.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

М. ГРУШЕВСЬКИЙ.

З промови на полтавськім святї [1]).

Два днї сходили ся ми тут і лунали горді, повні енерґії і надії мови, і лїтали високі, гарні, благородні слова. Свято скінчило ся, зачинають ся буднї. Час перетворити сї слова в дїло—аби вони не стали докором против нас, як грімуча, порожня мідь кімвалів.

Ми з утїхою згадували наші успіхи в сфері лїтератури, науки, економіки, полїтики останнїх лїт. Але не треба давати уносити себе оптимізмови, треба тверезо дивити ся в очі дїйсности. Національна і горожанська свідомість в народї безперечно росте, проте до величезних мас його нема приступу нашому національному житю в нинїшних обставинах; наші громадські орґанїзації ледви живуть в умовах сучасного ладу; наше прекрасне письменство все ще не має широких підстав в попитї книгарського ринку, в потребах широких мас інтелїґенції; наша окраса— наш театр все ще веде півкочове житє не маючи власних осїдків; наша наука не має матеріяльних підстав для орґанїзації ширшої, систематичної працї, для згромадження наукових робітників і забезпечення їм можности плянової наукової роботи. Всї гарні і цїнні здобутки все так тільки задатки властивого — се підвалини, на котрих мусить станути наша національна будова.

Її ще нема. Почати таки з нас! Наші збори ширшають, гарнїйшають, але все таки—ще так мало нас. Ми, представники свідомої української інтелїґенції, все ще творимо тільки невеличкі оази серед величезної несвідомої більшости і гірко звучить в наших ухах сей докір — що ми тільки кольонїсти на нашій— не своїй землї. Поки сї оази, сї острови не будуть звязані живою посередньою тканиною в одно національне тїло, ми не житимемо національним життєм...

Ми чули, як представники свідомійшого селянства простягають до нас руки, жадаючи помочи інтелїґенції в своїй просвітній роботї — докоряючи їй, що вона не спішить з помічю на поклики

---

[1]) На бажаннє шан. Редакції Л.-Н. В. записую головні гадки з своєї кінцевої промови на полтавських святах 10-го падолиста. Промова сказана експромтом, не була записана зараз, тому й головні гадки її можу переказати тільки приблизно.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

села. Так, інтеліґенція ще занадто слабка, щоб з своїх центрів могла повести роботу в широкій періферії по провінції, по селах, на місцях. Се факт, його вистане на оправданнє — але сумний се факт, сумне оправданнє, воно допустиме лише на коротку хвилю — инакше задасть брехню всім нашим обіцянкам і завданням.

Очевидно, перед нами лежить довга, тяжка праця, для котрої ми мусимо напружити всї сили, коли хочем вивести українське житє з нинїшнього становища роздробленості і припадковости. Розширити кадри інтеліґенції в одностайну, нерозірвану масу і звязати її тїсним, нерозривним узлом з масами народнїми. Усвідомити собі наші полїтичні завдання і провести їх в свідомість широких верств інтеліґенції і народу. Наші більш менш відокремлені успіхи на полї письменства, мистецтва, науки, популяризації, нашу пресу, нашу економіку, нашу полїтичну діяльність обеднати в одну живу, орґанїчну цїлість національного житя. Се завданнє нинїшнього моменту, се заповіт нам попереднїх поколїнь. Сповненнє його вимагає великої, орґанїзованої роботи, глибокої свідомости наших національних потреб, широкої солїдарности всїх свідомих національних елементів. Наші орґанїзації повинні підтримувати і розвивати се почутє моменту; кожда свідома одиниця повинна прейняти ся свідомістю сього завдання. Кожде свято — як от теперішнє — мусить бути перевіркою наших поступів в осягненню нашої національної мети, констатованнєм певного успіху в розвою наших національних сил, в координованню і обеднуванню наших здобутків в сфері національного житя.

Нехай і найблизше зібраннє наше — коли і де і як воно не станеть ся — сконстатує дальший, сильний і трівкий поступ наш на сїм полї. Глибока віра в силу і енерґію нашого національного руху, яка звучала в стількох промовах, нехай зеднаєть ся з сильною, загартованою енерґією і проведе нову борозну на ниві нашого житя. Без того нам соромно буде глянути в очі собі і сим славним попередникам, учителям і вождям, які дивлять ся на нас з сих стїн.

Не осоромім нї себе нї їх браком енерґії, відваги і сили, і з новими здобутками зберімо ся знов, коли покличе нас святочна хвиля!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ПЕТРО СТАХ.

Осінь.

(*Настрої*).

I.

Суму золотого дзвін мелянхолійний,
Скорого згасання сон журливомрійний
Співом колисковим
Серце присипляють,
Смутком загадковим
В душу зазирають.

По злото! По злото хутчій поспішайте!
Червоного злота на вітах багато.
Червонеє злото зривайте, збірайте,
Квітчайтесь вінками на свято, на свято!

Скоро залунають співи похоронні,
Журно заридають струни тиходзвонні.
Подихом вмірання
З півночи повіє,
Саваном мовчання
Білим все покриє.

По злото!.. По злото!.. Даремні погрози!
Палких, молодечих в нас мрій ще багато!
А злото червоне—надії, не сльози,
В нас будить на сонце, на новеє свято!

II.

Осінні шуми,
Осінні згуки...
Снують ся думи,
Не думи — круки:
То хижі круки
З кохання муки
Кричать—глузують!

Сї чорні ночі—
Відьомські чари,
Сї сни урочі—
Не сни—кошмари:
Страшні кошмари,
Страшні примари
Без лїку й міри!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Висять тумани
Понурі, сірі...
У серці рани,
Не рани—звірі:
То люті звірі
В моїй зневірі
Мене шматують!

Спинити муку
Надії вянуть...
О, дай же—руку,
Дай в очі глянуть,
У серце глянуть,—
Нехай ростануть
Льоди зневіри!..

III.

Чули ви? На лихо й сварку
Край заснулого фонтана
Срібнокорую панянку
Палко вітер покохав—
Легкодумний, нерозумний...

У густім дрімливім парку
Він що-ночи аж до-рана
Гордовитую коханку
Все піснями розважав...
Ніжно-мрійно й.. безнадійно.

Чулись шепоти таємні,
Чулись тихії признання
Край заснулого фонтана
У гущавині німій:
„Люба-мила, панно біла,

Я тебе в краї надземні,
Де ні муки, ні страждання,
Понесу моя кохана,
Понесу на крилах мрій!
Не гордуй-же, поцілуй-же“!..

І шептались соромливо
Дрібнолистії осики,
Журно маяли тополї,
Мовчки хмурились дуби:
Хай кохає—щось узнає!..

„Панно!..“ він зітхнув журливо
І кохать її навіки
Більш од простору і волї,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Більш од льоту й боротьби
Присягнув ся й не здрігнув ся.

Тихий шелест: „Подивіть ся—
Я тремчу від щастя-муки!..“
То шептала ніжна панна,
Ніжна, красна, чарівна.
Необачний... слухав, вдячний...

„Вітре буйний, схамени ся!—
Реготали чорні круки,—
Не дарма-ж у злото вбрана:
З сонцем любить ся вона...“
Панна біла—затремтіла...

„Що?! Другому серце бєть ся?
Що?! Кохав я тільки мрію?
Дайте-ж помсти! Дайте кари!
Я не знаю, що зроблю...
Не спочину, хоч загину!..

Вітер виє, вітер веть ся,—
Зняв у парку веремію,
Злинув геть під чорні хмари
В скаргах грізного жалю,
І від злости з високости

Впав до парку хижим птахом:
Не жалів гнучкого стану,
Не жалів краси ясної—
Рвав убори золоті,
Неутомний, безсоромний.

Срібнокора панна з жахом
Край заснулого фонтану
Ждала смертоньки страшної
Разом з иншими в гурті—
І ридала, і зітхала.

Холод, дощ... Стрункі тополї,
І акації колючі,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І тремтячії осики
І могутнії дуби—
Помертвіли, заніміли.

Вітер стогне: „Де на болї,
Де на муки нестерпучі
Я знайду цілющі лїки?
Чи сконаю від журби?..
Де порада? . Ох, та зрада!..“

IV.

Журбою тихою під нашими ногами
Лягло минулеє в покорі мовчазній.
Кохання тїнь блїда струмить ся без надій
В гущавинї задумливій вгорі над нами.

Чому-ж, як сфінкс, таїш ти думу загадкóву,
Коли в душі моїй не квіти, а терни?..
Ах, так... я знаю все... минулої весни
Наш рай загублений нам не росквітне знову...

Не клич його в думках... Ті спомини блискучі
Вже не запалять більш огню в моїх грудях,
А крик признань палких в благаючих устах
Менї бридкий, немов сичаннє й свист гадючі.

Навмисна роскіш ся злотистого убрання
Й огонь примушений очей запалять гнів
Шалений у душі .. О, як би я хотів
Зірвать усе й під ноги кинуть без вагання.

Щоб обнажити враз зрадливий мармур тїла,
В сльозах твоїх красу оганьблену обмить,
А потім... знов до ніг твоїх чоло схилить,
Щоб в радощах нових душа моя згоріла...

V.

Ніч. Страхіття. Вже давно
Чуле ухо стуки ловить.
Хто там шарпає вікно?..
Нї спинити, нї умовить...
Сон тїкає.

Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Хтось зітхає
В пітьмі ночи. Хто ти?.. Хто ти,
Дух, прикутий до землї?..
Я клену твої жалї,
Я клену твої гризоти!
Дай спочить!.. Не сон—кошмари
Надо мною грізно виснуть,
Мізок тиснуть.
Чорних дум рухливі хмари,
Люто крутять ся в танку,
Мов відьом численна зграя
Шабаш править, навісная...
Нї, не спати в ніч таку!..
Гей, чи скоро сїрий ранок
Тїни ночи прожене?..
На повітре! Сїни. Ґанок
Скрипом стрів мене...
Місто спить. В нїмих просторах,
Довгих вулиць, серед мли,
Мов потвори в темних норах,
Сон, мовчання затягли.
Се дратує...
Вітер веть ся--виє в гнїві,
Шарпа квіти полохливі
І лютує,
Будить вулицю глуху,
Від нестями і безсилля
Бєть ся в стїну,
І в екстазї божевілля
Скаче, стогне на даху.
Вигне спину
І, як злодій, під вікном
Обережно брязне шклом.
Вмить ущухне. Таємниче
В верховіттях затремтить,
Прокляне когось, когось покличе,
Дослухаючись, мовчить.
Сон, мовчаннє,—
Не діждатись відгомóну...
Вибух злости--і з розгону
Золоте зрива убраннє—
Раз і два!..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Плачуть-стогнуть дерева,—
Гнуть ся вражені тополї
І скриплять осокорі,
Що до ранку стануть голі..
Ще хвилина—він в горі
Веть ся—скаче в дикій грі
І шматує чорні хмари,
Кличе небо до покари
І в безсилім, лютім гніві
Плаче-виє в довгій зливі...

VI.

Дай руку, зраджений мій брате!
Хай не для нас днї золоті,
Хай почуттє у нас підтяте—
Пораду знайде ж в самотї.
Огонь надїй нїколи не погасне
В тобі, як і в душі моїй.
Кохаппє, зрада—все дочасне
В безоднї вічности страшній!
Цїлющий час загоїть рану,
І знов росквітнуть почуття:
Ти знайдеш... лихо край фонтану,
А я своє... серед життя!..

Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

С. ТОБІЛЕВИЧ.

Житє Івана Тобілевича (Карпенка-Карого).

(Кінець першої частини).

Бурі житейського моря.

Однієї ночі приснив ся батькови дивний сон про сина свого Івана, який так вразив і потрівожив його душу, що після в протяг свого остатнього житя, він багато разів оповідав його: „Снилось менї, розказував батько, шо я бачив якесь велике, велике озеро, схвильоване і бурхливе, як буває в осїнню негодь, в бурю!.. А поверх того озера плили цїлі гори всякого смітя, лушпиння та осуги, що підіймали ся високо, високо на хвилях... І бачу я, що наш Іван з усієї сили борюкаєть ся з тими хвилями, потоне то вирине, аж нарештї зовсїм не стало його видко! Тільки те сміте, та осуга зашелестїло дуже по всїм озері і затихло... „Пропав!—подумав я собі,—зовсїм пропав!..“ Коли я дивлю ся, аж він виринув, геть-геть, аж на другім боцї озера. „Слава-ж тобі Господи,—думаю собі,—що хоч живий зостав ся!“—„А що, дістав дна?“—кричу я до нього на той берег.—„Нї!—каже,—не дістав!..“

. . . . . .

Не даремно Іван Тобілевич викликав колись на бій сатану! Не даремно кажуть, що біда не йде, а й другу за собою веде! Отже всї вони на раз зібравши ся великим гуртом: хвороби, смерть, заколот і зрада—всї сї непрохані гостї поприходили і сїли за столом, як справжнї господарі сего дому!.. Важко і сумно описувати всї отї негоди, що бурею пронесли ся над родинним житєм, розбили і зруйнували її до щенту. Та житє не вагаєть ся,—воно безжалісно і спокійно пише свої скорбнії листи, підписує свої суворі вироки, і як той леґендарний, стоголовий змій, маючи до помочи мілїони очей і мілїони рук, приводить їх в дійсність.

Досить лише в коротких словах передати самі подїї, а внутрішня сторона пережитого стане ясна. — Після смерти матері почало ся незабаром нове лихо, захворіла Галя. Її хвороба залїчена трохи лиманом, тепер знову прокинула ся і зробила її зовсїм калїкою, вона окривіла на ногу, перестала ходити, з милої, веселої дївчинки зробила ся нервовою, роздражненою; вона страждала сама і всїх мучила біля себе. Жінка Івана, що піклувала ся біля хворої дочки, від щоденної трівоги, журби і безсонних ночей, сама онемощіла зовсїм і підірвала своє і без того нїжне здоровлє, а коли сама повезла Галю на лиман у друге, то там купаючи дочку, застудила ся, почала кашляти, і коли повернула ся до дому, то Др. Михале-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вич сконстатував у неї туберкульоз легких в дуже небезпечному стані!.. І почало ся... Весь домашній лад був зруйнований, діти віддані на опіку слуг, все навкруги запущене в безладді, на вулиці неспокій, заколот і погроми, а в громадських колах сум і трівога... В той час Іван Карпович в одежі спав, їв прихапцем, був за няньку, за сестру милосердія і скрізь дома і на вулиці справляв добровільні обовязки: дома був лазарет, а в городі руїна! По всіх вулицях тяжкі картини спустошіння, картини людського горя, дикости і озвірілости. Не гаючи часу треба було предявити силу енерґії і умілости, щоб гамувати розбещений тлум, спиняти одних, помагати другим. В той час багато жидів і жидівок з малими дітьми знайшли собі притулок в домі Тобілевича, переховуючись у флїґелї, на горищі і в сараї зі своїм скарбом, всї кутки завалені були жидівським крамом, що приносили до схованки перелякані Євреї. Розбитий базар, розвалені крамниці і доми, зруйнований добробут сотень людей, що лишили ся на вулиці без шматка хліба, все се важку представляло картину: жалко дивити ся було на перелякаиих дітей, що тремтіли як змерзлі цуценята, жалко було бачити їх батьків, що ховали ся з ними по льохах та підвалах; але ще більше достойні жалости і презирства були погромщики: злоба і жорстокість зробили з них якісь страшні, нелюдські постаті. Одні з них ділили награблене добро і не помирившись видерали один другому очі, инші знущали ся над слабими, безчестили чужі святощі, а инші наситивши ся грабіжом гуляли до схочу. Так гидко ставало на душі від сих подій, так соромно і досадно на людей, хоч вони були й темні, злиденні і неосвічені. Кругом не бачило ся в ті часи, згадував Іван Карпович, анї одного світлого пункту, чим можна було душу порадувати, так багато було всякого лиха чужого і свого власного, що жити ставало тяжко і нудно!.. Громадське житє всього краю було тоді зкаламучене політичними заколотами. Ніхто не був певен свого завтрішнього дня, ніхто не міг ручати ся, що сьогоднішній приятель не стане завтра лютим ворогом;—тим-то й неможливо працювати було в таких умовах і провадити яке небудь культурне діло. Треба було бути обережним в словах, бо й стіни мали вуха, треба було ховати ся навіть з думками; а так як показчиком і доказом думок чоловіка єсть та література, якою він цікавить ся, то звичайно, треба було ховати ся з книжками, щоб бува в часи трусу не були сконфісковані, і не наробили клопоту своїм хазяїнам... Книжок було дуже багато: всї женевські видання, „Колокол“, „Полярная зоря“, всї твори Герцена та инших, дорогоцінні перли думок великих людей, що тоді цікавили і читали ся всією мислящою публикою. І ото була картина, яку бачив тілько місяць визираючи із-за густих хмар, коли Іван Карпович разом з жінкою своєю у двох, закопували в ночі книжки в садку. Замотавши їх перше у велику кле-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

єнку, забили в бляшаний ящик, і як батьки укохану дитину, з жалем спустили в яму і загорнули землею, без надії коли небудь побачити ся. Там вони десь лежать і досї... Незабаром весь Єлисаветградський гурток, що мав на меті тілько культурні і просвітні завдання, був через донос і зраду фальшивих друзів, Дяченка і Цокуленка, обвинувачений в політичній неблагонадійности. Оскаржившн ввесь гурт, вони були причиною тяжких бід для деяких: довгих літ тюрми, заслання, Сибіру... а инші прогнані з своїх посад, остали ся без шматка хліба. Але за те і самі вони щезли і розвіяли ся, як дим в повітрі.

А коли фінальним актом сієї справи було для Івана Тобілевича засланнє в г. Новочеркаск, де він сидів пять років, переплітаючи для заробітку чужі книжки часто без хліба і без копійки за душею, то не порадував ся, довідавшись, що семя його недужа, теж пропадає з голоду, а сказав тільки свої звичайні в таких випадках слова: „Менї отомщеніє і воздам!..“ і написав батькови, щоб чим можна порятував нещасну семю. Але се було вже кілька років пізнїйше.

* * *

Вертаючи ся до його власного, родинного житя того часу в дома, як і по-за домом не було причин радувати ся...

Коли приходив до дому стомлений, знервований всякими прикрими подіями, всякими сумними звістками, що не віщували нїчого доброго, то й серед свого рідного гурту не мав чим себе заспокоїти, а навпаки було від чого ще більше засумувати... Жінка і дочка, забуваючи про свої хвороби, раділи і усміхали ся побачивши його, та не веселий се був сміх: його дружина з хворобливою енерґією, з розстроєнними нервами і фантазією снула перед ним вічно якісь химерні мрії нездійсеного щастя, надії на здоровє, силу і радість житя!.. Мріяла без кінця... важко було слухати її речі і удавати веселого.

Всї тільки в ньому шукали поради і розваги в усїх своїх бідах, а його розважали надією і підтримували в скруті Др. Афанасій Іванович, та батько. Він хоча й сам проходив в житю дуже сувору школу, хоча й загартований в бідах, як сталь в огні, але й він засумував тепер дивлячи ся на трудне житє свого сина. Навідуючи ся що-тижня до дітей він помічав, що невістка його тане на очах, і помічав, що з хворобою разом збільшуєть ся інтерес до всїх житєвих справ,—навіть до малих дрібниць сельського господарства. Мріяла скоро переїхать в село і робила всякі розпорядки. Не дбаючи про свою власну хворобу, вона страждала тільки над хворістю своєї дочки Галї.

А тимчасом наступала весна і становище хворої гіршало з кожним днем. Щоб дати її більше спокою, одіслали дітей в село, а до помочи в

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

догляданню приїхала сестра Віра, що жила з чоловіком в вороніжській ґубернії. Діло зближало ся до скорого кінця, а надії хворої на щасливу будучину виростали з кожним днем все більше рожеві і правдоподібні!..

Часто в довгі безсонні ночі, коли хвора кидала ся в гарячці і мріяла в бреду, Іван дивлячи ся на її змарніле обличе, на очі запалі, що горіли хворобливим вогнем, вірити не хотів, що се не сон якийсь тяжкий, а щира дійсність!..

Одного ранку, після особливо тяжкої ночі, він сильно зморений безсонними ночами, заснув трівожним сном сидячи в креслї, і приснилась йому його жінка, така красива і здорова, як в колишнї, добрі часи. Прийшла одягнена, як в театр, в своє парадне, чорне платтє, і схилившись до нього міцно, міцно поціловала!.. Він збудивсь... одкрив очі... перед ним стояла сестра її Віра і говорила з тиха стрівоженим голосом — „Прокинтесь Іване, Надя померла“!.. Неначе земля похитнулась під ним—і потемніло в очах!

А весна квітчала тоді землю листєм і квітками, сонце сміялось до землї, а в кущах під вікнами радісно щебетали пташки. Тіло покійниці перевезене було на спочивок в родинне село Кардашеву, куди вона рвалась так перед смертю. Тудиж до свого осиротїлого гурту поїхав жить і Іван Тобілевич і ввесь віддавсь праці і своїм малим дітям. Не вспіла ще заспокоїтись його душа від того тяжкого горя, як незабаром знову трапилось нещастє:—померла Галя! Се трапилось так нагло, так несподївано. Була вже зовсїм здорова, бігала добре, і була для меньших дїтей як мати і господиня в хатї, а для свого татка утїхою і порадницею. Раптом від соняшного удару запаленє мозку—і не стало її! Се нове несподїване горе зовсїм підломило сили Івана Карповича, він почув себе зовсїм осиротїлим, нещасним, житє потеряло все своє значіннє, а будучина здавалась темна як ніч, без мети, без кінця і краю. Його товариші і друзї в ті похмурі часи переживали теж не мало моральних бід, трівог і розбитих надій на кращу будучину, але Іван Карпович теряв заразом все—і коли врештї прийшло з міністерства повідомленнє, щоб він негайно подавав ся в отставку, то на се він тілько здвигнув плечима і нервово розсміяв ся!.. Причиною „увольненія“ зі служби ставилось в циркулярі симпатії Тобілевича до народнього руху і участь в тайнім росповсюджуванню шкідливих думок серед народа, щоб підірвати пануючий порядок... Стало ся се через наклеп товариша по службі, що удавав з себе щирого прогресїста, а після покаявшись донїс кому слїд. Оставлений сам один з малими дїтьми в зруйнованому гнїздї, серед заколоту громадських справ, невідомо, що почав би Іван Тобілевич, як би не ота чисто стоїчна сила, що завела його знову в село, і заставила взятись до фізичної працї біля землї. Се вийшло само собою, не розду-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

муючи, як самозаховавчий рух перед небезпекою, бо мозок і думка занадто пригнічені подіями, не могли бути йому в той час надійними поводаторами. Тут серед сельського оточення, в близькім єднанню з простим людом, він находив той рятунок, той можливий спокій і забуттє своїх бід, якого не зміг-би дати йому відокремлений стан всякого горожанина в тісних рямках кабінетної діяльности.—„Той знає тільки справжнє горе—говорив часто Іван Карпович,—хто положив в землю свою кров і свою любов!“ І з отсим сумним досвідом, приходилось вступати в нове житє... розпочинати нову карієру... А заким се мало статись, заким обовязок батька не заставить його взятись знову до якого иншого діла, він тут серед природи залічував помалу свої сердечні болї і вертавсь до духовної рівноваги. Натомившись за день цілий на польовій роботї в жнива або в косовицю, він часто і цілі ночі в степу проводив, і заслуханий в чудову музику скошеної ниви, яку складали міліони степових коників і цвіркунів, думав свою думу невеселу.

Помалу тиша і спокій почали входити в його змучену, наболілу душу! Та се далось не скоро; вся його істота довго не могла примиритись з дійсністю, рвалась і протестувала проти того, що сталось. Він всею душею бажав проникнуть в страшенну таємницю смерти, вічности, замогильного житя.

А тимчасом житє невеликої вже семї почало входити в його звичайний, щоденний шлях. Дійсність не давала часу задумуватись і зупинятись на довго на згадках пережитого горя. Діти вносили сюди свій особий мір живих справ, потреб і забав, і сим не мало розважали і звеселяли свого батька.

Закінченнє.

Щоб упорядкувати всі свої справи — родинні, службові і фінансові діла, треба було знову переїхати з дітьми у город з села і жити, то тут, то там. Матеріяльне становище Івана Тобілевича було тоді дуже скрутне і заплутане: через хвороби і смерть жінки і дочки, через утрату місця довелось залїзти в великі довги, позичаючи у процентщиків; — земля вся задовжена не могла давати способу прожити, учити дітей і виплачувати довги. Виходить, що треба було негайно взятись до якого небудь діла, щоб виборсатись з тих клопотів, але до якого? Над сим питаннєм зупинив ся Іван Карпович. В ті часи з причини крівавих подій в столиці і тяжкої після них реакції, припинились всї громадські справи, а робітники їх в пригнїченному настрою ждали, не певні, завтрішнього дня.

Навіть прості симпатії до поступового руху, що так недавно ще ширив ся по всім краю, ставились в тяжку вину, не кажучи вже про

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

участь в ньому. Всї шляхи до отвертої громадської роботи були тодї закриті для людей, яких обвинувачували в полїтичній неблагонадійности, а тимчасом для Івана Тобілевича, що потеряв своє особисте щастє, тільки одна та праця на користь рідного дїла, моглаб дати моральне задоволеннє, спокій і духовну рівновагу. Та на горе, стались неможливі всї культурні і просвітні старання кращих людей того часу: — замовкли всї відгуки громадської дїяльности, занїміли інтереси вищого порядку — волї, братерства і освіти, а замість них, під далекі згуки похоронного співу забряжчали дужче карбованцї на зелених столах, чарки на прилавках шинкових, воєнні оркестри на великосвітських балях, і шпори кавалєристів в веселих викрутасах танцюристого азарту... Не весело жити було під ту веселу музику! Тяжко дивитись було на людську байдужість, моральне убожество, безглузде і подлість!

* * *

Незадовго перед тим, як Іван Тобілевич мав потеряти свою урядову посаду, з Київа в Єлисавет приїхав земський статистик, відомий вже й тодї, як визначний громадський дїяч, Ол. Ол. Русов, з родиною і оселив ся в дворі Тобілевичів, в флїґелї. Він раніще видавав ґазету „Труд“ у Київі. Причини, що заставили його тодї покинуть живий город для глухої провінції, менї не відомі; знаю тільки з оповідань Івана Карповича, що обоє Русови, муж і жена, однаково щирі, прості і не горді, помимо своєї високої інтелїґентности, однаково відзивчиві до всїх громадських, ідейних і загально-людських справ, ставшись близькими сусїдами й знайомими його, внесли з собою багато тепла, радости і нових інтересів в його опустїлу хату. Він не почував себе таким самотнїм і покинутим в приязних стосунках з людьми, такими рідними йому душею. Їх дїти разом грались на подвірю і в садочку; великий, сумний дім оживив ся веселим дитячим сміхом і гомоном збільшеного спільного гуртка, оживив ся розмовами старших, і чудовою, артистичною грою Софії Федоровни на роялї, музикою, якої тут не чули від смерти господинї. Іван Карпович дуже любив музику, вона робила на нього надзвичайне вражіннє завжди, а особливо тепер після тяжких перебутих негод ті лагідні глибокі співучі згуки лились як струмок живої води в його змучену душу.

До кінця його віку не затерлась в його серцї щира любов і пошана до тих людей. Їх тверда і непохитна віра в добро і правду, той спокій, з яким вони приймали всї тяжкі житєві пригоди, нїколи не опускаючи рук, могли підбадьорити, підняти духа у найслабших, тим-то згадки про них були в душі Івана Тобілевича єдиною світлою смугою, єдиним проміннєм сонця серед похмурних обставин того часу.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

А дні проходили, час минав і житє уперто ставило свої питання. „Що робити далї? Що буде з дітьми? Який вибрати шлях?“ І коли він отак бив ся з думками не знаючи що робити, до чого взятись, сама доля тодї за його подумала і направила на певну стежку: як раз в той час до Єлисаветграду приїхала ново-утворена трупа українських артистів Михайла Петровича Старицького, з Кропивницьким, Садовським і Заньковецькою на чолї.

Трупа та вже третїй сезон вела свою діяльність і йшла побідним маршом серед шумних овацій і матеріяльних заробітків. Єлисаветград теж був свідком того величезного успіху, і бачив той ентузіязм, з яким городське суспільство вітало українське слово і пісню, після семилїтньої заборони, і знайомих артистів-земляків Кропивницького і Садовського. Отримавши від М. П. Старицького запросини Іван Тобілевич бачив в тім неначе провидїннє боже, що чуває над ним, і не вагаючись анї хвилини, згодив ся пристати до артистичного гурту; бо якеж дїло могло його приваблювати більше, нїж український театр, що здавна давен був рідний його серцю?! І тимто побачивши тепер себе серед милого артистичного оточення, почувши на кону рідне слово, знайомі з дитячих лїт мотиви пісень українських, він плакав, перший раз за час довгий, сльозами радости!.. Прочитавши в акторському гуртї свого „Чабана“ зробив на всїх велике вражіннє, всї обіймали його, стискали йому руки, а Михайло Петрович Старицький, пан шляхетної, широкої натури, в доказ свого задоволення, поставив за його могорич, десять пляшок шампанського вина!

Шлях був знайдений, треба лиш було покінчити здебільшого важнїйші справи, пристроїти дітей під надійну опіку, і збірать ся в дорогу. Сумно було виїздити з города, а особливо з села. Сумно було покидати на довго сей закуток, рвати оті безчисленні, невидимі нитки, якими привичка, радість, горе і праця довгих лїт привязали його до сих міст!

Проживши в селї сей останнїй рік в близькім єднанню з народом, серед простого, натурального житя, він ще більше зріднив ся з селом, з селянами, і тут серед них найшов собі не мало друзїв, які щиро співчували його горю і утїшали, як уміли. Нїхто так спокійно, як селяне, не вспіє переносити бід усяких! — Житє впротяг цїлих віків учило їх не даром бути терплячими і надїятись тільки на себе і на Бога. Але той, хто дає йому ширість серця, поміч і людські відносини, рано, пізно, зєднає собі його душу. Іван Карпович був сего певен. Він щиро відносив ся до свого люду, вірив в його глибоку душу, розумів і прощав їх хиби, а багато де-чому і сам у них учив ся. І його любили в селї і поважали і молодїж, парубки і дївчата горнулись до нього з ласкою і привітом. Була навіть дївчина одна, звали її Пріська, з якою часто

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

бували на роботі, і вона як та Марія з „По над Дніпра“ часто сумовала над одиноким житєм Івана Тобілевича... Тим то й сумно було покидати село; там десь на великому „житейському морю“ не так то лехко здобути собі хоч єдине, щире людське серце! На великім світі, а особливо серед акторського миру, серце, то така дорога річ, що його нічим не купиш, ні золотом, ні коханнєм, ні навіть житєм своїм, а нето якоюсь звичайною помічю, або щирими людськими відносинами.. Тут кожен артист, що поступає в трупу, являєть ся, мимо своєї волї, противником славі другого, і через те його особистим ворогом!.. Слава, ідеал артиста, але багато званих, мало вибраних...

Іван Карпович мав ранійше дуже близькі зносини з театральним миром російських артистів, то добре знав їх житє.

І хоча любив театр, вірив в його культурний вплив на суспільство, але не подобались йому його дуже закулїсові звичаї і поводженнє його слуг.

Трохи й тепер боязко було... Одна лиш забезпеченість від можливих і тут всяких прикрих стосунків і непорозумінь була та, що всї майже товариші, складаючі артистичне коло, були люде ідейні, щирі народолюбці, і що на чолї діла стояв Старицький, відомий Українець і громадський діяч, а на чолї першого персонажу Кропивницький—друг, і Садовський—брат. І таким чином, зліквідувавши всї свої родинні справи, і оставивши дітей на батька і на стару няньку, і на третього Бога, розпочинав свою нову артистичну карієру.

Оглянувшись назад себе він бачив тілько довгий ряд могил, де поклав і кров і любов свою, а серед них велику спільну могилу зруйнованих надій всього громадянства на кращу будучину... і з нею було йому бодай чи не найтяжче розставатись! Для чого жить на світі, коли заборонено все, що було любе і дороге серцю? Чи усміхнеть ся ще коли небудь житє? Чи утихомирить ся той жаль і смуток за минулим, що наповняє душу, і надія чи знову засяє в серцї? А проте, годі сумовать! Сильний, животворчий дух, стрепенувшись від дум тяжких сміливо дивить ся в вічі суровій дійсности! Житє не жде. Далій до нової праці, до нового діла! Минайте тяжкі хвилини перебутого горя, сумних пригод, години зневіря, вагань і одчаю! Пора в дорогу, бо поїзд, як і житє теж не жде.

Прощайте батько, діти, друзї! Прощайте дорогі могили жінки, матері, дітей, я ще вернусь до вас! Прощай і минай на віки сумний поліцейський будинку, і ви чорні, закоптілі стїни городської кардегардії, я вже нїколи до вас не верну ся!

Там десь далеко по за вашими мурами, на вільнім просторі широкого краю, дожидає і манить славою друга здавна укохана жінка, сцена, а за нею стоїть величня, вічно молода і прекрасна друга мати, Україна!..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

С. ВАСИЛЬЧЕНКО.

Зіля Королевич.

(*Етюд на 1 дїю*).

Дїєві особи:

Таня, сїльська учителька, років 24—25.
Зіля—син крамаря-еврея, 20 років.
Катря—дочка шкільного сторожа 18—19 років.

Клясна кімната в сїльській школї; по стїнах—географічні карти, малюнки, на вікнї—глобус, аритметична скринька то-що. Щільно під стїнами—три-чотири парти. Серед кляси—вицьковане та вквітчане ялинове гільце. Вечір. На дворі—хвища. Гуде в коменї. Катря сидить біля грубки на ослончику, топить. В клясї—напів-темряно: світу тільки що з грубки. Виблискує вбрання на ялинцї; під ялинкою—парта; на партї—позлочені та кольорові одрізки з паперу. У тїни—помітно сілюет Танї. Вона прибрінькує на гітарі, наспівує словами і без слів мотив піснї: „За тучами, за хмарами“. Ся пісня мимоволї навязуєть ся їй увесь вечір.

Катря (*перегортає в грубцї, прислухаєть ся, як гуде в коменї вітер*). І як ви не боїте ся, баришне, сидїти самі в сїй пустцї. Не знаю, як воно вам, ну менї було-б сумно: а як отсе стали ще казати, що тут якийсь дїд Панас ходить по ночах, то я і часиночки сама не сидїла-б тут.

Таня (*одповідає механїчно, уривчасто, не одриваючись од своїх думок*). Дурницї, Катре. Нїякого дїда Панаса — нема. То школярі вигадали, пустуючи.

Катря. Хоч і вигадали, а все-ж якось сумно... (*Перегодя*). Про віщо ви все думаєте, баришне?

Таня. Так... нї про що. Слухаю, як десь щедрують дївчата. (*Наспівує*).

За тучами, за хмарами
Сонечко не сходить...

Катря. Не сердїть ся, баришне Таню, як що я вас запитаю. (*Осміхаючись*). Ну, чи ото воно вам нїколи й не кортить погуляти з паничами?

Таня. Може коли й покортить, тай перестане.

Катря. Не знаю, як ото можна висидїти стільки молодїй дївчинї без хлопцїв. Мясницї всї, пилипівку били голову з тією сараною школярів,—діждались свят, — людям гульня, аж пищить, а ви й святами нудите світом у сїй озії. На мене — то й тижня не всидїла-б так: кинула-б і школу й школярів, тай утекла-б.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Таня. Куди-б же ви, Катре, втекли звідсіля?

Катря. Та куди-ж? — На досвідки! Куди-ж мені більше тікать?—Інша, вчена може-б у город подала ся, а я — тільки і дороги знаю — що до своїх хлопців. Бо мені, дурній, здаєть ся, що краще, як у нас на досвітках, то вже і в світі немає.

Таня. Ніби й справді так гарно?

Катря. А правда. Нашій сестрі тільки те й на думці, аби з парубками пожартувати. А ще як лучить ся коли підночувати з гарним хлопцем, то немов тобі, аж крила одростуть... (*Трохи згодом*). Баришне, може про се вам і слухати не годить ся? А я, дурна, мелю язиком як порожній млин.

Таня. А чого-ж ви думаєте, Катре, що вже як мені то й слухати про се не годить ся?

Катря. Та хто вас знає. Ви все з тими книжками, та з школярами морочитесь, — насердитесь, наклопочитесь, раз-у-раз школу отаку наїздить вам, то хіба воно оте пусте піде тоді на думку?

Таня. (*Виходить з тіни, обнімає за плече Катрю*). Ох, Катре,— коли-б ви тільки знали, що отсій сердитій учительці часом в голові мріеть ся... Бо ото-ж тільки й мого, що хоч думкою до милого пригорнеш ся. (*З легеньким жартом пригортаєть ся*). Може ви думаєте, що я вже і пригорнутись незугарна? (*Осміхаєть ся*).

Катря. Чи й не пригорнули ся-б! Ще й як! Може краще, ніж ми.

Таня (*мрійно*). Буває иноді, Катре, що як налинуть ті думоньки, та як підхоплять на крилоньки, тай занесуть—занесу-уть... За такі хмари, за такі, Катрусю, золоті та рожеві, що про все забудеш на світі; все сплине з очей, як туман.

Катря (*лагідно*). Бачте, — а так глянеш на вас, то немов тільки у вас і на думці, що книжки та школярі. (*Пішла за чимсь із кляси*)...

II.

Таня (*ходить з кінця в кінець по кімнаті, думає. Вискакує з жартом на парту, що стоїть біля ялинки. Світить на ялинці одну свічечку. Далі ходить по клясі, осміхаєть ся, мріє. Постоїть біля одного вікна, біля другого, біля стіни. Увесь час співає перший мотів, повторяючи все одні слова. З кожним разом все більш і більш захоплюєть ся, часом заплющує очи, вихитує головою, осміхаєть ся. Гуде вітер*).

За тучами за хмарами
Сонечко не сходить...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

За лихими ворогами
Мій милий не ходить...

III.

Катря (*вносить оберемок дров, підкладає в грубку*).. О так і зо мною буває, баришне: почне щось снуватись у голові—снуєть ся і снуєть ся, а на який кінець, то й морока його голову знає.

Таня (*не слухаючи*). Давайте, Катю, одсвяткуємо і ми сьогодня ялинку. Хай вже одна свічечка згорить і для нас, а ми будемо ворожити, казки казати, вигадувати всячину.

Катря. А чого ж сумувати?

Таня. Ну, то слухайте, Катре. Завтра діти гулятимуть у нас ялинку; на ялинку має приїхати стара пані, а сьогодня в ночі наїхали до пані з города гості. Між тими гостями... Ні, не такі. (*Думає. Росказуючи ходить по клясі, або спирається спиною до грубки біля Катрі*). Жила собі одна дівчина—за мурами, за замками, далеко од роду, в самоті. Жила рік, жила два, жила аж шість років—радощів не зазнала, марнувала вік молодий. Дождали ся люде вечора під новий рік, а вона сидить в німих стінах однією душею. На дворі темряна ніч, хуртовина... Коли під вікнами — заржав кінь. Одчиняють ся двері і входить до неї якийсь лицар...

Катря. Краще, Таню, молодий князь...

Таня. Ну князь... Е, та чого там боятись, дуріть, Катю, так дуріть. Входить до неї сам Королевич!

Катря. Сердешна баришня—королевич!—В синьому жупані, в зірках увесь, в золотій короні, срібна шабелька при боці, еге Таню?

Таня. Мають з під корини темні кучері як ніч, а очі — як криниця-безодня. І такий він, що може йому тільки і пари, що в небі ходить та з місяцем говорить. Глянула на нього дівчина, згоріла, як на огні. Згоріла тай мовчить, бо згадала, що бідна.

Катря. А то ви були Таню?

Таня. Цить... Глянув він на дівчину та й каже: „І сходив я усі царства і всі гóроди..“ (*На горищі щось загуркотіло. Обидві на мить змовкають, прислухають ся*). Тай каже: „І сходив я...“ (*Спиняєть ся*). Ні, краше давайте, Катю, так: ви будете казать за королевича, а я за дівчину. Добре?

Катря (*встав, чепурить ся*). Коли-ж я не вмію, не вимовлю так (*осміхаєть ся*).

Таня. Я буду навчать вас. Кажіть: „І сходив я усі царства й всі гóроди, та не знайшов я такої, як ти молода.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Катря (*боязко збиваючись*). І сходив я всї землї й гóроди, ну, що такої як ти молода то ще й не бачив. (*Перегодя осміхаючись*). Мабуть, чу не будеш ти моя, дївчино!

Таня. І за що-ж ти мене вподобав, коли я сирота, та щей простого роду? (*Бере тимчасом паперові обрізки і робить із них корону*). Я служу—всякому гожу, горюю, на хлїб заробляю, маленьких братїків своїх до розуму доводжу, а собі радощів вже і не сподїваюсь. Іди-ж шукай у світї собі пишної панни, бо я, бідна, безталанна — не пара тобі. (*Надїває Катрі на голову корону, задивляєть ся*).

Катря. А я вже не знаю, що менї тепер і казати.

Таня. А він каже: (*думає*). „Коханнє все на світї зможе: воно порівняє і царівну й бідну сироту. Бо все на світї минає: підуть марно царства і панства, трони і корони, а любов щира останеть ся на віки“.

Катря (*сміливіще*). Коханнє порівняє і царівну і сироту і королевича з нашою бідною Танею. (*Захоплюючись*). Марно підуть і царства і панства, трони і корони... (*Спиняєть ся, з пориваннєм обіймає Таню*). Боже, як ловко! Панночко наша золотая! (*Гаряче захоплено*). Підуть марне царства і панства, згинуть трони і золоті корони, любов моя вірна не одмінить ся до віку!

Таня. Ой, які-ж ми Катрусю, дурні з вами! (*Ховає голову на плечі у Катрі, далї помалу підводить, говорить стиха*). Як же ти мене будеш любити, коли-ж моя врода змарнїла? Та де-ж ти був, забарив ся, як я тебе дожидала, а прибув тодї, як я тебе вже і не сподївала ся, тай красу свою змарнувала!.. Та коли-б же я була знала, що буде для кого, то я-б своє лице біле од вітру ховала, я-б свої очі в журбі не сушила, то я-б свою косу у зіллях купала, золотом злотила, квітками квітчала, тай за мурами, за замками тобі красу пришанувала! А він і одказує: „Що я-ж тії мури—огнем попалю!“

Катря. Що я-ж тії мури огнем попалю!!

Таня. Що я-ж тії ключи мечем помечу!!

Катря. Що я-ж тії ключи мечем помечу!!

Таня. Що я-ж твої суми як грім розібю, за вітром пущу!

Катря. Що я-ж тії суми громами побю, вітрами пущу!! (*Гаряче обнїмає Таню*). Та я-ж тебе бідну дївчину, нагоровану та натруджену винесу з сієї неволї на конї золотому.

Таня (*тихіще*). І знайду я тих карівниць, що твої очи знову накарують, а малївниць, що красу одмалюють.

(*За дверима застукало щось. Таня і Катря відразу кидають ся. Слухають. Стукає дужче*).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Катря. Се може він? (*Дивить ся на Таню широко росплющеними очима*). Таню се королевич!

Таня. Цитьте... (*Слухають*).

IV.

(*Входить Зіля в старому сїрякови. Зодягнутий бідно, по буденному. В руках пакунки*).

Зіля (*струшує снїг із шапки*). Добрий вечір. Святим вечером! Чи не треба вам щедрувальника?

Катря! О... та се Зілько! Тьфу! До людей саме сватів засилають, а до нас нетеча жида принесла.

Таня (*перемінивши зразу тон*). Зіля! Приїхали вже? Ну що, як? Були в управі?

Зіля (*здоровкаючись з учителькою за руку*). Був і в управі, і в бібліотеку заходив, кальоші купив вам, заїздив і до Марії Григоровни, і перекинув ся під Мартиновкою. (*Дав руку Катрі*).

Катря. Та ось геть (*бє його по руцї*). Те-ж пан вишукав ся! Ще й воно — за ручку.

Зіля. Як хоч... мало клопоту.

Таня. Ну, як же там... що чули?

Зіля (*росказує*). Марія Григоровна не приїде завтра — поїде на менини до криничанського попа... В земстві довго морочили голову, поки жалованнє ваше видали, бо я спізнив ся був трохи. (*Сміє ть ся*). Кричать на мене, виганяють—а я не йду. Думаю—кричи не кричи, а гроші все-ж вирву. Почав їм допікати: кажу — в нашої учительки кальош немає, нї в чому з хати вийти. Ще простудить ся, захворіє. Бачу: вже хочуть Зільку і по шиї бити— дарма. Всїм, кажу, святки, всї гуляють, а наша учителька хіба гірша за всїх, що їй нївчому і нїзащо хоч куди в гостї поїхати. Жалуваннє треба було-ж їй видати ще перед Різдвом, а вона й досї нїяк не вирве його од вас. А там осторонь сидить предсїдатель: „Видайте, каже, йому, собачому синови, та нехай іде з моїх очей, а то, каже, я пошпурю в його чернильницею“. (*Сміє ть ся*). Зразу видали.

Таня. Славний наш Зіля, щоб я робила без вас.

Зіля. Отаке (*думає*). А ну, придїньте кальоші, може ще не прийдуть ся. Думав завтра принести, та чогось стало скучно вдома. Мати спати уклалась, читать нема чого — дай думаю піду, та хоч ялинку побачу.

Таня. То й добре, що отсе ви прийшли—а то ми сумували тут самі з Катрею.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Зіля (*гріеть ся біля грубки, роздивляеть ся по клясї*). Як у вас тут хімерно... Се ви тут ворожили, чи що?

Таня (*смїючись*). Ворожили, женихів виглядали.

Катря. Чи ти не бачив там Зільку, не їде сюди королевич?

Зіля. А як же — бачив. Там по снїгу котив автомобилем, аж курило. „Куди?“ — питаю. „В школу, — кричить, — за рушниками“. Та мабуть десь в снїгу загруз, що й досї нема отсе його.

Таня (*пригадавши щось*). А з почти, Зіля, нїчого не було?

Зіля (*швидко хапаеть ся за кішеню*). О! А я було й забув пакет вам од інспектора! (*Достав пакет, передае Танї*).

Таня. Ой... У мене вже й у грудях тьохнуло. Се знов мабуть за ті одчоти гризе голову! Ой, Господи. Коли вже буде спокій менї од них! (*Пішла з кляси, швидко на ходу розриваючи пакет*).

V.

Зіля. Ну, то якого ви королевича, Катре, сподївали ся до себе, — французького чи нїмецького? (*Катря думае щось, мовчить*). Чуеш принцесо?

Катря. Та одчепи ся, одчепи ся, хай він скисне самий королевич твій... Тут нашої панночки шкода... Все нудьгуе отут, як в острозї. (*Осміхаеть ся*). Слухай, Зіля, ти взяв би краще, тай пожартував коли з нею! Пригорнув би щильненько!

Зіля. А чия ти така розумна?

Катря. Чого там розумна! Хіба вона не така дївчина як і всї! А ти-ж таки панок, хоч поганенький, хоч жидівський, а де-ж ти в лихої години тут видереш кращого, коли тут скрутно так на вас, на нашому ярмаркови і такий зійшов би. Тільки-ж ти, Зіля, хоч і жид, а макуха: ходить—ходить, торочить казнащо таке, що воно молодій дївчинї нїдочого. Мало не що вечора стїни тут витираеш, а користи з тебе нїякої. Була-б я баришня, я-б давно виперла тебе звідсїля, щоб даром і хати не холодив та жалю не завдавав. Чи ти дурний Зільку, дївчат не любиш, чи приступить до них не вмієш.

Зіля. Гм... а як же там ще приступати: взяв отак за одну руку, а другою отак... (*жартуе*).

Катря (*не голосно*). Та ось геть... одчепись, у мене і без тебе е кому обнїмати... Чуеш, Зільку! Скажений! Ой Господи, та хоч би-ж обнїмав до ладу. Зільку! Навісний! Геть, кажу, бо як стусану, то й покотиш ся! Зільку! Баришня-ж почуе! (*На хвилинку перестае пручатись, змовкае, пригортаеть ся; далї зразу одпихае*). Геть к лихій годинї! (*Поправляе косу*)..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Зіля. Ну що, не вмію? Я сю механіку, дівчино, ще в школї проходив. Тільки Зіля не здурів ще: він знає де можна приступить а де треба й совість мати.

Катря. Нічого ти не знаєш, Зільку! (*Підходить ближче інтімно*). Ось слухай сюди, що я тобі скажу.

Зіля (*цікаво*). А ну скажи!

Катря. Знаєш, колись було баришнї дуже сумно самій, то вона й каже: піду отсе в крамничку, то хоч на Зілю подивлюсь, бо в нього, каже, очи, як криниця-безодня.

Зіля (*дивить ся на неї пильно*). Яка криниця! Що ти морочиш мене!

Катря. Та одчепись кажу (*підступає ближче*). А потім і питає мене: як вам здаєть ся, Катре...

Рипнули двері, Катря і Зіля розходять ся.

Катря (*голосно*). Так отаке-то, Зільку!

VI.

Таня (*входить задумана, мрійна, тихо співає*).

За тучами, за хмарами,
Сонешко не сходить...

Зіля. Ну, що там пишуть вам, Тетяно Васильовно?

Таня. Нічого—дурниця: бланки прислали. Сумно, сумно менї Зіля, тоскно чогось... Давайте марити про що небудь таке радісне, чудове (*сїдає*). Сьогодня якийсь вечір такий Оте наслухалась щедривок, то й здаєть ся менї, немов тепер у селї стало диво: і сади цвітуть, що лист шовковий, кора золотая, і люде ходять в сріблї та в золотї. З парубками ходять царевичі до дївчат, королївни набивають ся за гарними парубками. Вам так не здаєть ся.

Зіля. Нї, не здаєть ся—се не моя комерція. (*Перемінив тон*). Що я маю вас роспитати, Тетяно Васильовно,—недавно вичитав я у „Ниві", що сонце через мілїон років...

Катря (*голосно позїхав*). Ух... Задрімала. Ось слухайте Таню, що я вам скажу. Чи ви не знаєте, чого ото Зіля так близько мостить ся біля вас?

Зіля. Хто, я? Що ти вигадуєш (*одсуваєть ся ще далї*).

Катря. А то хіба нї?

Таня. Зіля чогось боїть ся мене, як огню. (*Сміє ть ся*).

Катря (*бере кочергу й іде до дверей*). Вірте йому. Вони всї прикидать ся вміють. А знаєте, Таню, що він казав менї сьогодня?

Таня. А ну що?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Зіля. Щож я тобі казав?

Катря. Ну що за ловка наша вчителька, так і де її шукати такої!

Зіля (*обурено*). Що ти брешеш!

Таня. То ви такий, Зіля! А я думала, він смирненький хлопчик.

Зіля. Щоб мені язик одпав, коли я се казав! Вона меле й сама не знає що.

Таня. А хіба вже я така погана? (*Сідає поруч*).

Зіля. Я в сьому нічого не тямлю.

Катря. Чи не тямиш! А хто казав, що в школї ще сю науку проходив? Ви, баришне, стережіть ся його! (*Пішла*).

VII.

Таня. А що було-б, Зіля, колиб справдї я закохалась у вас?

Зіля. Мороки було б багато! (*Сміють ся*).

Таня. Тільки одна морока? (*Сміють ся*). Чудак ви, Зіля. (*Зітхає*). Нї, Зіля, моє вже минуло ся. Вже менї нї до кохання, нї до женихання.

Зіля. Не кажіть так, а то менї чогось аж жаль.

Таня (*суворо*). А вам що до мене, Зіля?

Зіля (*спохватившись*). Менї—нїчого... Я щож... я тільки так... а як справдї—то се не моє дїло. Менї хіба що?

Таня. То таки й нї трішки не жаль? (*Сміють ся*).

Зіля. Як то не жаль? Тільки хоч і жаль, та не так, як ви думаєте.

Таня. Ну, а як же я думаю?

Зіля. Я казав, що... ви думаєте, нїби.. Я не казав, що... (*Замолов ся*). Тетяно Васильовно! Я читав отсе в „Ниві", що сонце помалу гасне й гасне.

Таня (*сміють ся*). Тай меткий же ви, Зіля. (*Поважно*). Так то Зіля. Коханнє, обраннє—ви се звете дурницї. Тільки в романах про них гарно пишуть, а менї нїчого-б не треба і нїчого-б я не хотїла, коли-б тільки умерти молодою. Могила заросте травицею, квітками. (*Мрійно*). Виросте дерево, схилить своє гілля над нею... Буде так тихо, спокійно в сирій земельцї,—тільки вітер над тобою віє, тільки лист шумить, а ночами сяють над тобою довічні зорі... (*Змовкла, наспівує*).

Привикните карі очі
Самі ночувати...

(*Спохватившись*). А правда, Зілю, гарно вмерти молодою?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

VIII.

Катря (*вбігає ніби сполохана*). Баришне! Дід Панас ходить.

Таня і Зіля (*схоплюють ся*). Що? Де? Що ти вигадуєш?

Катря. Злякав так, що всилу на ногах стою! Такий волохатий та страшний. Шапка з вовни, борода до пояса, такий у свитї, в рукавицях, на ногах валенцї.

Зіля. Де-ж він, той Панас?

Катря. Та там, у корідорі, біля грубки. Почала я перегортати жар, подула на головешку, коли се немов торк меме щось за плече, торк. Озирнулась я, та так і охолола вся. А він стоїть біля стїни, та отак: (*показує*), танцює та присїдає, танцює та присїдає та отак руки простягає.

Зіля. Та то твоя тїнь на стїнї танцювала. (*Сміють ся*).

Катря. Е, кажи! Як кинулось за мною навздогінь, та як зашумить, та як загуде... О, слухайте... (*Всї троє щільно стуляють ся, слухають*). Чуєте? (*Гуде вітер, стугонить в трубі*).

Таня. То, Катре, вітер гуде, ось дивіть ся, я зараз піду туди.

Катря. Не йдїть Таню, а то побачите, вловить. Та ще таке старе та погане.

Зіля. А ну, докажіть храбрість.

Таня. Бо таки піду. (*Пішла*).

(*Катря випихає за нею Зілю. Сама стоїть на дверях. Чути веселий крик, гомін. Вбігають назад веселі, вперед Зіля, тримаючись за його руку Таня*).

Зіля. Ну й храбра вчителька, ну й доказала! (*Сміють ся*).

Таня. Бач, яке противне хлопя! Та щей насмішкувате! Як візьму я вась за отсї ваші патли. (*Бере за чуба*).

Зіля. Тетяно Басильовно! Господин учитель! Я більш не буду!

Таня. Ось вам за се! Ось! Ось!..

Катря. Так його Таню, краще. (*Допомогає*). Отак! Отак! За уха його, та в куток, та на колїна! О... А то сумують. (*Взяла кочергу, пішла*).

IX.

(*Зіля й Таня мовчки розступають ся*).

Таня. Ху, аж жарко стало. (*Підходить до вікна, став спиною до кляси. Зіля бадьорить ся, наважуєть ся підійти ближче*).

Зіля. Що ви там бачите, Тетяно Васильовно?

Таня (*не повертаючись*). Так, нїчого...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Зіля. Все думаєте щось?

Таня. Все думаю.

Зіля. Про що-ж ви думаєте?

Таня (*тихо*). Догадайтесь.

(*Зіля сам собі міркує, крутить головою*).

Таня. Так не догадаєтесь?

Зіля. Не берусь. Хто його знає, може воно так, а може й ні.

Таня (*зітхнула*). А все ж таки сумно й сумно...

(*Приспівує*). Ой ви тучи, ой ви грізні.

Розійдіть ся різно.
Прийди милий, чорнобривий
Хоч не рано — пізно.

Знаєте, що я зараз бачу, Зіля? Там десь за снїгами, за лїсами, за сонними селами, за полями бачу я огнї: червоні, синї, блакитнї, рожеві — всякі. Море огнїв, море шуму, море гуку. А в тому морі — мури, палати, дворцї, один другого вище, один другого краще. І бачу я за стїною роскішну залю: бляск, паркети, золото, квітки. Стоїть тихий шум од шовків, сріблом дзвенять шпори, тихо кружать ся пари, і ходить по залї тихенький вітрець, хвилями линуть, пянять дорогі пахощі. А десь далеко-далеко музика: трам-тара-рам...

Зіля. Тетяно Васильовно, а вмирати годї? А ви ото й повірили?

Таня. Шепочуть скрізь: хто то з білою трояндою? Звідкіль? Кажуть, якась бідна учителька з села? Як вона сюди попала?

Зіля (*теж дивить ся у друге вікно*). Де-ж вона саме? Ага — бачу. А хто ж то стоїть поруч із нею? Чи не Зіля Гаєвський, першої гільдії купець із Болотяного.

Таня. І бачу я: підходить до неї стрункий, високий... а очи в нього, як... Хто він такий, не знаю: може князь, може ґраф. Помітно тільки родовиту пиху, тонке аристократичне вихованнє Угму! (*Махає безнадїйно рукою*).

Зіля. І бачу я — женуть звідтіль купця першої гільдії Зільку Гаєвського в три вирви, що й у двері не потовпить ся. (*Обдивляє свою одїж, одходить од вікна*).

Таня (*заморилась, перегодя*). А ви чого-ж замовкли, Зіля?

Зіля (*кинувшись од задуми*). Я все ж таки хочу допитатись у вас. Як тодї воно буде, як справдї погасне сонце?

Таня (*неохоче*). Що буде тодї? Щось уже буде... (*Іде од вікна, сїдає на парту, що біля стїни, співає*): „За тучами, за хмарами сонечко“. Тодї, Зіля, нїчого живого на землї не буде. Тільки крига, холод, темрява.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Зіля. Ні дерева, ні птиці, ні звіря? Сього я ніяк не зрозумію. (*Сідає на другому кінці парти*). Ну от у ночі сонце не світить, а все живе.

Таня. Сонце-житє — воно дає радість, любов, щастє; а де немає сонця, де немає тепла — все марніє і вмирає...

X.

(*Входить Катря, порається біля грубки*).

Таня. Згасне сонце — і земля стане мертва. І буде вона віки-вічні кружити ся в небесних просторах, і ніколи на ній ніщо не крикне, не гукне, не зашумить. І буде на ній темрява непроглядна, тільки малесенькі зорі блиматимуть на неї з далекого неба. І буде так тихо-тихо і сумно... (*Катря сердито творигає в грубі, щось бубонить*). Що ви там кажете, Катре?

Катря. Та то я з дідом Панасом гомоню. Жаліється ся, що йому обридло вже слухати тут про комети та про планети. (*Передражнює*). Сонце стоїть тай стоїть, а земля крутить ся тай крутить ся, а спати хочеть ся. (*Зачинивши грубку підходить до Зілї, одпихає його ближче до Танї, рішуче*). Ану посунь ся лиш далї!

Зіля. Чого вона навязалась до мене? Ну, чого тобі треба, що ти липнеш до мене, як шевська смола?

Катря. Бо менї досадно, як ото воно стовбичить тут без діла! (*Ворушить його*). Чуєш, Зіля? — Не сиди камінем! Не спи, вражий парубче, бо ніколи більш і в школу не пущу! (*Зітхає*). Е... бачу я — не буде з вас сьогодня людей. (*Встає*).

Таня. Катре, ви до дому?

Катря. А чого менї тут морочитись з вами, піду. А ночувати — батько прийдуть.

Таня. То ви-ж, Катре, запріть кухню.

Катря. Добренько. (*Дивить ся на ялинку*). Треба хоч сьогодня потанцювати біля сього гільця, бо завтра не вдасть ся. (*Пританцьовує*). Зіля, а ну давай утнемо панської, вальса або польки! А ну... (*Тягне його, зазирає у вічі*). Та ну його, вражого Зілї, щей брови на шнурочку. На що тобі, Зіля, сї брови, дай їх менї! Бо се менї зараз треба гарних брів аж-аж-аж!

Таня. Та ну ж бо і я подивлю ся, які там уже брови у того Зілї. (*Приглядаєть ся*).

Катря. Ось придивіть ся краще... Все одно, як у того... (*Зразу*). Таню! Чи ви знаєте що? (*Приглядаєть ся до Зілї*). Се не Зіля! Зіля не такий був!

Зіля. (*Оглядає себе стурбовано*). Як не Зіля? А хтож такий?

Generated on 2015-08-07 20:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Катря. Може се отой королевич, та прикидаєть ся Зілею. Гляньте-гляньте: і очи такі...

Зіля. А се правда. Щось зо мною таке діеть ся сьогодня, й сам уже не знаю. Може й справді я вже не Зіля. Годі тобі, по ярмаркам їздити та крам продавати — пора тобі землї воювати!

Катря. Зажди. Становись перед Танею навколїшки (*бере за шию й пригинає*). Кажи: оддам за тебе всї царства й панства, трони й корони.

Зіля. Ой... Бога ради! Бери й царства й панства, і лаття й шмаття, й чоботи подрані, та не дави за шию, бо там намуляно.

Катря (*сміючись пускає*). А так їх учить, Таню! На добраніч вам! Хай же вам крутить ся, та спить ся .. та ще дідько Панас приснить ся.

XI.

Таня (*смутно*). Ось і Катря пішла вже... усї кудись поспішають, усім радість, свято... Мабуть, Зіля, нас всього тільки двоє таких і єсть на світї, що немає куди йти...

Зіля. Мабуть найкраще, Зіля, зробимо, як підемо до дому спати, а то щось Тетянї Васильовнї не переливки сьогодня. (*Накидає сїряк, підходить до Танї*). На добраніч. (*Дає руку*).

Таня (*не прощаючись*). І ви, Зіля, кидаєте мене. Що-ж менї тодї робити... Сяду сама, тай буду рюмсать... (*Схиляє голову, в жарт хникає*).

Зіля. Маленька Тетянка Васильовна, її покривдили... Ну та годї вже-буде . Не плач, мати куплять... королевича... медом помажуть.

Таня (*підводить голову, смутно осміхаєть ся*). Смієте ся з дурної учительки.

Зіля (*думає яку хвилину, далї стряхнувши головою*). Ех, Зілько, Зілько!

Таня. А що там таке?

Зіля. Та то Панас лаєть ся; чуєте, як стугонить?... Каже— дурень ти Зільку, дурень! Не знаєш, чого се так занудилась сьогодня вчителька наша.

Таня. Ну, а чого — хай скаже? Та сїдайте, Зіля, ще ж рано спати.

Зіля (*сїдаючи*). Каже: бо ваша вчителька молода, й погуляти й потанцювати хоче, й пожити й порадїти.

Таня. Чи не занадто догадливий ваш дїдько? (*Осміхаєть ся*).

Зіля. Е, та чого там крити ся? (*Сміеть ся*). Та ще, каже, й полюбити ся може хоче. Поїхала шукати собі пари на світї, тай замурувалась у клїтцї, тай немає у неї того, хто її пригорне.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Таня (*веселїще*). Яке-ж ви золото, Зіля! (*Соромлячись*). Ну, я сяду ближче біля вас. (*Присуваєть ся*). Давайте я вам пришпилю квітку. (*Пришпилює*).

Зіля. Ех... (*Крутить головою. Відразу одводить голову. Прислухаєть ся*). Що ти кажиш, дїдьку? (*Павза*). Е... сього нїколи не буде! У вікі вічні.

Таня. А щож він каже? (*Сміеть ся*).

Зіля. Та він таке каже, що й слухати не годить ся. (*Знову прислухаєть ся*). Що? Тай слухати не хочу. (*Одмахуєть ся рукою*).

Таня (*нетерпляче*). Противний Зілю, чого-ж ви не кажете?

Зіля. Та ось годї! А то як почує Тетяна Васильовна, то і з хати прожене... Тут коли б саме отсе королевич який натрапив ся, а то що — Зілько! Тай голови не мороч.

Таня. Тай хитрий же... (*Озираєть ся боязко навкруги, подивилась на свічку, що гасне на ялинцї; соромливо рішуче*). Ти ж мій королевичу. (*Обнїмає за шию. Свічка гасне. Темно. Чути, як гуде хуртовина*).

XII.

Катря (*в темряві*). Десь тут був батьків кобиняк... І господи, яке завіяло на дворі, з ніг валить... Позамітала, скрізь позаносило. (*Зразу світить сїрник. На мить з темряви видно картину: Зіля в коронї, в зірках — такий, як той королевич, що малювала Катря. До нього щільно пригорнулась Таня. З темного кутка визирає щось волохате — дїдько. Катря радісно й злякано*). Ой ненечко! (*Світ гасне. Темно*).

Завіса.

ГР. ЧУПРИНКА.

Вірність.

Ти маниш душу в час трівоги;
Скажи, скажи, ти хто такий?
Нї, я не хочу допомоги,
Не протягай менї руки!

Коли коханий, любий, милий
Мене покинув без пуття,—
Нїхто не дасть живої сили
Вернутись знову до життя.

Нехай гнїтить мене трівога,
Мов похоронний спомин-плач;
Образить серце допомога,
Так ти пробач йому, пробач!

Нехай хоч спомин про коханнє,
Нехай хоч спомин буде мій,
Як сум душі, як поминаннє,
Як надмогильний плач нїмий.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

К. ГОЛЇЦИНСЬКА.

Українцї на Самарщинї.

Земельна тїснота, що збільшуєть ся з кождим роком, примушує людність України шукати нових просторих ґрунтів. Українські переселенцї розповзають ся усюди, де тільки відкриваєть ся можливість селити ся, і тим самим розширюють межи української посїлости.

Українською лїтературою вже встановлені національно-територіяльні межи України і посїлість переселенцїв-українцїв в иньших областях Росії [1]). Головні хвилї переселенцїв посувають ся на схід, на Поволже й далї аж у Сибір та Туркестан.

Ті умови, в яких живуть наші селяне на нових місцях безперечно заслуговують нашої уваги. Тому то в сїй статї спробуємо зробити огляд житя українських переселенцїв Самарщини, порівняючи їх з житєм селян України. На жаль, ми не можемо сказати, оскільки самарські переселенцї асімілювали ся з місцевим населеннєм. Ґубернський Статистичний Комітет реєструє їх окремо, не змішуючи їх до купи з Великоросами. Се добра ознака: очевидно, Українцї не денаціоналїзують ся тут, а зберігають свої національні прикмети, свою мову й особливости свого побуту.

Нашим Українцям з Полтавщини, Харківщини та Київщини належить велика честь бути першими культурними поселенцями частини колишнього дикого Поволжського краю, а саме Самарщини. Зявили ся вони сюди ще за царя Петра [2]), якому, очевидно, витривалість і здібности Українцїв при будові Петербургу так прийшли ся до вподоби, що він порішив зутілїзувати їх для перевозки соли з Ельтонського озера, і відповідним указом викликав їх за тисячі верстов в далекий, дикий край. Небезпечно було жити в ті часи в Поволжському краю. Населеннє його складало ся з диких юрб кочевників, селян-втїкачів та усяких розбишак, буйній натурі яких стало тїсно в Росії. Мирні мешканцї не могли там займати ся хлїборобством, бо хижі юрби мандрівників до щенту витолочували їхнї засїви, а поволжська розбійницька вольниця систематично грабувала їх. На скільки охоче селили ся в ті часи в сїм краю свідчать слїдуючі слова царського приказу 1652 року, яким наказувало ся великоруським селянам переселити ся сюди. „Буде

---

[1]) 1) Проф. М. С. Грушевський.—Історія України-Руси. Т. І. 2) Проф. А. А. Русов.—Стаття в „Укр. Вѣстн.“, 1906 р. 3) А. Я. Ярошевич.—Стаття в „Київск. Стар.“, 1905 р. 4) В. Ко—ий.—„Національно територіяльні межі Російської України і території иньших областей Росії. „Лїт.-Наук. Вістн.“, 1907 р.

[2]) Див. „Новоузенскій уѣздъ“. Вид. Новоузенськ. повіт. земства. 1912 р.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

которые служилые люди,—говорило ся в приказї,—стрѣльцы и крестьяне ѣхать не похотятъ, то тѣхъ изъ деревень высылать и за ослушаніе бить батоги и сажать въ тюрьму".

Не дивлячись на те, що від сього приказу до початку переселення в Самарщину перших Українців пройшло біля 70 років, однак дикість панувала навкруги і українські чумаки мусїли возити сіль під вартою озброєних козаків.

Як саме жили сї перші переселенцї-українцї у Самарщинї, на яких умовах їх було викликано, чи не повтїкали вони звідси, про се відомостей не маємо. Відомо тільки одно, що їх було за мало для тої роботи, на яку їх було викликано, і тому в 1741 [1]) чи 1747 [2]) р. було видано новий указ, яким звелено до вивозу соли з Ельтонського озера „пріохотить охочихъ людей изъ малороссійскихъ разныхъ городовъ и полковъ". Для сього „приохочування" постановлено було дати кожному переселенцеви 30 дес. землї на душу і увільнити від усяких податків та повинностей. Ось тодї-то й наїхала значна кількість Українців з Полтавщини, Київщини та Чернигівщини і позакладала цїлий ряд сел в сучаснім Ново-Узенськім повітї Самарщини.

Се переселеннє Українців на береги Волги тягло ся до 1750 р. й ті з них, що оселили ся на лївому березї Волги, мусїли возити сіль для казни,—поселенцї-ж правого берегу були закріпощені поміщикам. Потім надійшла полоса нїмецької кольонїзації: цариця Катерина викликала з Нїмеччини силу Нїмців, переважно усякого сброду, якими кольонїзувала край, надїлюючи їх землею, не дивлячись на те, що й в Росії було досить малоземельних та безземельних селян. Пугачовський бунт задержав кольонїзаційні заходи на де-кілька років, але з часів заспокоєння країни кольонїзація йде вільно, не зустрічаючи перепон. І знов потягли ся сюди юрби Українців, переважно, втїкачів-селян. Вони росташовували ся по Самарщинї окремими хуторами, з яких згодом складали ся великі села (напр., с. Дергачі і с. Новоросляйка в—1810, с. Алексашкино—в 1820 р., с. Ст. Полтавка—в 1830 р., с. Харківка—в 1840 р., і др.). Законами 1881 і 1889 рр. звелено давати переселенцям з ріжних ґуберній в Самарщинї по 7 дес. на душу. Тодї то знов переселило ся сюди чимало Українців (засновано с. Київка, Діяконівка, Рудня, Антонівка, Степанівка й багато иньших). Заселеннє Самарщини посувало ся вперед швидким темпом, але не дивлячись на те, в 1896 р. ще було 68 тисяч дес. [3]) вільної землї, призначеної для переселенців, тодї як в других ґуберніях района переселення їх зоставалась невеличка кількість. Ґустота на-

[1]) Див. Энциклоп. словарь Брокгауза—„Самарская губернія".
[2]) Новоузенскій уѣздъ. Изданіе Новоузенскаго уѣзднаго земства, 1912 г.
[3]) Див. Статтю В. Водовозова „Переселеніе". Энцикл. слов. Брокгауза.

Generated on 2015-08-07 21:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

селення на 1 квадр. верству в Самарщинї - 20,12 душ, тодї, як, напр., на Подїллю—97,2 [1]), на Полтавщинї - 77,3, на Харківщинї—63,7, на Чернигівщинї—60,7, а середня густота населення по цїлому півдню Росії—53,3, се доводить, що місця для нових переселенцїв ще є досить у Самарщинї. Земельного ж фонду, з якого може бути взята земля переселенцям—казенних та удїльних земель—на 1913 р. по даним Губ. Стат. Комітету налїчувало ся—2.568,782 дес., себ-то майже $^1/_2$ площі Подїлля.

Кольонїзація Самарщини мешканцями других ґуберній триває ще й досї і кількість українських переселенцїв усе побільшуєть ся. Вони посувають ся з південного заходу на північний схід Самарщини. Найбільші їх поселости, а заразом й найстарші, лежать в Новоузенському повітї (Покровська слобода—36 тисяч мешканцїв, г. Балаково—10 тис. та иньші). Як у себе на Українї так і тут на новій землї переселенцї в першу чергу запосїли землї над річками [2]). Крім того, треба зауважити, що розселені вони переважно по лїніях залїзниць, що вказує на свідоме відношенне при виборі місць для своїх осель.

В 1910 роцї в Самарщинї налїчувало ся всього 298 українських сел [3]) (107—в Новоузенському повітї, 110—в Миколаївському, 37—в Бугурусланському, 23—в Бузулукському, 16—в Самарському, 5—в Бугульминському). Крім того, ще було зареєстровано 91 село, в яких Українцї живуть побіч з иньшими народностями (Нїмцями, Великоросами, Мордвою, Чувашами, Татарами й иньш.). Найбільш таких сел в Новоузенському пов. (35) і Миколаївському (15). Таким робом в 1910 роцї Українцї були зареєстровані в 389 селах Самарщини.

Розселені Українцї переважно дрібними селами, які складають тут 66% усїх українських сел. Середнїй розмір українського села на Самарщинї—50 осель. Навпаки, в тих селах, де Українцї живуть разом з иньшими народностями й характер розселення иньший. Середнїй розмір такого села—292 оселї, а кількість дрібних сїл складає лише 15% усеї кількости сих мішаних сел. Значна частина їх є як-раз тими селами, що були засновані першими переселенцями-Українцями в 1747 р. й пізнїйше. Небезпечне становище, завдяки силї бродячих дикунів, примушувало тодї селити ся більшими ґрупами. Дрібні ж, чисто українські села—порівняючи недавнього походження. Поодинокі ж хутори (по 1—2 оселї)—се вже певно дитина останнїх часів—результат землеустроїтельної полїтики. В Новоузенському повітї найбільше великих змішано-укра-

---

[1]) „Статистическій справочникъ по югу Россіи". Полтава, 1910.

[2]) Р.р. В. Узень, Камишева, Еруслан, М. Узень, Солянка, Талїевка, Чорненька, В. Кинель, Камишла, М. Кинель, Елшанка, Лебяжя, Зїзжа, Боровка, Домашка, р. Б. Иргиз, М. Иргиз, Жестянка, Моча, Чернава і иньші.

[3]) По дас. Губ. Стат. Комитету.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

інських сел, бо заселеннє його Українцями почало ся ранійше других повітів.

Скільки ж живе тепер Українців на Самарщині?

На се питаннє важко відповісти, бо дані Всеросійського перепису застарі, а певних нових—немає. Однак, і по тим даним, які є до нашої роспорядимости [1]) попробуємо вирахувати хоча приблизні числа.

В 1897 році всіх Українців в Самарщині налічувало ся—118.479 душ чи 4,3% всеї людности Самарщини, при чому їх числилось в повітах:

		% загальної кількости населення повіту.
Новоузенському	70518	17 %
Миколаївському	18730	3,7 „
Бугурусланському	10435	2,6 „
Бузулукському	9496	1,8 „
Самарському	8317	2,5 „
Бугульминському	644	0,3 „
Ставропольському	339	0,1 „

Що-річний приріст людности (який виносить в середньому для европейської Росії—1.05% [2]), для Українців Самарщини за 16 років, що пройшли від Всеросійського перепису, буде складати—19.904 душі, а вся українська людність на 1913 р. буде приблизно 138.383 душ. Так мусіло-б бути, коли-б українська людність Самарщини збільшувала ся лише звичайним шляхом — щорічним природним приростом. Однак вона побільшуєть ся далеко значнійше постійно триваючою іміґрацією населення з України.

По відомостям 1909 року [3]) в чисто українських селах налічувало ся 101,646 душ. В селах мішаних—174,944 душі. Як що кількість Українців у сих селах полічити за $^1/_3$ усіх мешканців себ-то в 58.314 душ, то тоді цифра української людности в Самарщині буде—160.961 душ.

По повітам ми дістанемо тоді слідуючі цифри української людности на Самарщині:

---

[1]) Сборникъ Всероссійской Переписи 1897 г. Самарская губ.
Списокъ населенныхъ мѣстъ Самарской губ. 1910 г.
Новоузенскій уѣздъ по обслѣдованію 1908 г., изд. 1912 г.
Подворная перепись Самарскаго уѣзда.—Изданіе Статистическаго Бюро Самарскаго Земства, 1913 г.

[2]) Див С. Закъ. Соціально-политическія таблицы всѣх стран міра.

[3]) Список населенных мѣст Самарск.

Generated on 2015-08-07 21:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Н. Узенський . . .	78764
Миколаївський . . .	35560
Бугурусланський . .	21339
Бузулукський	16019
Самарський	8259
Ставропольський . . .	—

В 1909 році Українців в Ставропольському повіті не зареєстровано. Очевидно ті 339 душ, що були зареєстровані Всеросійським переписом в 1897 році, розсіяли ся по всіх повітах або й зовсім виїхали з Самарщини.

З наведених даних можна бачити, що українська людність опріч природнього зросту за 16 років збільшила ся ще на $22^1/_2$ тисячі або на 20 проц. шляхом іміґрації. Без сумніву сі данні применшені, бо неможливо точно означити, скільки саме (чи $^1/_3$, чи $^1/_4$, чи $^1/_2$) Українців мешкає в мішаних селах поруч з другими народами. В усякому разі кількість Українців у Самарщині можна визначити більш як на 160 тисяч. Як видко з вищенаведенних обраховань наші висновки мають лишень релятивну вартість. Точні відомости про кількість Українців на Самарщині можна мати лишень після нового Всеросійського перепису людности, років через 6,—10, а то й пізнійше. Цікаво зазначити, що в більшости повітів в чисто-українських селах кількість мужчин більше кількости жінок, тільки в одному Бугурусланському повіті жінки переважають. Се зясовуєть ся з одного боку історичними умовами первістного заселення краю (втікачі ріжного роду, розбишаки й ин.), потім переселеннєм з далеких країв одиноких мужчин, рівно ж як і великим контінґентом робітників, що приходять наймати ся по великих господарствах на роботу самі, без жінок. Що торкаєть ся того, з яких саме ґуберній і кільки переселенців-Українців переселило ся в Самарщину — сказати важко. Цифри Всеросійського перепису про місцевих уроженців краю свідчать, що є тут переселенці з усіх ґуберній України.

По сословіям українські кольоністи поділяють ся так:

селян	99,02	проц.
міщан	0,76	„
невідомих . .	0,09	„
дворян особистих	0,04	„
духовенства . .	0,03	„
дворян. потомств.	0,03	„
почесн. горожан	0,02	„
військов. козаків	0,01	„

Generated on 2015-08-07 21:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Головним заняттєм їх є хліборобство, яким займаєть ся 91,3 проц.[1]) всього українського населення Самарщини. Крім того приватною службою занято — 2,4 проц. Українців, промислами й рукомеслами — 2,2 проц., торговлею — 1,3 проц., ізвозним промислом — 0,8 проц., державною і суспільною службою — 0,7 проц., на пенсію чи кошти родичів живе — 0,7 проц., служить у війську — 0,2 проц.; незясовані заняття 0,4 проц. З промислів тут розвинений головним робом млинарський, з рукомесел — кравецтво та шевство. Завдяки слабко розвиненій промисловости в сьому краю населенню нема чого сподївати ся на побічний заробіток і треба всї сили направляти на обробленнє ґрунту.

А ґрунт тут дуже добрий — черноземля (суглинистый и супесчаный чарноземъ), яка має в собі ще багато сил для добрих врожаїв. На півдню ґубернії сей ґрунт світлїйшає, замінюєть ся солончаками, які також мають собі багато соків і при відповідній кількости дощів дають добрі врожаї.

Клїмат ґубернії — континентальний. Зимою панують великі морози, лїтом — пекельна спека, яких не буває у нас на Вкраїні, при чому в північній частинї ґубернії вони умірковaнїйші, в південній — далеко різчі. Атмосферних осадків взагалї випадає мало. В північній частинї їх перепадає більше, але що далї на південь кількість їх усе меншає. В південній частинї ґубернії, де мешкає найбільше Українців (Н. Узенський повіт), пересїчна кількість годових атмосферних осадків — 256 mm. (меньше сього буває тільки в Астрахані та на крайній півночи Росії). Ґрунт же Самарщини такий плодючий, що коли випаде відповідна кількість користних дощів підчас зросту хлїбів — врожаї бувають тут кольосальні. Недурно колись Самарщину називали „житницею Росії". По обрахованню земських статистиків[2]) кождий мілїметр користного дощу в критичний момент зросту хлїбів дає 1 пуд зерна! В давнї часи, коли переселеннє Українців тільки почало ся, тутешнї землї давали великі врожаї. Не зачеплена цїлина не бояла ся нїчого і недорідні роки сторицею нагороджували ся роками врожайними. Але ґрунт експлюатував ся тут немилосердно засївами твердої пшеницї — білотурки, про піддобреннє його не було і гадки, і землиця потроху ослабшала. Важко тепер їй бороти ся з засухами, важко й давати великі врожаї. Тому, коли випадуть посушливі роки, надходять тяжкі часи для хлїборобів. Посуха винищує засїви, сухі вітри висушують до щенту ґрунт. І от тодї то наступає той голод, стогін від якого сумними хвилями докочуєть ся звідси й до найдальших кутків України... Від свавільної природи цїлком

[1]) Всерос. Пер. 1897 р.
[2]) Див. „Нов. Узенскій уѣзд" изд. Уѣздн. Зем. 1912 г.

Generated on 2015-08-07 21:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

залежать тут врожаї. За 55 років, починаючи з 1857 р. по даним місцевої статистики було 16 цілком неврожайних років, 6 дуже поганих, 15 добре врожайних, 19 середньо врожайних. Поміж иньшим в 1881, 1882, 1883, 84 були дуже добрі врожаї, а в 85, 87, 88, 89, 90, 91 — цілковитий недорід.

Як подивити ся на сї хитання врожайности, на сю гру природи з людиною, мимоволї пригадають ся слова поета: „то онъ ноги ея цѣловалъ, то хлесталъ ее плетью казацкой". І от людність Самарщини і українські переселенцї вже звикли до свавільної природи свого краю і починають потрохи пристосовувати ся до неї. Напр. зберігаєть ся снїг на полях, задержуєть ся на пашнї переорюваннєм спеціяльними снїгопашками, загорожуєть ся парканами, рівчаками, щоб не спливав, а промочував землю, улаштовуєть ся справжнє польованнє за снїгом. Крім того сїють ся довголїтнї кормові трави, які не боять ся посухи — пирій, костер безостий, люцерка; заводить ся парове обробленнє землї, щоб зберегти їй вохкість та иньш. А уряд між тим робить спроби штучного орошення, яке безумовно при плодовистости тутешнього ґрунту поверне всї величезні затрати, які прийдеть ся зробити для сього. Самарській землї належить велика будучина і для тих, хто матиме там досить землї і до ладу її оброблятиме, настануть світлі, гарні і часи економічного добробуту.

Мусить ще настати й для українських селян Самарщини, пересїчний розмір володїння яких виносить 26 дес., а пересїчна кількість десятин на 1 душу — 3,9 дес. На Українї ж приходить ся десятин на 1 душу населення [1]): Київщина 0,9, Поділлє — 0,8, Полтавщина — 1,2, Волинь — 1,3, Харківщина — 1,6, Чернигівщина — 1,6, Херсощина — 2,2, Катеринославщина — 2,3. Вся-ж площа земель в українських селах Самарщини виносила в 1910 роцї 397.134 дес. годящої і 107.980 дес. негодящої. В мішаних же селах землї було всього 442.683 дес. годящої й 94.031 дес. негодящої. Скільки саме належить землї в сих селах Українцям зможе вирішити тільки земський подворний перепис, як що Українцїв не буде змішано в одну купу з Великоросами.

Площа засївів в українських господарствах займає тут від 69,9 — 86,3 проц. всеї площі польової землї. З кождим роком засїви займають усе більші простори, особливо після неврожайних років, коли при знанню клїматичних особливостей Самарщини цїлком природним стає бажаннє надолужити втрачене підчас неврожаю врожаєм будучих років. Великі простори земель, плодовитий ґрунт і величезні врожаї дорогої пшеницї — білотурки так розпестили населеннє, що воно без вісти виснажу-

[1]) Див. статистич. справник по югу Россії. Полтава 141.

Generated on 2015-08-07 21:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вало соки землї, не повертаючи їй нічого. Коли ще зоставала ся велика площа цїлини, тодї господарі, виснаживши один шматок, кидали його під довголїтню залїж, хапаючись знов за другий, мов вампіри висмоктуючи з землї все, що вона могла тільки дати. Коли не ставало своєї цїлини — були до роспорядимости великі простори казенних і удїльних земель. І от кидаючи свої землї під залїж хлїбороби захоплювали в аренду або й захватним правом казенні й удїльні землї, так само господарюючи на них, як і на своїх. Таке хижацьке господарюваннє мусїло привести до крізи. З часами не стало вільної цїлини, земля була виснажена, врожаї зменшили ся і треба було подумати про заведеннє певного правильного сївообороту.

Але й досї ще панує тут анархія в системах полевого господарства. В ріжних місцях Самарщини можна зустріти й залїжні системи, й трьохполя й четирохполя, пятиполя, парове обробленнє, сївооборот з кольопістським паром і саме безладне пестрополє.

В українських господарствах на арендованій землї, напр. у Самарському повітї, в де-яких волостях є ще й досї залїжні хазяйства, так само поде-куди і в Н.-Узенському повітї. Розуміеть ся, нема правила без виїмку, істнують вже і цїлком добре орґанїзовані господарства з встановленими сївооборотами, але en masse сього ще нема. Безперечно в найближчому часї се уладнаєть ся, бо земля виснажуєть ся все більше. Сїльське господарство мусить стати із екстенсивного-інтенсивним, до того воно йде, і так воно буде.

Найкращим доказом того, що сїльске господарство Самарщини виходить на певний шлях, є росповсюдженнє між населеннєм удосконалених знарядь для оброблення польової землї і самий спосіб її оброблювання. В давнї блажені часи, коли земля ще не була вспашеною, самарський хлїбороб всю працю коло неї обмежував розкиданнєм зерна на злегка поворушену землю, лишаючи решту роботи на долю самої природи. Земля обробляла ся тодї під засїв почасти в осени, почасти весною. Тодї се не мало значіння. Але тепер иньша річ. Хлїбороби побачили, що з виснаженої землї толку не буде і починають більш пильно оброблювати її, виорюючи в осени. Що до глибини оранки, то Українцї тут взагалї орють не глибоко: серед них розповсюджені більш продуктивні двохлемішні плуги, бо їхнї ґрунти не потрібують глибокої оранки. Так в українських господарствах обслїдуваннєм 1908 р. зареєстровано 3.238 двох-лемішних плугів і тільки 1.983 одно-лемішних. Взагалї треба сказати, що пильно оброблюєть ся земля лише під засїв пшеницї-білотурки; що до засївів жита, то воно сїєть ся переважно під борону, наволоком, без орання. Сим способом незаможні селяне думають підготувати твердий ґрунт для посїву пшеницї, не розмелюючи його гли-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

бокою оранкою. Спосіб сіяння „наволоком“ наші Українці привезли з собою з рідної України і наскільки він користний, що до врожайности, найкраще характеризуєть ся самим народом приказкою—„посієш наволоком—вродить ненароком“. При всьому дикунському способі хазяйнування знаряддя до оброблення ґрунту—сільско-господарські машини поширюють ся все більше і замінюють ся все досконалійшими. Та се й зрозуміло. При великих просторах землї, при нечисленному (рідкому) населенню важко находити потрібні робочі сили для оброблювання ґрунтів. Тому то й заводять ся машини, які потрібують меньшої затрати людської робочої сили. І от наприклад Українці Н.-Узенського повіту, які колись орали тяжкими деревяними сабанами, впрягаючи в їх 8—10 пар волів, тепер орють легенькими плугами Сакка або Еккерта. В Самарському-ж повіті ще поде-куди й досї істнують і деревяні сабани і первістні дряпалки-сохи.

Сїєть ся хлїб руками й розкидними сїялками, рядових віялок ще небагато. Так по даним 1908 р. в Н.-Узенському повіті в Українців було зареєстровано 241 розкидних сїялок і лише 25 рядових. Збіраєть ся хлїб переважно жнеями-„лобогрійками“, потім жатками-самовязками й самоскидками, косами й серпами майже не працюють. Молотить ся хлїб переважно кінними молотїлками. Порівняємо забезпеченнє українських переселенців мертвим інвентарем з кількістю його на Полтавщинї. На 100 господарств приходить ся:

	На Самарщинї	На Полтавщинї
Плугів	69,6	31,9
Сїялок	3,5	0,5
Кін. молотїлок . . .	0,4	2,2
Парових молотїлок .	0,01	0,04
Жаток	26,2	0,3

Виходить, що плугів у переселенців в 2 рази більше, сїялок в 7 разів.

Що до забезпечення Українців живим інвентарем то на 1 українське господарство в середньому в Н.-Узенському повіті [1]) приходить ся 2,5 коней, 0,5 вола, 0,2 верблюдів, 1,7 корів. В Самарському повіті після подворного перепису на 1 господарство приходилось: 2,3 коней, 0,4 вола, 1,5 корів. Цікаво, що в північному Самарському повіті і південному Н.-Узенському забезпеченнє українського населення живим інвентарем однакове. На 100 душ українського населення приходить ся в Н.-Узенському повіті 35,2 коней, 6,0 волів, 23,8 корів; в Самарському—35,8 коней, 5,9 волів, 23,5 корів. У иньших національностей на 100 душ приходило ся:

[1]) Див. Нов. уѣздъ изд. Уѣз. Зем. 1912.

Generated on 2015-08-07 21:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

	робоч. скот.	продукт. скот.
у Великоросів з Українцями	50	70
„ Німців	40	60
„ Татарів	30	20
„ Естів	15	27
„ Мордви	50	60

З сього порівнання видко, що менше Українців забезпечені худобою тільки Ести та Татари.

Однак забезпеченнє українського населення худобою на Самарщині досить високе в порівнанню з Україною, де на 100 душ населення приходить ся:

	коней	рог. ск.
Харківщина . . .	12,2	20,0
Полтавщина . . .	11,9	20,5
Київщина	11,3	14,9
Волинь	20,7	31,0
Поділє	16,6	15,8
Херсонщина . .	21,3	25,9
Катеринославщ. .	20,2	24,5

З наведених відомостей можна спостерегти, що економічне становище самарських переселенців краще ніж тих селян, що лишали ся на Вкраїні. Вони мали в середньому більше землї, більше забезпечені живим і мертвим інвентарем, що зясовуєть ся тим, що переселюють ся звичайно верстви середнїх достатків. Се не значить, що їм тут рай на землї. Невміле господарство при свавільности самарської природи повертає в голодні роки менш забезпечених впрост в жебраків. І буде се тривати доти, доки держава не прийде на поміч великими ссудами на заведення штучного орошення і доки само населеннє не стане культурнійшим, не стане інтензіфікувати своє господарство, ведучи його на культурний зразок. А для сього має бути піднесений рівень культурности сього українського населення, серед якого в 1897 р. в Самарщині було грамотних тільки—21%. По повітах кількість грамотних складала:

Н. Узенський повіт . . .	26%
Бузулукський „ . . .	19%
Миколаївський „ . . .	18%
Самарський „ . . .	14%
Бугурусланський „ . . .	9%
Бугульмінський „ . . .	9%

Яке ж місце по своїй грамотности займають Українці серед других народностей Самарщини?—В 1896 роцї на 100 душ населення було грамотних:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Естів	73
Німців	63
Жидів	52
Поляків	48
Туркменів	44
Тур. монґолів	36
Тептярів	29
Мещеряків	29
Білорусинів	28
Лит.-латишів	26
Українців	21
Татар	19
Великоросів	17
Роман. плем.	17
Мордви	9
Вотяків	8
Чувашів	8

Не дуже то почесне місце займають по грамотности тут Українці, але Великороси стоять ще низше від них.

Коли-ж порівняємо кількість грамотних переселенців самарських з грамотністю населення України, то спостережемо, що в той самий час як на Самарщині на 100 душ—21 грамотних.

у Харківщині	12,7
„ Полтавщині	14,4
„ Поділю	14,1
„ Київщині	14,0
„ Волини	15,1
„ Чернигівщині	16,3
„ Херсонщині	18,5
„ Катеринославщині	18,8

Порівнаннє сих рядків показує, що переселюють ся, шукають кращої долї очевидно більш грамотні елєменти українського села. До того-ж се й найздоровійші фізично елєменти. На 100 душ населення приходить ся калїк:

	сліпих	глухих і німих	божевільних	Усього
Самарщина (Українці)	12	13	8	32
Півд. Росії	15	13	9	37

З сього випливає, що нездорові, нездатні до працї індівідууми,—калїки, лишають ся в рідному краю, а на нові землї ідуть молоді, повні сил робітники добивати ся кращої долї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Українські кольонії на сході відограють колись безумовно велику ролю в будучині України, як що будуть поставлені в умовини, сприяючі вільному економічному розвитку. Заведенне загальної освіти, що переводить ся в Південних повітах Самарщини (Н. Узенському та Миколаївському), де живе найбільше Українців, піднесе культурний рівень населення, як штучне орошеннє підійме врожайність ґрунтів. Але страшно щоб не справдила ся і тут приказка: „Доки сонце зійде—роса очи виїсть“. Вже подекуди й тут певні верстви стогнуть від малоземелля, неврожаї вкрай руйнують слабших економічно переселенців, які мусять або вертати ся до дому, або йти в найми до багатіїв, що користуючись недородами скуповують ґрунти бідаків.

З дальшою інтензіфікацією сільського господарства на Самарщині воно набиратиме все більш капіталїстичних форм, яких властивою ознакою є постійний визиск наємної робочої сили, що постачатиметь ся в значній мірі з рядів зубожілих „господарів“.

НАТ. РОМАНОВИЧ.

Як зацвітуть троянди.

I.

Веселий білий будинок... Маленькі, дрібненькі блїдо-рожеві маргаритки і блакитні незабудьки... жовті й синї півники, червоні пишні піони... стрункі, високі кущі з жовтими та червоними оксамитовими трояндами в центрі і білі напіврозквітлі троянди з боків — така була площинка перед будинком, запашна, зелено-барвиста.

По обидва боки площинки, відділені від білих троянд широкою стежкою, тулили ся до них блїдо-рожеві, в цвіту, яблуні та молочно-білі груші, старі, з широко-розкинутим гіллєм. За ними ще багато білих дерев спускають ся півколом в долину, назустріч тим, що з яру посилають їм свій привіт і пахощі.

Як вийти в білого будинку, зійти з ґанку та йти квітником просто, до кінця площинки — внизу яр зелений. Оксамитом травиці опоясує площинку; в яру великі білі купи молодого, тонкого вишняку.

Як стати край площинки над яром — перед очима безмежний, чарівний краєвид на ріку, левади, далекі околиці. Там лїсок, там лани, гаї... Довге вузьке пасмо води синїє в зелени дерев, вигинаючись, ховаючись і знов виринаючи.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тут, край площинки, гарно стояти, почуваючи за собою веселий, білий будинок, втопивши очі в чарівний привабливий краєвид, маючи над головою прозору блакитну стелю, під ногами живий зелений килим, білим квітом усипаний.

Гарно стояти тут Петренкови.

Він зараз підлив всї квітки, перевязав дбайливо гнучкі віти червоних, жовтих та білих троянд, обійшов садок свій, любуючись білим цвітом дерев, а отсе став над ярком і замислив ся. Про радісне, приємне й миле думав він. Завтра, в сей час він не сам вже стоятиме тут, над ярком... на його руку спиратиметь ся його люба дружина, укохана Люся. Приїде завтра... одержав листа від неї вже кілька день тому... пише, що весело їй там дуже, у батька, що співала на концерті і взагалї „закрутила ся“.

— Ну, одпочинеш, кохана, тут в своїм царстві, де ти королївна, де все — для тебе, все тобою живе, — захоплений мрією про любу жінку шептав Павло Мойсеєвич.

Спустив ся в ярок, просто по травиці, засипаній синїми, жовтими квітками, до білого вишняку.

„Як вона любить сей ярок, сей весь садок!“.. „Дикий, поетичний куточок, –каже вона,—гарно з птахами укупі співати в ньому“. „Моя співоча пташинко!“

Павло Мойсеєвич вскуйовдив своє і без того патлате волосє, весело засвистїв і пішов, вже стежечкою обходячи в гору, на площинку.

Білий дім під зеленим дахом весело витав його відчиненими, в рамцї мережаних занавісок, вікнами, наче радісно всміхаючись йому, і квіткам і білим деревам, та неначе чекаючи ще когось.

Не увійшов в будинок Павло Мойсеєвич. Сїв на ґанку, де стара Христя вечерю поставила.

Але й вечеряти не хотїло ся...

Ну, як його вечеряти, коли чекає її, *її* чекає!.. А вона вже виїхала від батька, тепер десь в потязї... Поїхав би на зустріч на станцію, та завтра ранком він асистент на іспитї... як навмисне... сама вже приїде, потім він прийде з ґімназії, побачить її...

Мрійна усмішка освітила добродушне лице з неправильними рисами і трохи товстим носом і прикрасила його.

Он там тим шляхом, серед ланів їхатиме вона... шукатиме ще здалеку білого будиночка на горі, поспішатиме до нього... приїде — і не застане його дома... Чекатиме в садку, серед квітів, як отсе він її чекає... Потім прийде він...

Яке все мертве, нудне без неї... і як оживить ся все, засяє,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

як зявить ся тут вона... Так як пять літ тому, коли увійшла сюди у перше і оживила його парубоцьку оселю, соняшним проміннєм осяяла житє його.

Сих пять років так гарно йому з нею... Спокійне одноманїтне, щасливе житє... без хвилювань, без бурь... В неї музика, співи, малюваннє, якесь шитво таке артистичне... Все в неї з рук виходило красним і артистичним... І сама вона красуня і артистична вдача... така гаряча, поривчата, чорноока, гнучка, смаглява... Люся... Кохана Люся!..

В нього — вчительська праця, наука і сад і город...

Так, він любить таке спокійне, працьовите, буденне житє... Свої книги, учнів, сей садок, весь клопіт з ним; любить яблука й груші з свого садку, але також любить і картоплю з свого городу... Любить білий будинок вигідний і весь склад свого щоденного житя. Особливо цінить се все, згадуючи про тих два роки на далекій непривітній півночи — в засланню. Була якась „історія“, він не знає й сам, як „влїз“ в ту „історію“. Ну й спокутував два роки... І особливо навчив ся цінити спокій житя, тепло свого рідного куточка...

А сей куточок такий вже принадний і затишний зробив ся з появленнєм Люсї, його коханої Люсї...

Як гарно, що вона вже їде нарештї. Се у-перше така довга розлука, цїлих два місяцї...

Мріяв про свою кохану Люсю Павло Мойсеєвич, радїв, уявляв зустріч. А вже вечір сходить на землю. Теплою темною пеленою оповиває квіти, дерева, травицю, щоб спочили добре-добре, щоб свіжі й радісні прокинулись завтра назустріч сонцю, щоб відновлені з новою силою слали хвалу житю, веснї.

Темно. Тихо. Тепло.

Пахнуть троянди. Соловейко співає.

II.

Сей білий веселий будинок, сей садок, сї меблї і все, що було в будинку, одержав Павло Мойсеєвич від батька, заможненького таки пан-отця, дбайливого що до власного добра. Сей пан-отець для поширення своїх дібр не вагав ся захопити трохи міської землї, що притулила ся до його садку. Огородив сю землю, насадив кленів, каштанів і пас там коней. На однім з дерев привісив такий напис: „Вертоград сей насадив ієрей Петренко Моїсей...“ та чиясь пустотлива рука додала: „для кобилицї своєї“. Та як би там не було, а садиба була в пан-отця гарна, будинок веселий,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

житє спокійне й безжурне, і хлопцем, а потім юнаком Павло роскошував, спочиваючи на вакаціях в рідному куточку. Любив сей простір, далекий мальовничий краєвид, площинку з квітником, ярок і навіть сей горбд, що простяг ся далї за садком.

Як був в засланню, померли його батько й мати, несподівано, обоє в один рік, залишивши одну стару Христю (стару, вірну служницю, яка ще Павла няньчила). Повернув ся Павло з заслання, застав порожнї кімнати в білому будинку, стару Христю в кухнї й багато дерези та кропиви в садку. Він поїхав знов доучувати ся в К., а весною приїздив, залишав ся до осени, порядкував, чистив садок, обмазував дерева вапном, обчищав листє від гусени — словом господарював як слїд. В садку виплекав молоді дерева, цїлий лїс квіток сіяв завжди на площинцї перед будинком.

А коли приїхав вже скінчивши вченнє, змарнїлий, втомлений після напруженої працї на іспитах, так весело зустрів його чепурний, чистенький садок, так привітно усміхав ся йому білий будинок, розчинивши всї свої двері й вікна.

І Христину руку було видно всюди: кімнати всї як на велике свято прикрашені; блищать меблї — нї крихти пилу; сяє посуд; мов сніг — всї занавіски, скатертини. Не то що молодого панича зустрічати так—а хоч би й молоду господиню.

Та молодої господинї не було. А все наче чекало її. Чекала Христя, чекав білий будинок з усїм своїм добром: прийди і пануй тут.

Чекало й серце Павла.

Властиво, був уже „старий парубок“; товариші його женились ще не маючи 25 лїт, а він в 28 парубкував. І ся обставина сприяла тому, що він зробив ся центром уваги містечкового „благородного“ товариства, коли вже залишив ся на зіму, а особливо, коли йому пощастило одержати посаду вчителя в ґімназії.

Його білий, під блискучим зеленим дахом будинок, роскішний садок і становище вчителя ґімназії зворушували серця матерів, а скромна, стримана постать і співучий голос — серця їх дочок на виданню. І двері усїх містечкових господ відчинені були для нього. Але він не вчащав до сих господ. Захоплений своїми учительськими обовязками, він і по-за школою, дома, багато працював, сидів за книжками, робив виписки, укладав конспекти. А вільний час любив проводити в клюбі, орґанїзуючи хор, керуючи репетиціями для аматорських вистав.

Павло дуже любив співи, концерти, вистави. Ще в К. захоп-

Generated on 2015-08-07 21:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лював ся сим, а тут став на чолї сих артистичних заходів місцевої інтеліґенції. А „в гості“ для розривки не любив ходити; не був красномовний, не вмів упадати біля панночок.

Панночки... на що вони йому здали ся?.. Чарівна красуня, королївна, неземна фея уявляла ся йому в мріях. Вона ледви землї торкаєть ся — така легка, ґраціозна, невловима... голос її— мов музика, а очі—як море, коси—як ніч...

Та й панночки розчарували ся швидко.

„Неінтересний кавалєр“ — копилили вони губу. „Нї комплїмента нїколи не скаже, не пофлїртує, та й не фасонїстий якийсь“.

Павло Мойсеєвич дїйсно нї про одежу не дбав, за волосєм не стежив і хоч мав з своєю вскуйовженою шевелюрою досить поетичний вигляд, але панни охрестили його „вахлак“.

„Ось душка Лїхачев — зовсїм инше дїло, — казали панночки.—І потанцювать, і в піжмурки пограти ся, і анекдотами звеселити — на все мистець“, — така була думка про жвавого, завжди виголеного, причепуреного, з підкрученими в гору „стрілками“ вусами, вчителя математики, від якого ще здалека чути було пачулї. „А Петренко—ведмідь якийсь, вахлак“.

І так, поволї вахлакови сьому дали спокій.

У лїтку, як не було вже лекцій в ґімназії і клюб зачиняв ся, вся праця й співи переходили в садок. Сїяв Павло квітки, полов, підливав, збирав ягоди, варив їх, сушив укупі з Христею. А вечером—співи. Сходили ся товариші, співцї-аматори, утворював ся хор і лунав спів з саду вниз до міста.

„А у неї очі — як море, коси — як ніч, голос — мов музика“, мріяло ся все частїйше лїтнїми місячними ночами Павлови Мойсеєвичу.

„І де вона така? Де?“

На другу зіму занудив ся і перед Різдвяними святами поїхав до К. Розважити ся, освіжити ся, людей побачити... Відшукав знайомих, товаришів з аматорського гуртка.

І знайшов *її*... ну, ту королївну, якої чекав.

Він знав напевне, що се вона. Стояла на концертї в двох кроках від нього, розмовляла з його товаришами. Голос... насамперед почув він голос і аж тодї подивив ся на неї. Дзвінкий, співучий, мельодїйний—мов музика—голос. Глянув—чорні коси блискучою короною над чолом лежать, очі чорні—як море глибокі.

Вона співала потім на естрадї. Слухав Павло, дивив ся, а серце стукотїло: „Се вона, вона, вона“...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Приїздив потім в К. на масниці, на Великдень, а після Великодня, коли зеленів і пишав ся вже садок, зелений килим стелючи назустріч, привіз свою Люсю в веселий, білий будинок.

Раділа стара Христя, раділи чисті, чепурні кімнати, де все блищало й сяло... дерева зелені раділи, вкриваючись білим цвітом... Радів соловейко на старій блїдо-рожевій яблунї... з радощів почали розцвітати наввипередки одна перед другою білі, запашні, ніжні троянди.

Потім зявили ся ще в центрі площинки стрункі, ґраціозні і величні червоні та жовті троянди, улюблені Люсею і вишукані десь для неї Павлом. Червоні мов кров, мов румянець коханої, оксамитові пелюстки їх та жовті, мов листє кленове в осени, оживили й прикрасили цїлу площинку, як Люся оживила й прикрасила будинок.

І довго-довго ще потім, як осипали ся білі троянди Павлові, засїваючи травицю ніжними пелюстками своїми, гордо і величньо красували ся в центрі площинки пишні, оксамитові—червоні мов кров, мов румянець коханої, і жовті, як кленове листячко в осени, Люсині троянди.

III.

Всміхаєть ся радісно сонце, пливучи чистою прозорою блакитю. Теплі ніжні поцїлунки шле своїй коханцї-землї, заплаканій в короткій розлуцї з ним. Блискучими золотими промінням цїлує білий квіт дерев, зелене листє й травицю, барвисті, запашні квітки, висушує сльози-роси викликаючи на зустріч собі щасливу усмішку радости й кохання.

Всміхають ся скромні невисокі маргаритки й блакитні незабудьки, жовті й синї півники, пишні, червоні піони. Ніжно, зворушливо-радісно всміхають ся білі троянди; чарівні, принадні в своїй кокетливій, загадковій усмішцї—червоні та жовті.

Рано встав Павло Мойсеєвич. Як його спати, коли ніч вже минула? Як його спати, коли *вона* їде, королївна їде?..

Вийшов в садок до сонця, до птахів, до квіток.

Троянди... Відкіля їх так багато? Всї кущі так обсипано ними! Се так на зустріч їй. Вона-ж прощаючись у відповідь на його питанне: „Коли приїдеш?“ сказала: „Як зацвітуть троянди... От вони тепер і цвітуть... Які роскішні, оксамитові отсї, що так любить їх, червоні й жовті... І так вони чомусь нагадують йому його Люсю. Вона така пишна оксамитова троянда, часом червона, часом жовта... Але вона більше ніж троянда.... вона — сонце...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Снідав на швидку, сидючи на ґанку, з якого розкриваєть ся чарівна панорама на околишні лани, гаї, левади, ріку. А потім сидів довго захоплений мріями, втопивши очі в далечінь.

Ріка блищить, вигинаючись серед зелених левад срібним пасмом. Птахи щебечуть в морі весняного цвіту. Метелики перелітають з синьої незабудьки на рожеву маргаритку, сідають на пишні троянди, потім знов гонять один за одним в прозорім повітрю над зеленою травою.

Христя прийшла прибрати з столу й принесла записку з ґімназії. „Не треба—писало ся там—приходити йому сьогодня в ґімназію на іспит. Той вчитель, якого мав замінити сьогодня, одужав і сам буде на іспиті“.

Ну й чудесно. Принаймні сам зустріне Люсю. Се найкраще. От як би вчора се знав, поїхав би назустріч, а тепер пізно вже. Ну, зустріне тут...

Всміхнув ся щасливо.

У відповідь йому всміхнуло ся сонце, блакить неба, блїдо-рожевий цвіт яблуні, молочно білий вишняк, молода маєва зелень, безмежний простір ланів, левад в долині, сріблястa річка—ціла чарівна, прекрасна весна землї.

Як чудесно тут, як чудесно тут! І Люся дуже любить сидїти тут, на ґанку, й дивити ся на все з височини... або стояти там, над ярком, звідки такий самий краєвид. Каже, що як дивити ся в сей безмежний простір,—безкрайю блакить неба у горі й далекі околиці землї,—то хочеть ся полетїти кудись далеко-далеко, злити ся з простором. І ще каже, що отак довго сидїти тут, в горі і поринати в красї безмежного краєвиду можуть тільки щасливі люди, веселі люди; вони тільки, люди повні радости житя, можуть чарувати ся безмежністю. Люди-ж нещасливі, люде мелянхолїйної вдачі не витримають сїєї ґрандіозної краси безмежности; їм краще в маленькому, затишному куточку.

Взагалї Люся вносила в житє трохи ґраціозної фільософії й багато поезії. То почне відшукувати в садку куточки відповідні для ріжних настроїв і вдач і сама, з огляду на те в якому настрою, сидить то в „веселому“, то в „мелянхолїйному“, то в „поетичному“. А иноді, в кінцї лїта, як гуляють стежкою в садку, показує йому червоні яблука на деревах і каже:

— „Коли овочі червонїють і дозрівають, вони — прекрасні... правда?“

— „Правда, люба“...

— „А коли вони вже дозріють цїлком, стануть роскішні, вони... вони гниють або сохнуть і падають з дерева“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Потягло його до всїх сих настроєвих куточків, які вона відшукала в садку. Власне їх не треба була відшукувати, вони всї були близько, знав їх, бачив, але не помічав раніїйше, що вони „настроєві“.

Ось, як зійти з ґанку ліворуч, за лавою білих троянд—стара яблуня: широке гіллє своє так розложила, що й стелю творить воно й стїни зелені, мережані; сидючи між ними спиною до білого будинку, можна мати ілюзію, що відірваний від цїлого світу. Се—для мелянхоліків, або й для людей веселої вдачі в хвилї „чорної мелянхолії“.

А отсе просто „поетичний“ куточок: зовсїм над ярком півколо молодих яблунь сплетене з півколом бузку—затишна хатка, стеля в якої—блакитне небо; крізь мережево листя зеленїє ярок, білїють в долинї купи білого вишняку.

Ще один поетичний: в купі вишняку зелена площинка; гарно так серед білого квіту сидїти, гарно й коли червонїють вишнї на гильках...

А то все—більше веселі, чарівні куточки: і тут над ярком де й лаву собі поставили, і на площинцї серед квіток і особливо на ґанку, де вся краса садку відкриваєть ся і вся безмежність околиць.

Павло Мойсеєвич ходив по садку, оглядав сї всї куточки, сидїв на лаві над яром, на ґанку і все мріяв. Нарештї лїг в ярку на траві, очі в небо втопив.

Його королївна... волосє в неї як ніч, очі—глибинь моря, голос—музика.

Вона ж співає... Вона вчила ся тодї, як уперше побачив її, в школї музичній. Кинула школу, поїхала з ним, але співати не кинула. І фортепіяно своє сюди взяла. І як вона співає,.. Зпочатку для нього лише співала, а потім вже й гостям і в клюбі. Тепер вже всї захоплені її співами, та й нею захоплені. „Наша чудова, наша незрівняна madame Петренко“ – повітові панї вигукують так. А мужчини то так і упадають—і директор ґімназії, і вчителї, але вона з гори вниз на них дивить ся. Не захоплюєть ся своїм успіхом, співає для себе, „для душі своєї“, для нього співає, ще часом для Яші співає. Яша—се немолодий вже парубок, вчитель співу в ґімназії. Негарний, нецікавий, замкнутий в собі дивак. Але очі йому сяють, коли чує спів Люсї, лице з сїрого, шерсткого стає ясним, радісним.

І для нього вона співає довго-довго; потім кінчить, підійде до Павла, закине йому руки на плечі, міцно попілує і йде з хати. І він, Павло, відчуває, як їй шкода сього непоказного, похмурого,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

безталанного Яшу, як болюче, що він безнадійно закоханий в ній, і як гарно їй, що співами так зворушує його душу, на мить ясну усмішку викликає на обличе.

Ах, Люся, Люся... кохана Люся... така кохана...

Вже й Яша (він на „ти“ з ним, пили колись брудершафт, так само як і з вчителем Ліхачевим) питаєть ся коли приїде... скучив... Але до нього й ревнувати не можна; нецікавий, непоказний, та й вона така байдужа до всіх. Як і поривається десь, то тільки на простір, в обійми природи... Як і блищать коли вогненно очі її, то лиш в захопленню музикою згуків, коли вона співає, або коли хто грає артистично й душу вкладаючи, як отсей піяніст з глибокими загадковими очами, що приїздив на Різдво з К., грав в клюбі, потім у них дома. Яким вогнем блищали тоді очі її!

Котра-ж се година? Сонце невисоко ще підбило ся, мабуть і полудня нема. А вона приїде по полудню... Піти-б ґазету почитати... Може час швидче минатиме... Вже повинна бути з почти.

Підняв ся стежкою в гору, вийшов на площинку.

На ґанку вже червоніли в великій вазі буйні спілі полуниці. Се Христя приготувала для своєї пані.

Раптом схопив садові ножиці, що на ґанку лежали, і підійшов до оксамитових троянд.

Зрізав кілька червоних і жовтих, додав дві білих і поставив на столі біля полуниць.

Отак її треба зустріти...

Пішов в кабінет шукати „почту“; Христя завжди кладе йому її на стіл.

Ґазета... ще ґазета... лист... від Люсі.

Що ж вона пише? Мабуть ще раз, як королівна, сповіщає: „Готуйтесь, їду“...

Всміхаючись відкриває листа.

А може не їде, ще й сповіщає... Ні, мабуть...

Раптом зблід, злякано ще раз впив ся в рядки: „Не приїду я, не чекай. Їду далеко з Лазоренком. Думала, що люблю тебе, та вийшло, що ні. Прощай. Л..“ А далі приписано було:

„Ні, таки мабуть любила... Але й найпишнійші троянди одцвітають“...

Похитнувсь Павло Мойсеєвич, сів в крісло, рукою по чолі провів.

„Не приїду“...

Хто се не приїде?..

Так, се *вона* не приїде...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Хіба се можливо? А як же садок, квітки, троянди, вишні яблуні, фортепіяно, білий будинок і він, він? Як же се?..

„Їду далеко“...

Далеко... від нього їде...

З ким? Хіба не все одно?

„Лазоренко“... Хто се? Хіба се цікаво—хто?

Хіба цікаво?

Знайоме наче призвище... Ах, се той піяніст, той музика з глибокими загадковими очами...

Се він той, що грав тут... і тоді в неї очі вогнем горіли...

Чому ж се все так?

„Думала, що люблю, та вийшло, що ні“...

Як так вийшло? Вона ж любила...

„Ні, таки любила“... „Але й найпишнійші троянди одцвітають“...

Але все туман, туман якийсь.. Туман застелює очі, мозок,.. сірий, непроглядний туман.

Хіба там, за стінами сонце сяє? Хіба весело пишають ся дерева в цвіту? Хіба там тепло, променясто, ясно й радісно?!

Туман, туман, туман навкруги...

А за стінами було справді радісно, ясно, променясто, тепло. Золотими гарячими поцілунками пестило сонце коханку-землю; всміхали ся дерева й квітки; співали птахи. На ґанку пишали ся в великій вазі буйні, спілі полуниці, височіли червоні мов кров з пробитого серця, жовті як кленове листє в осени і білі ніжні троянди.

Мов ще чекали чогось...

IV.

Звичайним місцем пробування Павла Мойсеєвича стала найменьша, віддалена кімнатка в білому будинку і звичайним занятєм—лежаннє на ліжку з заплющеними очима. Хоробливий ляк перед дійсністю, перед житєм, неохота до житя охопили його істоту—і єдиними ліками на се був віддалений куток, ліжко і заплющені очі.

Не сонце, не соловейко, не блакить неба, не молода зелень і білий квіт, а маленький, далекий куточок, де б його не міг навіть знайти соняшний промінь.

Пробував знайти його там людський голос: Яша, якого перелякана новими „порядками“ в білому будинку Христя покликала на поміч, спитав, чи можна увійти. Але таке почув „не можна“,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

то мовчки, похитавши головою, пішов собі до дому: наказав лише Христї дбати про здоровлє пана і добре самій доглядати квітник і город.

„Добре доглядати“... бурмотїла сама до себе Христя, коли „панич Яша“ вже пішов. Вона й сама знає й про квітки й про город... А ось пана як доглядїти, що йому заподїяти? Лежить та й годї.. Отсе зладить Христя обід, поставить в їдальню—так до вечера й стоїть, аж поки цїлий не забере з столу. Иноді вийде пан, щось там ковтне та й назад.

А панї не їде... Так чекав її тодї... ягоди, квітки їй виготовив, а вона—не їде. Ой, то жінка чоловікови... Циганка якась, чи що... і де таку взяв? Як попустить кучеряві коси, чорні як ніч, як напне біле щось таке, тонке, аж тїло світить ся, ходить тай співає. А то ще над яром стане в саду, біле се все навколо неї вітер розвіває, а вона голосить, голосить... А він ходить за нею та як на янгола молить ся... А краля... румянець широкий, очі чорні блищать, стан гнучкий, повний.

...„І обід сам розказував і все господарство вів... А ось тепер і не приїхала“...

Зітхала й бурмотїла сама до себе Христя.

А Павло Мойсеєвич все лежав з заплющеними очима в далекій, маленькій кімнатї, втїкаючи від сонця, від співів, від пахощів, від ясного веселого, радісного житя природи навколо білого будинку.

Чи дрімота, чи забутє, чи апатія...

„Думала, що люблю, а вийшло, що нї“...

Не може бути нї, бо таки любила, він се знає.

„Нї, мабуть любила“...

Так, любила, любила...

„Але й найпишнїйші троянди одцвітають“...

Так, одцвітають... І вона, вона колись одцвіте...

Хотїв би, щоб одцвітала тут, в своїм царстві, де все завжди для неї, де вона—королївна. Гарно було б тут їй одцвітати: хоч би й як вітер часу зривав запашні пелюстки її краси й мододости, тут все нею жило б, все було б для неї... Сонцем була б тут до віку...

А *там*... як, як їй одцвітати доведеть ся?

Його кохана Люся...

Його вона?

Чому ж пішла від нього?

Не вмів мабуть любити... Любив як умів, по-простому... Їй було трохи сумно... він таки прозаїчний, а вона поетична...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Як приїхав сей музика, Лазоренко, вона оживила ся. Все грав їй... Вона співала. Очі їй огнем горіли...

Він казав їй: „Ви така співачка—і мусите тут заривати в землю свій талан... Вам би широкого простору, вільного, артистичного житя“.

Так, Люся поривала ся до простору... так любила сей безмежний краєвид...

Коли співала під його, Павла, акомпаніемент, се здавало ся йому прекрасним... Але як почув спів її під акомпаніемент акордів *того*—се було незрівняне, чарівне...

Може тому пішла від нього...

Чи дрімає, чи марить, чи згадує її...

...Колись знайшов її в настрою „чорної мелянхолії“ над ярком. Заломивши руки шептала дивлячись вниз, на містечко, яке за садком починало ся:

„Занавісочки, фікуси.. їжа, карти, спаннє... затишок і спокій застоялого болота... квіточки, грядочки, картопля, вареннє... Нудьга, нудьга, нудьга!..“

Спитав тоді: „Люсю, чом нудьга?“

А вона не одповіла й пішла в „мелянхолійний куточок“, захищений від сонця й ясного неба розложистим гилєм яблуні“.

Сусідки, взагалі де-які пані казали, що він не пара їй... що він нецікавий, не дбає про свою поверхність навіть для такої жінки... що він „вахлак“.

Ах, на що „поверховність“, коли кохав її і вона кохала?.. Хіба більше кохала б, як би чепурив ся та прикрашав ся?.. Вигадки жіночі...

А все таки *той* її тепер цілує... його Люсю иньший цілує...

Туман, туман, важкий туман... Ніч темна, безпросвітня...

Змовкли згуки дня... Веселі метелики не перепорхують з квітки на квітку, не шумлять комахи, не гудуть шмелі. Сплять птахи, лише соловейко чарівний спів розливає та жабячий хор з річки гуде.

Молодий місяць обережно пливе ясною стежкою неба все вище та вище; і червоним і жовтим і білим трояндам шле свою привітну усмішку.

Тихо в садку, тихо і в білому будинку. Спить він посеред зеленого саду, заплющивши очі-вікна, замкнувши двері. Глибоким сном спить він. Чому ж він спить, чому так щільно зтулив свої очі, коли тут, в садку така прекрасна ніч, так чарівно сяє місяць, так солодко співає соловейко: тьох тьох тьох—кюї... кюї...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Спить білий будинок...

А для кого ж сяє місяць, для кого соловейко співає? Пишаєть ся зелена альтанка, буйно роскішно цвітуть троянди, кріпнуть чари червневої ночі?

Для кого?!

V.

Вже вишні червоніли, жовтіли достигаючи в мережеві зеленого листя ранні грушки, зелені яблука з невеличким румянцем привабливо й мальовничо висіли на гильках—коли Павло Мойсеєвич вийшов з своєї схованки.

Чорний, змарнілий, а в волосю сивизна... Ходив по садку, ставав перед деревами, квітками і думав: як можна було-б чарувати ся усім сим як би... як би...

Він думав, що се краса... краса—сї квіти, сї овочі, весь зелений сад і далекі околиці, але не відчував сього.

Помітив якось, що троянди всї вже одцвіли, а замість них по всїй площинцї буйно розріс ся і запишав ся червоний мак.

Так... „І найпишнїйші троянди одцвітають“...

Часом необережно сїдав на ґанку. Але ся безмежність ланів, левад, сей простір небесний, се ясне, чисте сріблясте пасмо води—нї, се не для нього... Тут тільки, як казала Люся, можуть сидїти й дивити ся на сю красу безмежну щасливі, радісні, безжурні люде. І тїкав в затишок, в той „мелянхолїйний“ куточок, де яблуня могла заховати його своїм гиллєм від простору, від сонця, від безмежного неба.

Часом сидїв і в „поетичному“ куточку; а то блукав по садку.

І ось так все якось думка про *неї* летить за ним, або *вона* сама, жива близька уявляєть ся йому.

Так, вона любила се все... Любила квітки, птахів, вишнї, грушки, маки і левкої, музику, співи... А він любив її, і квіти й овочі, її співи і... картоплю та баклажани в свому городї, книги в свому кабінетї...

Потягне його до ярка... Стане й дивить ся. Тут все не так, як там у низу. Там затишні кубелечка під захистом розложистих каштанів, струнких тополїв.

Тихо шепочуть ся там верховітя дерев, навіваючи сон.

А тут простір... безмежний, далекий вабить до себе, в безкрайю далечінь... Се власне вона, Люся, казала, що вабить. „Шумлять дерева закликаючи, вітер гуляє на просторі“,—казала вона,—„і хочеть ся летіти, крил хочеть ся, щоб підняти ся на зустріч мріям“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Хочеть ся летіти“...

І полетіла.

Ходячи по садку помітив, що трава вже висока-висока, згадав, що пора косити; знайшов косу в коморі, нагострив її і взяв ся косити, так як того літа, як два літа тому і ранійше.

А тоді спочивав, простягшись в запашній траві.

І наче не так йому серце боліло, наче туман хоч на хвилю зникав.

На хвилю... Бо спочиваючи від праці в ярку, на траві, таке буйне, радісне житє природи знаходив, що йому, житє якого вмерло, болюче ставало. Всюди житє, житє. Старі сріблясті осокорі лагідно з вітром розмовляють височіючи над вишняком. Травиця щось тихесенько шепоче у відповідь на усмішку сонця. Метелики, коники весело літають в повітрю, час від часу цілуючи квітку і будяк, навіть будяк гордо й щасливо колихаеть ся на високій стеблині.

Тікав від людей, від житя, а трапив в самий вир житя природи: живе листячко, трава, комахи, коники, метелики... тут житє, паруваннє, радість.

А він—самітний...

Коли ось так сидів в ярку, приходить Яша. Кілька разів заходив він, як вже з кімнати переніс своє горе Павло Іванович в садок; говорив з ним про вишні, про грушки, про город, ще трохи мовчки сидів, спостерегаючи його, й відходив. Ні слова про Люсю, ні слова про самітність...

А зараз,—тільки Яша прийшов і сів в ярку на травиці побіч нього, Павло Мойсеєвич раптом спитав, так наче продовжуючи розмову:

— Чому вона мене покинула, Яшо?

Спитав і глянув сірими запалими очима на Яшу.

Яша замислено дивив ся на його чорне змарніле обличе, на сиве волосє над чолом, на зморшки під очима.

Зітхнув.

— Чому покинула? Чому? Не так питай, друже. Питай, чому пішла з н и м?

Павло болісно здрігнув ся. Знають, значить, всі, що не тільки покинула, а й з н и м пішла...

— Тому, що він в з я в її, розумієш? Вона й пішла...

Павло закрив лице руками.

— Розумієш, взяв одним поглядом, одним словом, одним стиском руки... Стій, мовчи... мовчи... дай кінчити... Я не хочу образити

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ольгу Михайлівну.. не можу навіть... бо—ну все одно вже, скажу —бо кохаю її.. Стій же... І як би повернула ся, знов втопивши очі сидів би проти неї і слухав її співи.. Не ображаю, але я знаю, що говорю...

Так, Яша знав, що говорив.

— ... Взяв він, бо се той, який міг її взяти, а ми... а ти—не міг...

Низько схилив посивілу голову Павло.

Так, не міг... І Яша навіть не ревнував до Павла Мойсеєвича. Бо хіба вона була його, Павла Мойсеєвича? Ні. Так само не була вона його, як і Яшина. Співи, усмішку давала їм, тепло свого серця—обом давала. Ну, Павлови Мойсеєвичу ще й поцілунки, але нічия не була, була вільна, як пташинка.

А прийшов він, той музика, той обранець з сильними руками і огненними загадковими очима—і взяв її мов дитину, покірливу, безвольну, прекрасну. Ще тоді взяв, як був тут... душу її вільну полонив.

Зітхнув Яша.

— І бач, для нього вона—квітка, троянда запашна, приваблива квітка... А для нас, для нас—вона сонце... І другого такого сонця нема...

VI.

Вже не тільки в стінах білого будинку було сіро, холодно й похмуро. І поза стінами посмутніло все. Сірі важкі хмари нависли над садком, над будинком, над простором безмежним, туман оповив засмучену, позбавлену пестощів соняшного проміння землю.

Холодним стальовим пасмом вилискує ріка між затуманеними левадами, зажурено чорніють порожні самітні лани.

Вітер гуляє на площинці, зриває останні пелюстки з квіток, біжить садком, жовте листячко зганяє з дерев, гуде, завиває:

— Пора вже, пора...

Так, пора вже, пора...

Почуває Павло Мойсеєвич, що й йому вже пора розвіяти з вітром своє горе і тугу й печаль. Вирвати їх з свого серця й кинути бурхливому вітрови: нехай розвіє по ланах, по ярах укупі з пожовклим листєм.

Нехай не буде вже з ним туги, розпуки... нехай засмучені очі прояснять ся і побачуть світ.

Чорний, змарнілий ходить Павло Мойсеєвич в ґімназію на лекції. Мовчки, співчутливо стискають йому руку товариші, а йому

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

здаєть ся, ніби вони, поглядаючи на його сиве волосє, думають: „Бідний, бідний Петренко!“

Тихо, уважливо, зустрічають його в клясї старші ученики, наче шанують його горе. І почуваєть ся йому, що й вони думають: „Бідний, бідний Петренко!..“

Нехай же зникне сум з очей, туга з куточків уст, задума з чола, горе з серця! Нехай вітер розвіє їх по ланах, ярах, укупі з пожовклим листєм. Нехай вже він один завиває: „Бідний, бідний Петренко!..“

Ліхачев, товариш його, вчитель математики, приїхав з К. по вакаціях. По обличю видно, що все знає, навіть більше, мабуть, ніж Павло Мойсеєвич знає. Був же там, в тому самому місті, де й вона... вони...

Геть горе, геть тугу, геть сум і розпуку! Петренко не „бідний“, ні! Петренко холодний та спокійний... Петренко пильно сидить за книгами,—зшитками; Петренко працює, працює, працює в свому кабінеті.. Петренко снїдає, обідає й вечеряє в своїй ідальнї... Читає лекції в своїй ґімназії...

Хтось ще думає, що Петренко „бідний“? Хто? Ось вітер, холодний, немилосердний бурхливий вітер осїннїй посвідчить, що не „бідний“ вже Петренко, а холодний та спокійний. Туга його, горе його, сум його укупі з пожовклим листєм розвіялись ланами-ярами...

І добре так... легко, ясно.

Встане рано, поснїдає і в ґімназію. Байдужий, спокійний, захоплений уроками й учениками. Товариші дивують ся, директор не нахвалить ся: „Чудесний педаґоґ з Петренка, чудесний вчитель“.

Прийде до дому, сам собі пообідає чудово, приготуєть ся до лекції на завтра, а тодї як сяде ще за якісь книги—до півночи сидить.

Стара Христя ходить під дверима кабінету, хрестить ся й хитає головою:

„Все книги, книги... краще б вже та жінка повернула ся...“

Поставить вечерю в їдальню і зітхаючи йде спати.

Петренко замислив заняти ся наукою; попрацювати тут рік-другий, тодї десь поїхати до унїверситету, іспити скласти.

Обклав ся книгами і працює, працює. Иноді прислухаєть ся до витя вітру осїннього, холодного.

— Ти ж, вітре, розвіяв горе моє, правда? Тугу мою, смуток мій далеко на крилах своїх понїс, розвіяв ланами, ярами... Вітре немилосердний осїннїй...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Заходили і Яша і Ліхачев.

— Що поробляєш? І не видно тебе ніде...

— А що дня в ґімназії видно ж...

— Ну, в ґімназії... А в клюб не ходиш, в гості не являєш ся... Директорша все питає...—сипав прудкий, жвавий Ліхачев.

— Потрібний я їй...

— І сестра її, Катерина Львовна питає, де ти, де ховаєш ся...

— Ось працюю,—вказував на стіл Павло Мойсеєвич.

Ліхачев довго не сидів. Його завжди або в клюбі чекали, або вечер у знайомих.

Яша лишав ся. Часом кілька слів скаже ще і йде собі. Часом сидить довго, довго. А то перейде у вітальню, заховаєть ся в куточку свому улюбленому і наспівує. Лице ясне, радісне...

Так наче вона тут.. заплющивши очі уявляє.

Павло Мойсеєвич виходить з кабінету, сідає до фортепіяна, приграє.

Сумні, веселі мельодії, пісні... Ті, які звикли чути за останні роки, любі, близькі. Мелянхолїйний дует.

Пізно, по короткім задумливім мовчанню прощали ся. Сіре, шерстке лице Яші наче ще більш сумне.

Павло Іванович, зворушений, схвильований, йде в кабінет; тут силкуєть ся стати таким спокійним і байдужим, як був до співу. Підходить до вікна, вже розрисованого морозом. Прислухаєть ся.

Вітер, є вітер. Тут, на горі він завжди є. Так, наче приятель йому, вірний, нерозлучний...

Виє, завиває, снїгом крутить, розкидає його.

— Ти ж, вітре, розвіяв горе моє, правда! Тугу мою, смуток мій далеко на крилах своїх поніс, снїгом присипав... присипав...

VII.

— Ні, козаче мій, се не годить ся... Пропадати так через бабу... хоч би й таку, як Ольга Михайлівна..

Ліхачев вимовив се і злякано подивив ся на Павла Мойсеєвича: чи не образив ся...

— Та воно таки не годить ся,—муркнув понуро Яша, сидючи на канапі в кабінеті.

А Ліхачев бігав по хаті й хвилював ся.

— Отсе свята, Різдво... стільки вільного часу... Отут тобі концертик такий можна... Хористи сумують, пристають: де Павло Мойсеєвич? А Павло Мойсеєвич хмарою ходить, марніє, сохне, сивіє, вяне.. пху! Мало жінок на світі...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Працюю...—глухо обізвав ся Павло Мойсеєвич, дивлячись у вікно на білий чистий сніг, що непорушною пеленою вкривав площинку-квітник.

Так, працює... працював, не даючи собі спочинку осінь, зіму, отсе до свят, до вакацій. І наче не так йому серце боліло, наче туман зник на сей час..

А отсе різдвяні вакації, не ходить в ґімназію... Наче вибив ся з колії своєї сих два дні... Ні, візьме таки себе в руки, працюватиме...

— Працюю...—повторив він, повертаючись від вікна і дивлячись на товаришів.

Худе обличє, загострені риси, борода, довге волосє.

— Працювати ще встигнеш... тепер Різдво... Тебе чекають, про тебе питають, а ти ховаєш ся... Яша, та поможи ж мені його витягти!

Яша підняв своє сіре, шорстке обличє на хвилинку і знов сховав його.

Різдво... Різдво... Знає Павло Мойсеєвич, що Різдво надходить... І шість літ тому отак Різдво надходило і він був самітний... І зустрів тоді її... Так, Різдво...

Стиснув пальці холодні.

— Кинь лихом об землю, козаче...

— „Вийду на поле, гляну на море; сама я знаю, що мені горе“— замуркотів Яша раптом тихо-тихенько.

— Та хто вам сказав, що в мене лихо?—злісно гукнув Павло Мойсеєвич.—Я просто наукою займаю ся, працюю і не хочеть ся мені нікуди ходить. І не пропадаю я зовсім, а... а... чудесно почуваю себе...

Сама я знаю, чого я плачу
Ой, що милого нігде не бачу
Буду стояти на тім камині,
Ой чи не скаже: дай ручку мені.

Яша захопившись голоснійше наспівував.

— Так?—здивовано зупинив ся Ліхачев і насмішкуваті вогники застрибали в блискучих очках.

— Так.... чудесно... Запрацював ся дуже, се правда... Ну й справді, треба спочити. Мені навіть вже захотіло ся розважити ся... Настрій був такий ранійше, щоб працювати, самотньому бути, а тепер хочеть ся на люди і веселити ся... От і все.

Сірі очі нервово горіли, лице оживило ся, усмішка скривила уста.

— Запрацював ся, а тепер погуляємо...

Хитнув головою, наче втому скидаючи з себе.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Отсе розумію!—весело гукав Ліхачев, підкручуючи настобурчені уса.—Се по нашому! Погуляємо!..

Буду стояти, терпіти муку
Ой чи не скаже: дай мені руку.

муркотів Яша знов тихо і поглядав уважно на Павла Мойсеєвича.

— Тепер практичне питаннє: ти маєш в чому виходити? Не дивуй ся, що питаю, але бач, вчені люде не дбають про свій тоалет, боюсь, що й ти так...

— Сурдут є... чого ж ще?

— Ось нехай нам Христя покаже, який він є, той сурдут. Христе, Христе,—весело галасував Ліхачев,—а подайте сюди сурдут вашого пана.

Яша замовк вже і тільки задумано дивив ся на нього, на Павла Мойсеєвича.

Христя радісно забігала, передчуваючи зміну на краще для свого пана.

— Ти дивував ся певне, на що мені се,—оглядаючи уважно сурдут, заклопотано казав Ліхачев.—А ось міль що поробила, дивись... Ковнір пропав, спина пропала, все...

— Ой лишечко,—зітхнула Христя.

— Се треба було на літо пересипати чимсь і доглядати,—навчав Ліхачев.—А тепер треба новий шити.

— Ну, що ж... новий то новий...—спокійно відповів Павло Іванович.

— Пришлю тобі свого кравця; в два дні пошиє; ще можеш йому й нову пару замовити, здасть ся...

— Можна й нову пару...

Гроші у Павла Мойсеєвича були; тут, в столі лежали вони, ті, що одержав за літо, за осінь, нікім не потрачені, нікому непотрібні. Правда, він, складаючи їх, думав, що здадуть ся, як їхатиме до університету—чи може, як Люся напише... ну може—все ж може бути на світі...—як напише, що їй треба... треба...не на дорогу, щоб повернути ся, ні..- а так, просто треба... Та трохи можна взяти з сих грошей на одежу. Треба ж йому щось нове собі зробити... і взагалі новою людиною зявити ся на людях. Той Петренко, звичайний, якого знали до весни, не може зявити ся, бо його нема... нема... Той, який літом був та й тепер отсе, самітний, відчужений, зівялий, теж не може зявити ся... не хоче він такий зявляти ся на людях... щоб ще казали веселі, радісні: „Бідний, бідний Петренко“... коли він зовсім не „бідний“, а спокійний та байдужий... Щоб не думали, що лихо якесь там в нього—коли

Generated on 2015-08-07 21:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

він просто собі наукою займаєть ся... Нехай якийсь новий Петренко зявить ся серед веселих, безжурних, цікавих людей...

— Та не замислюй ся так'—ляснув по плечі його Ліхачев.—Нову пару справляти—не дісертацію писати.

— Що?—мотнув головою Павло Мойсеєвич.

— А те, що треба тобі культурного вигляду надати: отсї патли твої та й бороду—геть!

Так, так... І як він не догадав ся сам досї, що се все, що зраджує його колишнїй сум, тугу—геть треба. Новий, новий Петренко мусить зявити ся на людях...

— А справдї, се слїд зробити... я й сам вже думав,—відповів Павло Мойсеєвич і подивив ся на Яшу.

Яша весь час спостерігав його, і наче сумна усмішка світила ся в очах його.

— Ну, от і чудесно,—радів Ліхачев.—Різдвяний вечір, нежонаті вчителї в директора—як звичайно... і ти неодмінно... инакше образить ся... Другий день Різдва—у клюбі—родинний вечір; третїй день—концерт .. під Новий рік – вечеря в клюбі... там далї ще щось, маскарад напевне... Катерина Львовна казала менї, та забув. Словом—весело. Гулятимем. Ну, біжу! Загаяв ся... а мене чекають... До побачення, друже... гляди ж, кравця, присилаю, покладись на нього... він з смаком... та подивись ти на себе в дзеркало і піди до парикмахера. Addio!

По дорозї привитав ся з Яшою і зник.

— Метелик!—зітхнув Павло Мойсеєвич.

— А ми хто? Ведмедї...—обізвавсь Яша.

— І будяки...

— Будяки? Ну, що ж? І найпоганїйші будяки розцвітають,—всміхнув ся Яша і встав.

— Іду вже. До побачення!

— Бувай здоров!

Не було настрою до співу, до мелянхолїйного дуету.

VIII.

Невелика душна кімната. Кілька столиків з пляшками, тарілками—всї заняті. Чарки дзвенять, лунає сміх. Хтось з кимсь цїлуєть ся, хтось сварить ся, хтось наспівує.

Павло Мойсеєвич вечеряє з Катериною Львовною, сестрою директорової жінки.

Біля того ж столика Яша сидить і все попиває пиво.

Чорнява пишна красуня всміхаєть ся Павлови Мойсеєвичу; він одповідає їй і підливає собі вина.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Павло Мойсеєвич... Се новий Павло Мойсеєвич.

Бліде, виголене „інтересне“ обличе... блискучі від внутрішнього огню очі, коротко підрізане з сивизною над чолом волосє, причепурена, струнка, елеґантна постать в сурдуті від кравця „з смаком“—такий був новий Павло Мойсеєвич. І ще був він веселий...

— Скажіть, Павло Мойсеєвичу, вам весело сьогодня?

— Як же мені може бути невесело в вашому товаристві?

— Ну й сальоновий кавалер який з вас!..

Справді, йому було весело...

Адже сум з очей зник... зникла туга з куточків уст, задума з чола, горе з серця... Вітер розвіяв їх по ланах, ярах, сніг глибокий присипав... Щільно присипав...

Отак се почавши від „куті“ весело... то концерт, то вечірка, то вечеря новорічна... Шум, сміх, жіночі усмішки, співи... І він закрутив ся.

— Душка Петренко!..—умлівали панни.—Такий інтересний... Се сиве волосє... а бліде лице, тільки очі горять... Душка...

І пані посилали свої усмішки „безталанному покинутому чоловікови“.

— Дивіть ся,—казали чоловіки,—як парубкує Петренко... Де той вахлак, ведмідь подів ся?

А „ведмідь“ жартував з панями, які особливо були прихильні до нього, подавав їм футра, проводив до дому (правда, се вже одну тільки Катерину Львовну), залицяв ся—так наче ціле житє тільки се й робив.

Ліхачев радів: „Парубкувать, то вже парубкувать“.

Яша спостерігаючи се гірко всміхав ся: „І найпоганійші будяки розцвітають“. Отямив ся тоді, як жінка кинула... тоді вже з „вахлака“ став „інтересним“. Дивіть ся, як краватку почепив... Се може так для Катерини Львовни... А для Ольги Михайлівни так не треба було? Не міг здобути своєї жінки, щоб справді була його... тепер хоче иньшу здобути... хоче подобати ся... Поки була „своя“ жінка, не треба було бути „інтересним...“ для неї можна було вахлаком бути, картоплю в городі садити, чіпляти на голові носити... А тепер треба шовкові шиковні краватки чіпляти, розсипати ся в комплїментах перед чужими жінками, чепурити ся...

Се гнївав ся Яша на свого приятеля.

А то бувало, що й не гнївав ся Яша.

Як у-перше зявив ся Павло Мойсеєвич в клюбі на концерті серед хору стоючи на естраді—очі його наче все шукали когось,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сердце просило наче голосу, якого не було тут чути... не було чути... А без нього не було гармонії... І здавало ся тоді, наче сей причепурений, прикрашений ніби веселий Павло Іванович так і кинув ся б зараз прожогом з естради десь на простір, шукати того голосу, якого бракує для гармонії... Біг би ланами, ярами, вітра питав би, де того голосу любого чарівного шукати... того вітра, який тугу його, горе його розвіяв...

Тоді не гнївав ся Яша.

На новорічній вечері, як скінчила ся вже, Павло Мойсеєвич, веселий, захоплений, шумливо, навіть з якоюсь бравадою провів під руку через залю Катерину Львовну і діставши її оксамитову ротонду, сміючись і жартуючи, одягав Катерину Львовну, як чоловік, наречений, або приклонник. І коли він прибільшено-дбайливо обгортав плечі її чорним оксамитом, схиляючись над її вродливою головкою—раптом безнадійною роспукою повіяло від його причепуреної, елеґантної постати. І здалось, як-би зараз Люся, рідна, близька зявила ся, стала коло нього, взяла за руку, сказала—„ходім до дому, Павлик“, – він кинув би се оксамитове пальто, яке держав, все кинув би і щасливий пішов би об руку з нею в білий веселий будинок.

І не гнївав ся тоді Яша...

А на концерті, отсе по Новім вже році, гарненька панночка так кокетливо щось говорила йому, а Катерина Львовна, жартуючи ляснула його по плечі віялом, наче уваги до себе вимагаючи... Павло Мойсеєвич всміхав ся обом, стрункий, бадьорий, дуже, дуже веселий. І раптом така безнадійна роспука в цілій постаті, такий сум... Ні, не тут його місце, не в сій атмосфері залицяння, кокетування, флірту. Як би так рідна, тепла рука повела звідси... так треба, щоб повела, бо не для нього се...

Не гнївав ся тоді Яша...

А зараз сидів при столі, де Павло Мойсеєвич і Катерина Львовна вечеряли, і пив пиво і гнївав ся.

Вигадали флірт якийсь... пропадає людина... А туди ще—червона шиковна краватка, троянди в петлї сурдута.

Сї троянди... Яша знав сї троянди... Се він разом з Христею пересадив в глечик, щоб зимою в хатї цвіли. Як ранїйше Павло Мойсеєвич завжди робив. Ну, а тепер, лїтом нї нащо й дивити ся не хотів і вони вдвох з Христею пересадили. Отсе недавно зацвіли сї троянди—червона й жовта. А він взяв та й зірвав йдучи сюди... зірвав сї троянди—червону й жовту...

І гвївав ся, гнївав ся Яша.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

З залї чути згуки польки—кокетуннї. Хтось манить когось і тїкає і ховаєть ся... І знов наближуєть ся, простягає руки...

Брязкіт битого скла, дзвін чарок, гомін, галас, пяні поцїлунки...

Всміхаючись розмовляє Павло Мойсеєвич з красунею, підливає собі вина.

— То вам таки справдї весело, Павле Мойсеєвичу?

— Надзвичайно! Як нїколи!..

Надзвичайно весело йому... В голові такий шум... десь наче пахнуть троянди... Та й хіба справдї мало жінок на світї!..

— А ось Якову Івановичу щось не так весело...—простягла Катерина Львовна.—Чекайте, розворушимо і вас... ось ми сьогодня їдемо катати ся в санках, отсе по вечері... посадимо вам панну Оксану... Ну, не сердьтесь, не сердьтесь.

Хмурий погляд з під навислих брів і мовчаннє.

— Павло Мойсеєвич, ви—мій кавалєр,—щебетала весело Катерина Львовна,—ви такий інтересний сьогодня. Отсї троянди вам личать...

Павло Мойсеєвич, трохи почервонїлий від вина, дивить ся на неї і всміхаєть ся.

Раптом усмішка збігає з уст.

Так... троянди... Правда, в нього пришпилені троянди... Ось чому такі пахощі. Се він зрізав ті, що сьогодня зацвіли в кімнатї.. Вони зацвіли сьогодня... а він згадав, що казала в о н а: „Верну ся, як зацвітуть троянди“, побачив, що неправда те—нема ж її, і зрізав сї чудові квітки. А йдучи в клюб, всунув їх собі в петлю сурдута. На що? А так, хотїло ся... Все одно вони йому не потрібні.. в о н а не вернеть ся... Та правда: хіба мало жінок на світї?..

— А як же, Катерино Львовно, я до ваших послуг...

— Панове, панове, збірайте ся. Хто їде з нами?

Висока, повна, ще молода панї в оксамитовій сукнї зявила ся на дверях.

— Катрін, бери своїх двох кавалєрів...

— Одного, будь ласка, одного...—муркнув Яша, допиваючи пиво.

Павло Мойсеєвич встав і, злегка хитаючись, вийшов за Катериною Львовною в залю.

За ними, похнюпившись, поплентавсь Яша.

Так наче він все мусить бути вкупі з Павлом Мойсеєвичом, не лишати його без себе.

„Що я, нянька йому?..“

І сердив ся на себе, але йшов.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В залї Катерина Львовна сперла ся на руку Павла Мойсеєвича, так ніжно притулила ся.

В голові йому шум якийсь... пахощі троянди пянять його... Хто се з ним, хто спірає ся на руку його? Люся? Люся? так, вона, тому так троянди ллють пахощі. Хто так ніжно притулив ся, веде його? Се вона, рідна, близька, кохана. І поїдуть зараз до дому, в білий будинок... там троянди цвітуть... запашні, білі, жовті, червоні.

Очі йому вогнем горять, погляд неспокійний, блукаючий.

— Павло Мойсеєвич, подержіть же менї ротонду.

В передпокої багато людей; вчителї-товариші, ось Ліхачев, панночки, панї... сїре Яшине обличє.

Проводить рукою по чолї. Бере ротонду.

— А троянди, сї чудові троянди, дайте менї...—щебече Катерина Львовна.

Раптом мерхнуть очі Павла Мойсеєвича; він отямлюєть ся. Голос... не її се голос... Її голос мов музика.

Де ж вона? Троянди цвітуть...

Бере їх в руку, дивить ся. Вони цвітуть... А де ж вона? Ось зараз була, як жива тут, коло нього, за руку держала. Казала ж колись: „Тодї, як зацвітуть троянди...“

Обводить всїх поглядом мертвим, скляним. Ротонда з рук йому падає. Падають троянди на її оксамит, червона—як кров з пробитого серця, жовта— як кленове осїннє листє.

Раптом похапцем говорить впевнено, переконуюче, таємничо:

— Знаєте, вона ж була тут... тут була зараз... і троянди цвітуть, ось бачите, червона та жовта...—вказав на оксамит ротонди.

Озираєть ся поривчато, диким вогнем очі блищать. Руку простягнув до дверей.

— ... Отсе десь зникла зараз... треба догнати... вона там чекає мене... вона ж повернула ся, моя Люся... Ось тільки голос, голос її треба... Почути її голос... Се вона... Вона сповнила своє слово. „Верну ся,—казала,—як зацвітуть троянди...“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Л. КОБИЛЯНСЬКИЙ.

Спомини про М. В. Лисенка.

(З приводу перших роковин смерти батька української музики).

„Перед очима з давнини
Зринули образи знодні,
Ясні, виразні, мов живиї,
Мені всміхають ся вони.
А в серці чулому у-мить
Про давнє спогади збудились,
І знов колишнє пережить
Сміятись, плакати схотілось".
С. Черкасенко.

I.

Перша зустріч.

У-перше я стрів ся з Лисенком в 1872 р. Тоді я був студентом київського університету на першому курсі медичного факультету.

Ще бувши учнем ґімназії (в Житомірі), я дуже кохав ся в хорових співах, а надто—в українських. Українських пісень я з-малку знав багато і співав їх залюбки. Пісень я наслухав ся, звичайно, од своєї мамки-українки та од прислужників; тай серед тодішнього панства українські пісні були „в моді". В Житомірі я мешкав у своїх родичів, у яких був фортепіян, а поміж усякими нотами—збірник українських пісень Ант. Коціпінського та вельми популярні на той час твори для фортепіяну композиторів „польсько-української школи". Читачам, запевне, відомо, що так звана „польсько українська школа" істнувала не лише в письменстві, а й в музичному мистецтві. Представниками того „українофільського" напрямку в музиці були більш-менш сучасні нам Поляки-композитори: Мих. Завадзький (шумки), Вітвіцький,, Яронський (транскріпції), Боньковський, Ант. Коціпінський (вокальні твори), а пізнійше—Заремба, Зентарський і др. Я з великою охотою слухав, а по-змозі сам грав або співав у-двох з сестрою твори згаданих авторів. Найбільш я любив шумки Завадзького; їх простенькі, наївні та щирі мельодії глибоко западали в мою дитячу душу; та ще й досі я не можу без хвилювання слухати шумку № 3, або напр., шумку d-moll—так вони нагадують мені тут, на чужині, дитячі літа, рідний край й рідну оселю.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Імя Лисенка було менї вже тодї відоме. Памятаю, мене дуже інтриґував виставлений в вікнї книгарнї Оглобліна на Київській вулицї чималий сшиток, на обгортцї якого було надруковано: „Збірник українських пісень. Зібрав і у ноти завів М. Лисенко". Я довго простоючав перед тим вікном та все думав: „Хто такий той Лисенко? Молодий, чи старий? Дужчий за Коціпінського та Завадзького, чи нї? І що воно значить завів у ноти—чому не поклав на ноти?.. Гм... Купити?.. Еге! Як би було де взяти тих 2 карбованцї та ще 50 копійок! Хіба одкладати ті гроші, що татуньо присилають на снїданнє"?.. Так коли їх там ще збереш, а тут пробі як кортить глянути в ті ноти!..

Аж якось у одного з товаришів я таки натрапив на той бажаний сшиток, вхопив його і почав пильно розглядати, як розглядають якусь особливу картину. Щось нове, цїлком нове глянуло на мене з тих чепурненьких сторінок: і піснї не такі, і аккомпаніамент инший. Я не міг гаразд уявити собі, що воно власне є, але серцем відчував, що се і єсть справжня українська народня музика тодї як збірник Коціпінського завжде здавав ся менї підрібкою.

На вакації до містечка, де жили мої батьки, приїздили з Київа студенти та розказували усякі дива про великі хорові концерти, про оперу то-що. Такі оповідання мене страшенно хвилювали— так бажало ся самому усе те скорійш почути та побачити (я тодї був в останнїй клясї). А найбільш дратував мене о-той Андрюша Штефан—син нашого судового слїдчого. Той, бувало, сяде до фортепіяну та, приграючи (він гарно таки грав), як почне розказувати про великі концерти в оперному театрі, в яких і він бере участь, співаючи в хорі музичного товариства,— то в мене з заздрощів та нетерплячки аж жижки трусять ся... А Андрюша привіз з собою силу усяких нот; тут були окремі партії й цїлі партітури, а на тих нотах скрізь стояли незрозумілі тодї для мене слова, які викликали в мене якийсь містичний жах: „кантата" „ораторія", „ґафу".

— Господи! Який ти, Андрюшо, щасливий! От коли-б і менї так!..

— Куди тобі!—замахав руками Андрюша.—Тут, брат, треба добре ноти знати, на фортепіянї вміти грати.

— Я-ж серце Андрюша, ноти знаю, тай на фортепіянї той...

— Та яка там твоя гра! Тут, брат... Ось, подивись: тут, брат,— Бетховен, Гайдн, Гендель, Мейербер... он що! А ти ж думав як?.. Тут, брат, оркестром орудує Альтанї, а хором—сам Пфеніґ [1]).

---

[1]) Тодїшнїй директор музичної школи І. Р. М. О. в Київі.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— „А!..

Я тільки слухав, роззявивши рота. Хто такий той Пфеніґ—я з-роду не знав, але уявляв собі, що се повинна бути якась дуже велика персона.

Кінець-кінцем, достукатись до такого великого хору та брати участь в концертах зробилось моєю мрією й найпильнійшим бажанням (Я тоді й не насмілював ся сподіватись, щоб сьому бажанню так швидко судилось здійснитись).

В 1871 р. я вступив до університету і негайно почав шукати серед товаришів-студентів охочих скласти сякий-такий хор. Зібрав я чоловіка з десять; за реґента запросив одного вільного слухача з семінаристів (я забув його призвіще; буду називати його С.). Той приходив до нас з камертоном (інструмента у нас не було) і вчив нас співати „з голосу". Ми пробували співати усяких пісень: українських, російських, навіть чеських ,але діло не пішло на лад—було нецікаво й нудно—і наш імпровізований хор незабаром розпав ся.

Якось,—се було в лютому 1872 р., в гарний соняшний день по обіді, приходить до мене несподівано С., привітав ся тай каже.

— А я от-се прийшов, щоб закликати вас взяти участь в хорі. Тут, бачите, незабаром має відбуватись великий концерт, з хором та оркестром. А ви-ж до сього діла дуже охочі тай голос у вас єсть й ноти знаєте...

— Концерт?—скрикнув я. —Який концерт? Де?

— Концерт вокально-інструментальний, а де?—В оперному театрі..

Я видивив ся на С. Не може бути? Та се-ж здійсненнє моєї мрії!..

— А хто,—питаю,—орудує хором? Пфеніґ?

— Та який там Пфеніґ... Цур йому!.. Концерт впорядковує Лисенко, він і орудує хором...

Я аж з місця схопив ся.

— Лисенко? Який Лисенко? Чи не той, що „Збірник"!..

— О-той самий—Микола Віталієвич Лисенко. Він мені доручив запрошувати до участи в хорі кого я знаю, що має голос і тямить ноти... Я от-се й згадав про вас. А тепер—вдягайте пальто та ходім зо мною на „репетицію".

Я тільки лупав очима. Концерт в оперному театрі... Хор... Лисенко!.. Що воно—чи не сон? Ні—не сон; бо отсеж С. стоїть передо мною, штовхає мене легенько тай каже:

— Ну, чого-ж ви? Як-що йти, то ходімо швидче, бо вже досі там почали репетицію.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Та я, бачите, боюсь...

— Чого? Коли вже я вас кличу, то вам нічого боятись. Ходімо мерщій!

Все се було так несподівано, що я йшов слідом за С. як манекен і опамятав ся тільки тоді, коли ми вже стояли перед дверима невеличкого одно-поверхового будинку на Малій Підвальній вулиці, а С. сіпав за ручку дзвінка (тепер того будинку давно вже немає, а Мала Підвальна вул. прозиваєть ся тепер Іріновська).

Я дріжав як у пропасниці, коли переступав поріг вітальні. Там було чимало панночок й паничів. За фортепіяном сидів молодий панок, гарний на вроду, з чорною бородою, з незвичайним симпатичним поглядом своїх карих очей. Се й був Микола Лисенко.

Ми наблизились.

— От-се, Миколо Віталієвичу,—сказав С.,—новий хорист, студент Кобилянський.

— Дуже радий,—промовив Лисенко, стискуючи мені руку.—А який у вас голос?

— Б... б... б,.. бас,—пискнув я якимсь неможливим фальцетом.

Лисенко глянув на мене і всміхнув ся своєю чудовою лагідною усмішкою.

— Ну, гаразд! Беріть ноти та ставайте до гурту, будемо співати.

Я став до перших басів. Почалась репетиція. Співали,—добре памятаю,—фінал з оперетти „Чорноморці“ („Слава нашим козаченькам“).

В перерві, коли Лисенко вчив партії з жіночим хором, я взяв свої ноти, вийшов у передпокій, став у куток тай почав з-тиха мугикати. До мене підійшов один хорист, а далі другий, третій, четвертий... стали круг мене й слухають.

Я збентежив ся тай замовк. А один з них:

— Ану-те,—каже,—товаришу, проспівайте ще раз та голоснійше. Як воно там?..

„Що в гори йдуть—черкеса бють
Беруть срібло-злото,

От такої! Я-ж думав, що то все „артисти“, а вони ще мене прохають, щоб я „пройшов“ з ними партію. Виходить—не так воно вже страшне, як я собі думав.

Вернув ся я до вітальні, почуваючи себе бадьоро; став на своє місце і почав співати вже повним голосом. А Лисенко й каже до мене:

— У вас дуже густий голос. Ставайте у другі баси: ви-ж і ноти, як бачу, незгірш читаєте...

Скінчили „Чорноморців“, почали другий „номер“. Се було чудове

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тріо з хором: „Ой, пущу я кониченька в саду“. Сольо співали: П. Цибущенко, О. Русов і бас Гладкий (пісня ся згодом зробилась найбільш популярною з усього Лисенкового репертуару).

Скінчилась репетиція. Я не тямив себе од радощів. Се вже було більш за те, що я уявляв собі в своїх мріях. Лисенко просто зачарував мене... Вертаючись з репетиції, я не йшов, а біг до дому, підплигуючи та пританцьовуючи, наче мала дитина... Згадав я й про свого приятеля Андрюшу Штефана.

— Ну—сміяв ся я в душі—цілуй ся ти тепер голубе, із своїм Шфеніґом! Тут, брат, орудує хором не аби-хто, а сам,—чуєш?—сам Лисенко —артист, композитор та ще український. Се вже не „пфеніґ“, а цілий таляр, коли не більш!...

Настав день концерту. Не знаю, чи яка панночка, виряжаючись на перший баль, лаштуєть ся так, як я лаштував ся до того концерту: цілий день говорив пошепки, йдучи по вулиці, затуляв рота, перед самим концертом пив сирове яйце, полокав горлянку галуном і т. д.

Концерт пройшов з великим успіхом. Театр був повнісенький. В салї увесь час лунали рясні оплески. Опріч самого Лисенка та солїстів—виконавців, публика викликала ще, з-окрема, хор.

З того часу я зробив ся постійним членом Лисенкового хору, а згодом—найближчим помічником Лисенка в хоровому ділї. Я цілком захопив ся українською музикою і, щоб мати змогу самому записувати та гармонїзувати народнї піснї, я почав самотужки вчитись теорії музики, користуючись иноді вказівками та порадою Лисенка, який давав менї відповідні підручники та переглядав мої перші спроби гармонїзації народнїх пісень. З того-ж часу і почалась наша щира приязнь з Лисенком. Серцем ми були завше в-купі, хоч нас роздїляли безмежні степи та височенні гори (Лисенко був у Київі, а я—за Кавказом...)

Тодї-ж у Лисенка я познайомив ся з видатними українськими письменниками, вченими, громадськими діячами й членами „старої громади“: М. Старицьким, О. Русовим, П. Чубинським, Ф. Вовком, П. Житецьким...

Що-ж до Лисенка, то я покохав його усім своїм молодим серцем. Він був для мене втіленнем української ідеї. Він був той вибранець sacerdos, через якого до мене, вбого сина Великої Матери, промовляла вища Істота—сама душа українського народу. Се була вже не просто любов, а культ,

Та не для одного мене Лисенко був, і на завше лишив ся обєктом того почуття, яке справедливо можна назвати культом. Се почутте подїляв зо мною й мій щирий приятель—покійний Андрій Данилович

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Юркевич. З нового поколїння мало хто памятає сього оригінала; тому я, при сїй нагоді, прошу дозволу присвятити його памяти дескілька слів.

Юркевич був учителем грецької мови в 2-ій київській ґімназії; він був членом „Старої громади“ і співав в Лисенковому хорі. Невиличкого росту, товстенький, з коротенькими ніжками, на голові не волоссє, а ціла копиця, борода як віхоть, в синїх окулярах—Юркевич вже своєю постатю звертав на себе загальну увагу. Се був щирий Українець, дуже розумна людина й великий оригінал. Він тїшив ся серед молоді великою популярністю; його дотепні афоризми, влучні характеристики й bons mots переходили з уст до уст; а були між нами й такі, що поробили собі окремі книжечки навмисне для того, щоб записувати Юркевичеві приказки та дотепи.

Я заприязнив ся з Юркевичем таки в Лисенковому хорі, а зеднала нас спільна любов до української пісні і „культ“ Лисенка. Юркевич був великим знавцем української народньої музики, знав велику силу пісень і гарно їх співав, взагалї—се був знавець українського фолькльору. Лисенко його дуже поважав і прислухав ся до його ради. Так, напр., за порадою Юркевича Лисенко змінив кінець речітативу в свойому „Заповітї“ (на словах: „А до того я не знаю Бога“), бо то,—казав Юркевич,—„шубертовщина“, дуже нагадує кінець „Erlköniga“ і не відповідає духови української музики.

Для Юркевича Лисенко і його пісні були національними святощами, про які не годило ся навіть згадувати всує; а хто ставив ся неприхильно або неґативно до Лисенка і його творів, той був, на думку Юркевича, пропаща людина, не варта навіть доброго слова. В присутности Лисенка Юркевич поводив ся як інститутка—не говорив сам і нікому не дозволяв говорити жадних frivolités, або чогось подібного, одно слово, се був справжнїй фанатик „культу“ Лисенка.

Що суботи у Юркевича збіралась молодь, приходив і де-хто з „старих“, бував і талановитий музика п. Нестельберґер, автор багатьох сальонових пєс для фортепіяна. На тих „суботах“ грали, співали сольо, і гуртом, при чому майже виключно виконувались твори Лисенка. А з кожним новим твором Лисенка, чи то вокальним, чи інструментальним, Юркевич пестив ся як з малою дитиною...

Юркевичеви Лисенко присвятив один з своїх кращих романсів: „Не жени ся на багатій“ (Юркевич „принціпіяльно“ не був жонатий).

II.

„Різдвяна Ніч“.

В-осени того ж таки 1872 р. серед тих, що брали участь в Лисенковому хорі, виникла думка засновати гурток прихильників хорового

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

співу на зразок німецьких Gesangverein-ів. Гурток той незабаром заснував ся (неофіціяльно); в слад його увійшли студенти, учителї, лікарі, урядовцї і др. Студенти платили по 20 коп. у місяць членської вкладки, а решта членів по 2 карб. Хор склав ся чималий, більш 50-ти душ, виключно чоловічий. За дирижера, звичайно, був Лисенко. Найняли помешканнє—одноповерховий дім на розї Злотоворітської та В.-Підвальної [1]), взяли „на прокат“ піянїно. В помешканню тому оселив ся студент Микола Вуїч (не погано грав на фортепянї), якому доручено було доглядати за бібліотекою і, взагалї, за громадським майном. Хор збірав ся двічі чи тричі на тиждень; співали переважно українські піснї в хоровому укладї Лисенка [2]). Згодом в сїй самій оселї відбувались збори гуртків „молодої громади“, святкувались Шевченкові роковини, навіть—пямятаю—підчас одноденного перепису київської людности в 1873 р., сюди зійшлись студенти „реґістратори“, що вели перепис під керовництвом М. Старицького („сборний пункт“). Тому-то ся оселя і прозивалась у нас „Народнїм домом“.

На Різдвяні свята збори нашого хору припинились, бо багато студентів, з яких переважно складав ся хор, виїхало з Київа. На той час де хто з старих та з молодих „громадян“ надумали впорядкувати підчас свят український хатнїй спектакль. Не памятаю вже, по чиїй саме думцї ухвалено було переробити для сцени та виставити повість Гоголя: „Ночь передъ Рождествомъ“. І справдї, сей повний гумору та поезії твір великого сатирика був в данім разї як раз доречі, і кращого вибору не можна було зробити.

Не гаючи часу, М. П. Старицький заходив ся переробляти по-українському повість Гоголя в двохактову оперету, а Лисенко складати музику. Оперету прозвали „Різдвяна Ніч“ з уваги на те, що у нас колядують не проти Різдва, а на Різдво. Співи в оперетї були пересипані розмовами прозою—і в такому вигляді „Р. Н.“ була виставлена в початковій школї сестер Лїндфорс [3]) (ся школа містилась в домі Марковських на Фундуклеївській вул. як-раз напроти оперного театру).

---

[1]) Той будинок ще й досї стоїть таким, як був 40 років тому, тільки тодї перед домом не було садочка. В тому домі містить ся тепер якийсь ресторан „Lux“.

[2]) Між иншим—співали гарно складений „Quodlibet“ (попуррі) з українських пісень (не надрукований). Також був у Лисенка прегарний „Quodlibet“ з польських народнїх пісень, записаних Лисенком підчас подорожі по Словянщинї. Слїд було-б відшукати рукописи згаданих творів та хоч тепер надрукувати.

[3]) Одна з сестер Лїндфорс померла на сухоти; друга—се відома наша громадська дїячка—високошановна Софія Федоровна Русова.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Успіх „Р. Н.“ був надзвичайний. Музика, хоч се й була оперета, мала всї риси оперного стилю—(напр., хори, балляда Вакули, дуети, фінал і т. д.). Се дало привід впорядчиками не обмежуватись хатнїм спектаклем, а виставити „Р. Н.“ на великій сценї то-б то в оперному театрі. Київський городський театр держав тодї в арендї Берґер. Він згодив ся дати театр на чотири вистави—дві у вечорі та дві у-день—в кінцї сезону (на масницї, 1875 р.) за половину „валового“ збору (чистий дохід з спектаклїв „Р. Н.“ призначено було на допомогу голодним в Самарщинї, де того року був неврожай). Почалась пильна робота, бо часу лишалось небагато, а роботи було сила: треба було насамперед побільшити пєсу, щоб усїх актів було що найменш чотири. О-тож Старицький написав ще два акти (в тім числї зовсїм нову сцену—у Пацюка),—сї були вже без прози, тодї як перші два акти (в хатї Чуба та у Солохи) лишились, як і були, з прозою. Пєсу прозвали тепер не оперетою, а „музичною комедією“. Лисенко сходив ся складати музику до нового тексту, писати увертюру та антракти. Лисенко писав для фортепіяна, а на оркестр перекладав режісер київської опери—француз David; де-які тільки уривки інструментував дирижер Альтанї та сам автор (як відомо, Лисенко вже після „Різдвяної Ночі“ поїхав до Петербургу, де спеціяльно студіював „інструментовку“ під керовництвом Римського-Корсакова). Коло вистави „Р. Н.“, опріч Лисенка, пильно клопотались: Старицький (режісер), Чубинський (етноґрафія), Вовк (декорації, костюми та реквізіт)), Марковський (хозяйство). Репетиції з самого початку відбувались в „народньому домі“ та в школї Ліндфорсів, а далї—в театрі.

Орудувати своїм твором сам Лисенко не побажав, кажучи, що се не його спеціяльність; опріч того він дуже хвилював ся ще на репетиціях. Тому-то орудовати „Р. Н.“ запрошено помічника дирежера київської опери І. К. Альтанї—музику досвідченого, з великою музичною ерудицією (згодом Альтанї був за головного дирижера Імпер. московської опери). У великій пригодї в справі вистави „Р. Н.“ став також відомий п. Тарновський, який з своєї багатої коллекції української старовини дав запорозьке вбраннє, зброю, сїдло, килими, посуд і все, що потрібне було, щоб прибрати хату Пацюка.

Виконавцї головних ролїв були ті самі, що й в школї Ліндфорсів; тільки, на жаль, не можна було знайти виконавця нової партії Пацюка. Партія ся, з технїчного боку досить таки трудна, вимагала й доброго голосу, а головне доброї школи (Пацюк в лїбрето Старицького, як відомо, нїчого спільного немає з Пацюком Гоголя).

Доручити сю партію кому-небудь з артистів опери з де-яких при-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чин не випадало. Спробував якось Лисенко серед своїх хористів впорядкувати „конкурс“ на партію Пацюка — так куди там!.. „Не втнеш, Аврааме, Ісаака“... А час біжить, а Пацюка як нема, так і нема. Що його в Бога робити? Не вже доведеть ся викидати цїлий акт, та ще чи не найкращий? Сум огорнув нас усїх, а найбільш бідкувались, звичайно, Лисенко та Старицький.

Смутні та невеселі зійшлись ми, хористи, одного ранку на репетицію до „народнього дому“ та, ждучи Лисенка, балакали про те, що не вже-ж таки між нами немає нікого, хто-б зугарний був виконати партію Пацюка?.. Се-ж сором, далебі!..

Аж ось, відчиняють ся двери і до кімнати шпарко входить Лисенко, а слїдом за ним—якийсь панок, високого зросту, з невеличкою борідкою; дивить ся з-підлоба, видимо почуває себе трохи ніяково. Обличе-ж в Лисенка сяє як весняне сонечко.

— Ну, панове,—гукає він радісно ще на порозї хати,—годї сумувати! Ще доля наша до нас всміхаєть ся. Рекомендую — от-се Пацюк... чи то пан... Станислав Іванович Габель[1]. артист з парижської консерваторії basso cantante, що ласкаво згодив ся виступити в партії Пацюка...

Ми аж скрикнули з радощів та кинулись до п. Габля. А він засоромив ся, як засватана дївчина, та, стискуючи нам руки, тільки белькоче:

— Я, нічого... Я дуже радий... Менї дуже приємно... Се для мене велика честь...

Справдї, пан Габель неначе з неба впав; неначе його якась спасена душа виблагала для нас у Бога.

Тут ми довідались, що п. Габель—Поляк, родом з України, добре володїє українською мовою; вчив ся співу в Парижі, а тепер вернув ся до рідного краю, бажаючи роспочати артистичну дїяльність. Приїхавши до Київа, він нечайно одвідав Лисенка, а той і запропонував свойому гостеви виконати басову партію в своїй першій опері. Таку пропозицію молодий артист вважав для себе за честь і, не вагаючись, згодив ся.

Тепер головні ролї в „Різдвяній Ночі“ було подїлено так:

Чуб . . . . . студ. Новицький.
Оксана . . . . . Ольга Олександрівна Лисенко.
Одарка . . . . . Н. А. Булах (†).
Солоха . . . . . панї Липська.

---

[1]) Тепер професор та інспектор петербурзької консерваторії.

Generated on 2015-08-07 21:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вакула . . . . . О. О. Русов.
Пацюк . . . . . С. І. Габель.
Дяк . . . . . студ. Матвієв.
Голова . . . . . учитель военної ґімназії П. І. Богданов.

Хор складав ся більш як з 50 душ (між иншим, в нашому хорі співала, потай од шкільної влади, учениця Фундуклеївської дівочої ґімназії Маруся (Марія Миколаївна) Клїментова—згодом відома артистка-прімадонна Імпер. Московської опери та дружина покійного С. А. Муромцьова—голови першої Державної Думи).

Настав нарештї день першої вистави.

Зайвим буде казати, що театр всї чотири рази був повнїсенький у-щерть; ставились стільцї, де тільки можна було, багато людей стояло в „проходах“.

На першій виставі Лисенко страшенно хвилював ся. Тай було чого. Се не просто молодий композитор виставляв свою першу оперу—се першу українську оперу виставляв перший український композитор з европейською вищою музичною освітою.

Перед початком вистави Лисенко стояв біля завіси і заглядаючи крізь дірку в завісї на публику, важко дихав та раз-у раз витирав хусткою піт на обличю. Коли-ж залунали перші аккорди увертюри, Лисенко зблїд як стїна і трохи не зомлїв. Його посадили на стілець та стали напувати водою з валеріянкою... А згуки увертюри ширять ся по салї. От фаґоти та контрабаси pizz ведуть поважний мотив колядки, а 4 вальторни держать педаль на do. Мотив колядки підхоплюють гобої та клярнети... Глухо гуркотять котли (timpani), де далї—все дужче... Коротенький, з трьох нот, мотив з квартета 2-ої дії веде в шпарке allegro (тема Солохи), друга (побічна) тема[1]), якою, весела та жартовлива тема Оксани, чергуєть ся з темою Вакули, а далї вже обидві теми—Оксани та Вакули—йдуть поруч контрапунктом. Загремів нарештї й урочистий мотив другої колядки („Добри вечір тобі, пане господарю“), яким кінчаєть ся увертюра...

Оркестр замовк—і саля здрігнулась від оплесків. Тодї тільки Лисенко опамятав ся, перехрестив ся тай став на своє місце, щоб орудувати хором за лаштунками. А коли після першої піснї Оксани знов розляглись гучні оплески, Лисенко вже зовсїм повеселїйшав та підбадьорив ся. Що-ж до нас, виконавцїв, то ми анї кришечки не боялись, а навпаки радісно хвилювались, що от, мовляв, дочекались ми свого святонька—беремо участь в виконанню першої української опери.

---

[1]) Увертюра „Р. Н.“ написана в строго клясичній формі.

Generated on 2015-08-07 21:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Успіх опера мала величезний. Публика з захопленнєм вітала і самий твір і його виконаннє. Габель дав високохудожній тип останнього запорожця. Се був ідеальний Пацюк, як з музичного, так і з сценічного боку. Хоч всї добре виконували свої ролї, але найбільш відзначались своєю художньою грою, крім Габеля панї Липська (Солоха), п. Матвієв (дяк) та коллєктивна особа—хор. Дїйсно, се не був той оперний хор, де хористи здебільшого стоять стовбурами, неначе їх зовсїм не обходить те, що дїєть ся на кону. Нї, Лисенків хор—се було саме житє. Розуміє ть ся, що й з боку музичного хор був на високости свого завдання.

Так, принаймнї, висловлював ся кожен, хто бував на виставах „Р. Н.". Навіть Альтанї і той не раз дякував хорови за гарне виконаннє. „Лисенків хор,—казав він,—виявляє таку солїдну школу, технїку й дисципліну, що його не можна вже вважати за аматорський хор. З таким хором не страшно виставити хоч яку оперу". А відомо, що Альтанї був дуже суворий критик і з-роду нїкого дурно не хвалив.

Щирі та гучні овації були зроблені Лисенкови й Старицькому. Публика після кожної дїї, безлїч разів викликала обох авторів, всїх виконавців і хор. Паням Лисенковій та Липській були піднесені розкішні букети, а п. Габель одержав великий вінок. Чималий ефект справила жива картина (цариця Катерина, вакула й запорожцї).

Годить ся згадати й про танцї в кінцї 4-ої дїї, якими публика була теж вельми задоволена. Танцювали: панночка М. О. О'Коннор (тепер панї Марковська), студент Юрко Крамаренко (тепер городовий лїкар в Умані) та... аз, многогрішний.

Що „Різдвяна Ніч" виконана була бездоганно, хоч виконавцями були аматори (крім Габеля) се мусїли признати навіть ті, що взагалї вороже ставились до української музики. До речі буде тут навести такий факт. На котромусь з спектаклїв в антрактї Лисенко стояв на сценї, а коло його, як завжде, купчились ми, хористи. Аж от до Лисенка підходять члени дирекції київського оддїлу І. Р. М. О. (Лисенко й сам був членом дирекції) де-які артисти та драматичні музичні дїячі, поздоровляють його з успіхом, а один з них і каже:

— І охота от-се вам, Миколо Віталїєвичу, вовтузитись з тією „хахлаччиною". Вона ж вам не дасть анї слави, анї хлїба. Облиште!.. Вам Бог дав талан не на те, щоб його от-так марнувати.

А Лисенко, вклонившись низенько, одказує:

— Спасибі вам велике за вашу пораду! Але, вибачайте,—„теплий кожух та не на мене шитий". Я дякую Богови за Його велику милость до мене і заприсягаюсь той талан, що його послав менї Господь, присвятити тільки своїй рідній Українї і служити їй до кінця мого віку!..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Амінь!—гукнули ми всї як один. І підхопивши Лисенка на руки, почали носити його по сценї, вигуючи: „Слава!“ „Слава!“...

Після останньої вистави всї виконавцї та взагалї ті, що брали участь в порядкованню спектаклїв, зробили складку і влаштували вечірку, на яку запрошено було і до-кого з почесних гостей. Вечірка відбула ся в школї танцїв, що містилась в тому будинку, де тепер крамниця „Час“. Виконавцї, солїсти й хор, мали на собі ті самі костюми, в яких були на сценї. До танцїв грав на фортепіянї Вуїч. А коли він, сердега, граючи без перерви годин зо дві, притомив ся, Лисенко підійшов до його й каже:

— Ви тепер, голубчику, відпочиньте, а я вже їм заграю, що вони хотять.

Ми стали несміливо прохати, щоб Лисенко заграв кадриля.

І він заграв експромптом кадриля... з мотивів „Різдвяної Ночі“...

Спектаклї „Р. Н.“ викликали в Київі велику сенсацію. З того приводу були, звичайно, усякі балачки—і прихильні до нас і ворожі.

А українське свідоме громадянство і українська молодїж святкували велике свято, бо розуміли, що в історії культурного відродження української нації стала ся подія великої ваги й великого значіння— народилась національна українська опера!

III.

Того самого року, в якому виставлялась у-перше „Різдвяна Ніч“ (1873), Українцям судило ся святкувати не тільки свято українського мистецтва, але ще й свято української науки.

На початку 1873/4 академічного року в Київі відбув ся третій археольоґічний зїзд, на якому перед вели українські вчені: Костомаров, Антонович, Драгоманов, Житецький і др.

Підчас зїзду М. П. Старицький влаштував в своїй оселї хатнїй концерт і бенкет, на який були запрошені М. Костомаров та гостї, що прибули на зїзд з південної та західньої Словянщини (Костомарів, на жаль, в той вечір почував себе чогось зле і не міг бути). В тому хатньому концертї брав участь і хор під орудою Лисенка, і співав свої думи кобзар Остап Вересай. Гостям дуже сподобались наші українські піснї та хорові співи, але найбільш їх зацїкавив, розумієть ся, Вересай.

А Вересай старечим тремтячим голосом, який сягав до найглибших закутків душі, співав про те,

„Як із города Азова,
Із тяжкої неволї
Три братїки утїкали“.

Generated on 2015-08-07 21:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Лисенко, спершись на рояль, слухав Вересая, як зачарований, важко дихав (що в його було завше ознакою великого хвилювання), а на очах мав сльози. Ми-ж, молодь, були так захоплені, що коли Вересай замовк, кинулись руки цілувати старому...

За вечерею шановний господар М. Старицький, піднявши чарку, просив дозволу випити за здоровя дорогих гостей і подякувати їм за те, що вшанували його хату. На се обізвав ся сербський вчений Стоян Новакович, який в гарній промові сербською мовою підкреслив необхідність культурного єднання усіх словян.

Сербська мова настільки наближаєть ся до української, що ми розуміли майже кожне слово талановитого промовця. Після того промовляв по-чеському професор Коллярж з Праги та ин., а всім промовцям одповідав по-українському Михайло Петрович Драгоманов.

Настала глупа осінь. Лисенко поїхав до Петербургу, де й розпочав свої студії у Римського-Корсакова. Наше хорове товариство перестало істнувати. Не було Лисенка—не було й душі. Після таких гучних свят, якими були спектаклї „Різдвяної Ночі“ та археольоґічний зїзд, настала тиша, котра нас якось гнїтила, накликаючи сум та нудьгу. А в тім, ми всї скучили за Лисенком, як за рідним батьком.

А тимчасом з Петербургу доходили до нас дуже втїшні звістки: Лисенко і там, в північній Пальмирі, зорґанїзував з студентів вищих шкіл величезний хор і впорядковував в „Соляному Городку“ серію українських концертів при участи С. І. Габля, який майже одночасно з Лисенком поїхав до Петербургу. Концерти сї тїшились великим успіхом.

Такі звістки підбадьорили нас, і ми надумали злагодити й собі яку-небудь виставу, щоб вона хоч трохи нагадала нам „Різдвяну Ніч“. За проводом М. Старицького виставлено було оперету Лисенка „Чорноморцї“. Але про се коли-небудь иншим разом...

Пробувши біля року у Петербурзї, Лисенко повернув ся до Київа— і тут, під його орудою, відбув ся один чи два концерти при участи хору, на користь братів-словян, що саме тодї воювали з Турками.

В 1877 р. я скінчив університет і мене покликано на війну та призначено військовим лїкарем на Кавказ. З того часу я оселив ся на Кавказї і стрічав ся з Лисенком вже тільки тодї, коли менї в рядигоди траплялось приїздити до Київа; з 1882 р. аж до 1900 р. я зовсїм не бував у Київі і не бачив ся з Лисенком, а тільки часто з ним листував ся. Я пильно стежив за подіями та громадським рухом на Укра-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

їні, але найбільш, кажучи щиро, цікавив ся успіхами Лисенка та розвитком його музичної творчости—все одно, значить, що розвитком української музичної умілости. Про се найдокладнійші звістки давав мені А. Д. Юркевич.

В 1903 р., коли святкував ся Лисенків 35-ти літній ювилей, мені пощастило, за допомогою відомого дирижера М. І. Черняхівського, впорядкувати в Баку великий конперт присвячений Лисенкови; в концерті брали участь хор, оркестр та солісти; був і відчит про музичну та громадську діяльність ювилята. Відбув ся концерт в салї громадського зібрання (клюбу) і пройшов дуже гарно; людей було повнісенька саля.

Якось незабаром після того Лисенко написав до мене, що хотів-би зробити артистичну подорож по Кавказї, з хором та солістами, і прохав в сїй справі поради моєї та М. Черняхівського. В такому дїлї, звичайно, не безпечно давати пораду, бо не можна передбачити, яких воно вимагатиме коштів. З огляду певно на сї великі кошти Лисенко й занехаяв той замір.

Останнїй раз а бачив ся з Лисенком в 1909 р. коли, вертаючись з за-кордонної мандрівки, я пробув скілька день у Київі. Тодї Лисенко хвалив ся менї українським клюбом, в якому він був головою ради старшин, та своєю ,музично-драматичною школою. На прощанню він висловив надію скоро знов побачитись зо мною та довший час побути вкупі.

Але—не судилось! Я й приїхав сього року на довший час до Київа... та тільки менї довелось вже зросити гіркими славетню могилу того, з ким перша зустріч стала епохою в мойому житю, кого я вважав за свого батька, друга й брата, могилу того, хто був і на завжде лишив ся для мене джерелом найкращих естетичних та громадянських почувань!.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

НАТАЛКА ПОЛТАВКА.

„Припадок“.

(*Святкове*).

Пані накривала на стіл... Становила вечерю... Ганна сказала, що йде на почту,—люде попротоптували стежечки,—і вона помагала дівчині, аби швидче вирядить... Їй усе здавалось, що знов щось перешкодить, і святковий лист до сина, наготовлений вже кілька день, буде не відправлений... Що дня метелиця, занесло цілком село, забило дороги, вийти з хати не можна...

Тай на почті вже досі дожидає її дорогий лист, з поміткою червоним чернилом прокурора: „Читав“. Так би й вихватила руками того цяцькованого листа, притулила-б до уст, слезами-б облила!.. Та ніяк не добєш ся!.. Мете тай мете! Увесь тиждень...

Почта відчиняєть ся у пять годин... Тепер чотири... Воно й недалечко... Та поки-ж то Ганна добреде... Снігу по коліна, вітер з ніг валяє, очи сліпить білою курявою. І світу божого не видко!.. Вона й так не пускала дівчини, хоч і поривалось її серце... Так Ганна сама намагалась. Наскучило усе в хаті сидіти... Та, може, трохи й шкода старої пані, що так дожидає листа од панича...

Ганна вбіралась, а пані, узявши кочергу, стала мішать у грубі, забувшись й за свою хорість, що то їй заборонено... Аби швидче вирядить, не задержувать дівчини... Дрова були ще не погоріли, важкі, кочерга довга, важка, і коли вона, засунувши її далеко в грубу, повернула, її разом вхопив страшенний біль у грудях... Вона кинула кочергу, загадавши Ганні,—голос їй упав і змінивсь,—перемішать у грубі і закрутить дверці, сама-ж, стогнучи, тільки-тільки дійшла до своєї кімнати, і лягла на ліжко... Їй розпочинав ся сердечний при́падок... Треба лежати, не ворушитись, нічим не трівожитись... Як коли, той зтихне помалу...

— Де пакет?.. Я вже йду!..—крикнула Ганна, ставши під дверима.

Пані трудно встала, ледве перемагаючи страшенний біль у грудях і між плечима, вибралась з кімнати і подала Ганні пакет, завинений у хустку.

Ганна пішла. Пані, усе стогнучи і держачись за груди, зачинила за нею двері, запалила у світлиці велику лямпу на столі, де була наготовлена „вечеря“, маленьку—на стіні у своїй кімнаті, розчинила широко двері, і знов лягла...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Дітки-котики—проворненько повскакували у світлицю, раді, що тут просторо, єсть де набігатись, настрібатись, нагасатись до „несхочу“.

По за вікнами, білими як очи сліпця, крутилась і курила, вила і гула страшна метелиця, перебігаючи снїговими хвилями по горо́ді, намітаючи кучерюги снїгу під тином, кидаючи мов лопатою снїгом у вікна, закурюючи снїгом прозоре повітрє. І через той скажений гомін, ледве-ледве доходив нїби десь здалека—церковний дзвін. Молодий місяць, здіймаючись усе в гору по невидимим небесам, пробивавсь крізь ту білу куряву, і освічував срібним, тремтючим сяйвом снїгове, баламутне, скажене море.

Панї випила лїкарства і тепер лежала нерухомо. Біль у грудях і між плечими став втихати. Тільки трудна ломо́та, як у лихоманцї,—від потилицї на плечі, руки, боки,—нудила її тїло, одбирала снагу. Там між плечима, мов якась невидима рука, усе хватало її ритмічно за серце, через що перехаплювало їй дух.

Дихала вона важко, уривчасто. Їй було трудно. Такого ще їй не було. Проте, вона гадала, що вже минає. Мала встати з ліжка. Тут разом, як гострим ножем, вдарило її у груди, пробилось між плечи. Серце стало стукать, мов зірвалось з місця. Дихать не давало. Їй зробилось страшно. Вона знов лягла, захоплена якоюсь трівогою, якимсь острахом. У грудях, десь глибоко, стало харчать, що дальш—гірш, лїзло у гору, душило її. Лежати вже не можна було. Вона сїла на ліжку і почала кашляти... Усе кашляла, кашляла, щоб одкашлять те страшне, як у вмірущих, аґонїйне харчаннє. Воно трохи посувалось у низ, одступало, тай знов лїзло у гору, густе, страшне, харчало, клекотїло, закладало їй груди мов паутиннєм, давило, не давало їй дихать. Груди їй розпірало. Треба було платє розстебнуть. Вона й давнїйше помічала, у припадках, що їй немов становилосъ тїсно у грудях, і вона розстїбувалась. Вона гадала, що так їй здавалось від болю. Тепер ж очевидячки у грудях напухло. Руки їй хололи, нудїли, тїло дубіло у нуднїй ломо́тї, нїяк повернутись. Серце їй стукало, стукало, як несамовите... Іще трошки—і розскочеть ся!.. Вона вже не дихала, тільки „хекала“, мов запалений кінь... Та усе кашляла, кашляла...

Стало її нудить... Підступало до серця...

Що їй робить? Смерть—тай край!.. Конає... Такого не бувало... Як би сподївалась... загадала б Ґаннї... до лїкаря... Може чого треба... їй дать... Може кісльороду... хоч би полегчить... Трудно,—з острахом і трівогою, зовсїм особистою, сказать-би „передсмертною“ трівогою, перебігало їй у думках, поміж фізичними муками...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

А Ганни не було, не було десь видно. Чи заночувала у сусїда?

Панї сидїла тепер з краєчку ліжка, зхиливши голову на руки— так мов було легше, або—так тільки й можна було. Стиснувши міцно уста, нїби задержуючи серце, щоб не вискочило, вона дихала через розширені нїздри, скорим, коротким, частим диханнєм. У грудях їй хлипало, харчало, клекотїло. Від часу до часу вона виправлялась, розтуляла уста, набірала воздуху, і трудно перетягала через напружені груди глибокий, задавлений подих, мов який важкий віз на гору. Їй бракувало духу... І кашляла, кашляла страшним, сухим кашлем зляканої людини, що бореть ся з смертю, і то добре знає.

А воно насовувалось, насовувалось, страшне, сумне, безпощадне. І не було проти його нїякої оборони.

— Що ж далї буде?—питалась панї себе, нудячись у смертній аґонії,—до чого воно дійде?.. Чи ще будуть гірші муки?.. Чи разом, несподїванно, може от-от зараз, у сей мент, розірветь ся серце, і вона впаде нежива?.. Смерть тай край!.. Се ж смертельні муки... Так вмірають,—гадала вона, байдужно прислухаючись до того, що так сумно цїкавить кожну людину. Вмре в самотинї.. Задубіє тут... Нїхто й не знатиме... Поки добють ся у таку негоду... Ганна десь зайшла... до сусїд... заночувала... до ранку не прийде... Звістять сина .. Такі йому свята... Єдина дитина... тай тій щастя не дала. І сама його не зазнала... Хто ж йому досилатиме... туда... за камянні стїни... Як би знаттє... не гадала б .. Такого не було.,. Якось забезпечила б... через когось... Комусь би доручила. А то поки-ж то... Отта процедура посмертна... Та ще... після наглої смерти. Люде на усе пута плетуть... А дїтки... Дїтки... Що з ними буде?.. Покинути на поталу зими... або дай дужим людям... Холодні, голодні... Нїкому доглянуть... Повикидають... Комусь оддадуть... Пропадуть... Голубятка... маленькі... щирі... вірні... друзї... Де вони?... Не чуть... Дїтки... Дїтки .. Нїкому доручить...

Панї трудно встала, і держачись за край ліжка стала розглядати ся.

Дїтки любісенько сидїли нишком на столику проти неї, і глядїли на неї маленькими оченятами. Тепер вони повставали, і потягаючись, позїхаючи, і муркаючи від вдоволення, пішли до неї. Їх було двойко—чорненьке і сивеньке. Старий, здоровий чорний кіт, вихованець Миколи,—бо й він кохавсь у „безсловесних“,—лежав тут же на ліжку, по за нею, примостившись на її мягкім шалї.

Панї знов сїла. Дїтки позлазили їй на колїна, і вона схилилась понад ними чолом на руки, мов покрила їх від напасти.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

У грудях їй, здавалось, ніби полегчало, диханнє стало вільнійше, серце не так страшно стукало, харчаннє втихало, як опадало. Піт густо проступив їй на лиці, мов умив її цілющою водою.

Припадок минав—се очевидячки. На сей раз „проскочила“... крізь смерть. Тільки перебуті муки, що знов можуть бути, стояли перед нею страшною марою.

Пані взяла на столику годинник,—тепер їй можна було й повернутись безпечнійше що з отсим рухом вона не грякне об землю нежива,—показувало вісім. Минуло чотири години... Чотири години її смертної муки, і чотири години, як Ганна пішла!.. Так і єсть... заночувала десь у сусід... Не добилась до дому... Не достане вона сей вечір листа... дорогого листа.. Що він пише?.. Чи у добрім здоровю? Тоді писав—простудивсь... У горлї боліло... Чи минуло?.. Який там лїкар?.. Може йому що треба?.. Скоро... А тут... тільки назавтра... вона прочитає того листа...

Тут невеселі думки старої пані перейшли на саму себе:

— На всю ніч зостатись самій у сїй пустинї, закиданій снїгом, одгороженій мов снїговою стїною від живих людей...

Їй стало сумно. Вона пустила дїток до долу, і подибала у світлицю. Ноги й не йшли, тїло було як побите, у грудях і між плечима—біль... Мов її терла і перетерла тяжка лихоманка.

Стіл стояв покритий білою скатертю, заставлений наїдками і напитками, освічений високою, ясною лямпою, тільки біля його нїхто не сидів. Самотнїв він сам-один, як і вона сама-одна. Якийсь траґічний звязок був між сією матеріяльною річю і живою істотою.

— І на що воно?—гадала пані, смутними очима глядючи на сиротинну „вечерю“,—хто його їстиме?.. Казала Ганнї: „Готуйте собі тільки „вечерю...“ Менї не треба. Сама я не сяду за стіл...“

А Ганна:

— Бува-ж панич приїдуть, пані?..—та так глянула на її своїми любими чорними, вузенькими очима і зараз опустила вії.—Невже вони і на Святвечір не відпустять? Хіба їм не шкодненько?..

Пані нїчого вже не казала, тільки зітхнула нишком.

„От тобі і „вечеря“... Тільки гірш жалю завдає...“

Пані положила на тарілку жареної риби, поставила долї. Котики крутились біля столу, чуючи смачний дух. За її трудний час, почуваючи лихо, вони засмучені нїчого не їли, і добре виголодались. Тепер з превеликим апетітом взялись вони трощить кісточки, розтаскуючи їх по всїй хатї.

Пані з тихим, смутним усміхом глядїла на любих, маленьких істот і їх маленькі радощі, і думкою летїла за камянні стїни:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Який то там „Святвечір?..“

У двері мов стукнули.

Пані здрігнулась і стала слухать. Дітки теж покидали їсти, і собі стали слухать, поставивши ушка, і трівожно гарчали. Тільки старий кіт, що чимало прожив на світі, і чимало чого бачив, не зробив на те ніякої уваги, і їв собі рибу, мов нічого й не було.

Стукнули в друге.

„Ганна!..“

Пані скоро, як тільки можна було їй, пішла відчинити: „Лист від його!“—стояло перед нею, і за усе інше вона забулась.

Двері відчинились, і у хату разом ускочила хлопяча постать, цілком запорошена снігом.

— Мамо!..

— І я з паничем підїхала,—сміялась Ганна, отрушуючи сніг біля порогу...

Святий вечір огорнув своїм білим крилом убогу хатину...

МИКОЛА ВОРОНИЙ.

І. Віра жива.

Віра жива!
В дні легкодухости, в дні безнадійности,
В чорні хвилини нудьги і безмрійности
Хтось мені шепче слова:
Віра жива!

Злий час мине.
Зникне все те, що гнітило зневірою;
Серце, надихане чистою вірою,
Лехко і вільно зітхне.
Злий час мине.

Щастя, як сон—
Сон золотий з голубими примарами,
З ясними мріями, з любими чарами,
Котрим нема заборон.
Щастя, як сон.

Сни-ж і люби!
Будь молодий, золотий, опромінений.
Сяй, ніби прапор на сонці розвинений.
Щастя свого не губи,—
Сни і люби!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ДМ. ДОРОШЕНКО.

Дмитро Іванович Яворницький.

До 30-літнього ювилею його наукової діяльности.

24-го падолиста у Катеринославі дуже бучно святковано було 30-літній ювилей наукової роботи „запорожського батька"—Дмитра Івановича Яворницького. Десятки депутацій і сотні привітань та телеґрам, надісланих з усіх кутків Росії й України, засвідчили надзвичайну популярність шановного ювилята серед широких кругів громадянства, що цінить його заслуги, як історика Запорожжа, як археольоґа й етноґрафа, як талановитого лектора й популяризатора, нарешті як видатного культурного діяча, що в житю Катеринослава поклав великі заслуги, орґанізувавши прекрасний краєвий музей імени Поля. Українські привітання зазначали окрім того ще й великі послуги ювилята спеціяльно українському культурно-національному рухови на Катеринославщині.

Безумовно, серед теперішніх діячів на полї української науки і просвіти Дм. Ів. Яворницький — одна з дуже яскравих і ориґінальних постатей. Тридцять літ свого житя цілком він оддав на дослїдженнє запорожської старовини і за сей час зібрав такий багатий матеріял і стільки зробив для поширення серед громадянства відомостей про Запорожже, як ніхто инший з наших учених. Його сміливо можна назвати Нестором запорожської історіоґрафії. Він перший зробив Запорожже предметом спеціяльних дослїдів, почавши робити на полї, що стояло справжнїм облогом і ледве ледве почате було тільки з краю роботою випадкових дослїдувачів. Історія Запорожжа не виділяла ся з загальної історії України нї в писаннях істориків та мемуаристів XVIII віку, нї в працях авторів початку XIX віку, що вперше спробували дати загальну концепцію української історії. Інтерес до рідної старовини, до козацтва і його слїдів у народнїй поезії, що пробудив ся спочатку XIX віку, під впливом ідей романтизму і звязаних з ним перших проблисків національної свідомости, не викликав проте наукових розвідок спеціяльно з обсягу історії запорожського козацтва та й мало відбив ся на справі збирання й розроблення історичних матеріялів про Запорожже. Виїмком явив ся А. Скальковський, що, стоючи осторонь од модного в його часи захоплення романтизмом, заняв ся проте, як історик т. зв. Новоросійського краю, і запорожською минувшістю, опираючись на багатий матеріял січового архиву. Але він зачепив тільки останнїй період Запорожжа—історії. Нової Січи і самий його спосіб розроблення й використання матеріялу позбавив його працю самостійної наукової ваги. Велику прислугу справі ізучення історичних матеріялів, що до

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Запорожжа, зробив О. Болянський, опублїковавши в московських „Чтеніяхъ“ ряд хронік, мемуарів та инших джерел до історії Запорожжа. Одначе нї в працях Костомарова, нї у Кулїша, які чимало уділяли уваги окремим моментам історії Запорожжа, ся історія не грала самостійної ролї. Величезні багатства архивних збірок по столицях і взагалї по унїверситетських осередках лежали невикористані нїким. Побутова запорожська старовина, що ще зберігала ся на місцях колишнього запорожського житя і давала дорогоцїнний матеріял для уявлення картини побуту громадського устрою запорожського братства, також не викликала до себе нїчиєї уваги, за виїмком двох-трьох провінціяльних дослїдувачів, таких як Гр. Надхин, або епископ катеринославський Феодосій, які були одначе дуже далекі од систематичних студій над запорожською історією. Запорожже дожидало свого спеціяльного історика і діждало ся його аж на початку 80-их років в особі молодого вихованця харківського унїверситета Дмитра Івановича Яворницького. Він вложив у дїло ізучення Запорожжа всю енерґію молодощів, весь запал ентузіястичного одушевлення славною памятю запорожського братства, яке служило на протязї віків ідеалом полїтичної й соціяльної орґанїзації в очах українських народнїх мас.

Дмитро Іванович Яворницький (або Єварницький) родив ся 1856 року в селї Сонцївцї Харковської ґубернії й повіту. Середню освіту здобув у Харкові, де 1877 р. вступив на історично фільольоґічний відділ унїверситету. Ще на шкільній лаві прокинув ся в його інтерес до історії, спеціяльно до історії Запорожжа, навіяний, як признаєть ся він у передмові до одної з пізнїйших своїх наукових праць, гоголевським „Тарасом Бульбою“, якого читав йому, малому хлопцеви, батько. Тодї то зародило ся в йому гаряче бажаннє пізнати історію Запорожжа, бачити всї місця, звязані з житєм славного низового лицарства, і се бажаннє призвело його спочатку до піших мандрівок по землям колишнього Запорожжа, а потім і до правильних екскурсій, які одбував він реґулярно що-року. До студій над запорожською старовиною заохочував його і П. С. Єфименко, який перебував тодї в Харкові. Року 1881-го Дм. Ів. скінчив унїверситет і був залишений проф. Петровим (відомим рос. істориком) при катедрі російської історії. Одначе „незалежні обставини“ не дали Дм. Ів. змоги продовжувати його наукову карієру і причиною сьому були його українські симпатії. Факультет не признав можливим допустити темою для дісертації історію запорожських козаків і предложив йому иншу тему—з загально-російської історії. Але Дм. Ів. не прийняв тої теми і працював далї над Запорожжем. Тодї його позбавлено казенної стипендії, а скоро попечитель визнав його перебування в унїверситетї, як отвертого „українофіла“, незручним. Таким

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чином Дм. Ів. змушений був покинути Харків і переїхати до Петербурга, де зайняв ся учителюваннєм по середніх школах. Але і в Петербурзї стежено за ним, і р. 1891 міністр народньої освіти Делянов заборонив йому вчителюваннє по всїх школах російської держави за добачене „тенденціозное проявленіе въ лекціяхъ антипатіи къ московской исторіи и правительству и пристрастія къ исторіи Малороссіи“.

Педаґоґічна діяльність була перервана і Дм. Ів. подав ся аж в Середню Азію на примусову службу при канцеляріі туркестанського ґенерал-ґубернатора. Тут він оддав ся археольоґічним і етноґрафічним студіям, наслїдком котрих явив ся ряд друкованих праць по археольоґії Закаспійського краю. Року 1896 Дм. Ів. здобув змогу повернути ся до европейської Росії і скласти маґістерський іспит та оборонити дисертацію—перший том „Исторіи запорожскихъ козаковъ“. Після того його допущено до читання лекцій в московському унїверситетї. (Дм. Ів. читав спеціяльні курси історії Запорожжа, України і курс археольоґії). У Москві прожив Дм. Ів. до 1902 року, коли його закликало катеринославське ґубернське земство на посаду директора археольоґічного музею. Так здійснило ся давнє бажаннє Дм. Ів. — оселитись на Запорожжу, жити в осередку того краю, на вивченнє минувшини котрого оддав він кращі свої роки і сили і котрому присвятив тепер решту днїв своїх.

Року 1883 у „Кіев. Стар.“ за падолист видруковано було статю Дм. Ів. „Жизнь запорожскихъ козаковъ по разсказу современника-очевидца“. Сією статею роспочав ся цїлий ряд його друкованих праць по історії Запорожжа. Своїм завданнєм Дм. Ів. поставив перш за все вивченнє історичної топоґрафії Запорожжа—питаннє майже не зачеплене до того часу в історіоґрафії запорожського козацтва. З сією метою Дм. Ів. що-року обїздить реґулярно місця „запорожскихъ вольностей“ і пильно досліджує не тільки місця, звязані з певними історичними моментами, як наприклад, місця Січей, фортец, паланок, бойовищ, але кожний пункт, що так або інакше звязаний з памятю про Запорожже. Се детальне ізученнє дало змогу Дм. Ів. вже в перші роки його наукової діяльности поставити і розвязати ряд питаннь історичної топоґрафії Запорожжа. В одній з перших своїх праць, друкованій в „Кіев. Стар.“ (1884, IV)—„Число и порядокъ запорожскихъ сѣчей“ Дм. Ів., на основі документальних і археольоґічних даних сторав ся вирішити одне з спорних питань запорожської історіоґрафії — про місце й хронольоґію січей. Того ж року друкує він у тій же „Кіев. Стар.“ „Топографическій очеркъ Запорожья“, а крім того, що-року містить спочатку в „Кіев. Стар.“, а потім на сторінках петербургського „Историческаго Вѣстника“ довгу низку статей і заміток про запорожську старовину, які скоро

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зробили його імя відомим для всїх, хто цікавив ся історією України і Запорожжа.

Підчас своїх мандрівок по землям запорожського війска Дм. Ів. зібрав багатий історично-побутовий і етноґрафічний матеріял, який дав змогу заглянути у внутрішнє житє Запорожжа і уявити його собі не тільки на основі сухих сторінок документальних памяток, але по живих уламках старовини, що безпосередно малюють нам культуру і военно-соціяльний побут запорожців. Останки запорожських будівель, церковне убранство, старовинна зброя, всякі побутові речі, цїлий ряд ріжних матеріяльних памяток,—все се було досліджене Дм. Ів-чем, а здебільшого й врятовано ним од руїни або загину. Столїтнї дїди, сини й унуки запорожців, такі як 116-лїтнїй дїдусь Іван Росолода, що памятав запорожців і обстанову їхнього житя, росказали Дм. Ів. свої спомини. Кожна скеля серед днїпрових порогів, кожна балка, кожна степова могила, наскільки з ними звязана хоча б найдрібнїйша памятка про старовину, все було зауважено й описано Дм. Ів. Результатом восьмилїтнїх студій топоґрафії Запорожжа і його відбитку в народнїй памяти явила ся двохтомова праця „Запорожье въ остаткахъ старины и преданіяхъ малорусскаго народа“ (СПБ., 1888 р.) Ся праця, багато ілюстрована знимками місцевостей, археольоґічних памяток, плянів, краєвидів і портретів (між иншим і малюнками відомого художника Іллї Репіна), була дуже видатною на свій час появою на полї українознавства і досї служить настольним підручником для кожного, хто студіює побутову старовину Запорожжа.

Того ж року, що й „Запорожье“, вийшла друга праця Дм. Ів-ча „Сборникъ матеріаловъ для исторіи запорожскихъ козаковъ“, яка містить збірку документального матеріялу, а р. 1889 зявили ся „Очерки по исторіи запорожскихъ козаковъ“, де розроблено ряд окремих сторінок і моментів запорожського житя. Студіованнє на протязї кількох років запорожської топоґрафії дало матеріял для спеціяльної працї „Вольности запорожскихъ козаковъ“ (перше виданнє 1890, друге 1900 року), яка тепер служить необхідною основою для кожної роботи по дослїдженню тих або инших питань, звязаних з історичною топоґрафією Запорожжа.

Всї згадані видання служили немов підготовчими студіями для більшої працї, котра мала довершити розробленнє запорожської минувшини і дати його синтез в формі систематичної історії запорожських козаків, заснованої на сполученнї археольоґічних, архивних і історично-побутових матеріялів. Року 1895 вийшов у Петербурзї І-й том „Исторіи запорожскихъ козаковъ“ (друге виданнє 1900 року). Сей том містить у собі, так мовити, наукову енцикльопедію запорожського побуту. Тут маємо: повний історично-топоґрафічний опис краю: про склад запорож-

Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ського товариства і людности запорожської землї; военно-адмінїстраційно юридичний побут; економічний устрій; церковні порядки; практика військового житя; загальний стан культури; взаємини до сусїдів, — одним словом усї боки запорожського житя обговорені з вичерпуючою повнотою і на підставі науково провіреного матеріялу.

Властиво історії Запорожжа присвячені томи другий та третїй. Другий том, виданий 1895 року, містить історію запорожського козацтва од його початків у другій половинї XVI віку і до 1686 року, себто до рішучого підданства запорожських козаків московському урядови. Том третїй містить подїї до 1734 року, себ-то до повороту запорожцїв у російське підданство після перебування під кримським ханом. Одже маємо курс історії Запорожжа од його початків до останнього періода істнування в межах рідного краю. Основою сього курсу послужили, як згадано вище, окрім друкованих джерел, писані архивні матеріяли державних збірок Петербурга, Москви, Харкова, Одеси, Катеринослава та ин. міст. Значна частина сих матеріялів була видана пізнїйше у двох великих томах під назвою „Источники для исторіи запорожскихъ козаковъ“ [1]). Сьому виданню сам Дм. Ів. надає найбільшу вагу, кажучи, що вклав у його свою душу і що воно назавжди збереже свою наукову вагу.

З цїлого ряду инших праць Дм. Ів. по історії Запорожжа треба згадати його моноґрафію про Івана-Сїрка (С.-П.-Б 1895) і недавно випущену розвідку про гетьмана П. Сагайдачного (Катеринослав 1913).

Збіраючи матеріяли про запорожцїв, Дм. Ів., певна річ, не міг лишати без уваги й сучасну етноґрафію Катеринославщини, по якій мандрував реґулярно що-року і яку зїздив і сходив з кінця в кінець. Поруч з піснями та переказами про Запорожже він записав велику силу взагалї фолькльорного матеріялу, особливо пісень, приказок, вірувань, а також назбірав багатий лексичний матеріял. Така збірка, як „Малороссійскія народныя пѣсни, собранныя въ Екатеринославщинѣ въ 1874—1905 г.г.“ (Катеринослав, 1905 р.), де уміщено тисячі пісень історичного, побутового й лїричного характеру, запевнила йому почесне місце серед етноґрафів степової України, поруч з Манжурою, Залюбовським і М. Новицьким. Серед записаних Дм. Ів-чем історичних пісень де-які мають особливо великий науковий інтерес і художню вартість, як от про Семена Палїя, про Грицька Сагайдачного, про Сїрка, про Калнишевського і руйнованнє Сїчи та багато инших. Дуже цїкаві етноґрафічні записи Дм. Ів-ча війшли до його збірки „По слѣдамъ Запорожцевъ“

[1]) 1903 р., Владимир. губ., т. I стор. 1072, т. II стор. 2107.

Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

(С.-П.-Б. 1898), а також до згадуваної вже праці „Запорожье въ остаткахъ старины“.

Інтересуючись останками запорожської старовини на Катеринославщині, Дм. Ів. мусів зацікавитись і памятками доісторичних часів, могилами, майданами і городищами, яких так багато по колишніх запорожських степах і які давали такі багаті матеріяли підчас розкопок, ведених російськими вченими Забеліним, Веселовским, Штерном. З перших же років своїх мандрівок почав він розкопувати кургани і за тридцять літ своєї наукової діяльности розкопав їх цілі сотні, особливо понад Орелю і взагалі в новомосковському повіті, де познаходив кілька стоянок неолітичної доби. Великий інтерес виявляють розкопки могил доби кочовників, де знайдено багаті асортименти зброї, окрас і ріжних предметів культу й побуту. Про результати своїх розкопок Дм. Ів. робив доклади на археольоґічних зїздах у Харкові та Катеринославі і друковав свої археольоґічні розвідки в „Трудахъ“ тих зїздів. З добутих підчас розкопок річей склались дуже цінні колекції, які послужили основою відділу доісторичних памяток у музеї імени Поля. Думка про те, що памятки старовини запорожського краю гинуть або дістають ся до музеїв столичних та до приватних збірок людей, що не мають нічого спільного з Україною, здавна дуже засмучувала Дм. Ів-ча і він усе мріяв про утворенне запорожського і взагалі краєвого історичного музею десь на місті, в одному з культурних осередків українського півдня. Розумієть ся, найбільш придатним для такого музею міг бути Катеринослав, і так воно справді й стало ся. На початку 900-х років серед гуртка катеринославської інтеліґенції, яка обєднала ся біля т. зв. „Научного Общества“, виникла думка утворити краєвий музей старовини. На поміч ініціятиві сих людей прийшло року 1902 ґубернське земство, і так повстав музей імени А. Поля, що зложив ся первісно з подарованих приватними людьми колекцій, серед котрих найцінніщою була збірка археольоґічних і запорожських предметів—Д. І. Яворницького. Але найщасливійше од усього випав вибір директора музею: земство запросило на сю посаду Д. І-ча. Справі орґанізації музею Дм. Ів. оддав ся з чисто юнацьким запалом і завзяттєм. Скоро музей збогатив ся дуже цінними колекціями: археольоґічними, історичними, памятками церковної старовини, спеціяльно запорожськими, етноґрафічними, багатими збірками звіринного й рослинного світу Катеринославщини. Але правдивою окрасою музею служить відділ запорожський. Маємо тут багацько портретів, малюнків, колекцій зброї, одежи, клейнодів, памяток домашнього побуту, люльок, сволоки запорожських курінів, ікони, налої, ризи, плащаниці, цілі іконостаси з запорожських церков, намогильні памятники. Все се назбирано підчас екскурсій і мандрівок, здобуто по самих найглухійших

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

закутках, і коштувало нераз величезної енерґії а часом і небезпеки для здоровля й житя. В умінню добувати памятки старовини Дм. Ів. доходить до віртуозности. З якою-небудь люлькою запорожською або шаблею часто звязані цілі епопеї всяких пригод і ріжних, чисто запорожських фіґлїв, про які Дм. Ів. оповідає з надзвичайно добродушним юмором. В оддїлї запорожської старовини містить ся й невеличка, але цінна Шевченківська збірка, між иншим власноручний рукопис відомої автобіоґрафії поета, написаної для редактора „Народнаго чтенія". Музей містить ся в спеціяльному, дуже гарному будинкови. Але той будинок уже затїсний для колекцій музею. Один етноґрафічний відділ так розріс ся, що складає з себе цїлком окремий музей, надзвичайно цінний своїми збірками народнього українського мистецтва. Так само й оддїл природописний, який дає повний образ фавни і фльори запорожських степів. І ось заходами Дм. Ів. ґубернське катеринославське земство призначило велику суму грошей, щоб збудовати другий будинок для музею, в якому спеціяльно міститимуть ся оддїли природописний і сїльсько-господарський, заснований після краєвої вистави у Катеринославі 1910 року. Як дуже влучно висловив ся автор одної з ювилейних ґазетних статтей, музей для Дм. Ів-ча є тим, чим був для кожного старого запорожця сїчовий манастир на Самарі, або загублена серед степу самотня пасїка, де він спочивав душею й тїлом після трівог і бурь бойового житя. І треба бачити, з якою побожністю опоряжає й береже він свої музейні колекції, з якою радістю прилучає яку-небудь новознайдену памятку запорожських часів до прежніх скарбів, щоб зрозуміти, чим є той музей для Дм. Ів-ча і яке місце займає він у його житю. Дм. Ів. завжди готовий водити по музею й показувати його скарби кожному, хтоб ні прийшов чи то буде вчений, який прибув з спеціяльною метою студій, чи заїзжий турист, чи простий селянин, чи екскурсія учнів. Видно, що пояснятн значіннє музейних збірок, оповідати про Запорожже доставляє шановному директорови велику втїху, бо музей сей—його справедливі гордощі, його невміруща заслуга перед рідним краєм.

Взагалї Дм. Ів. здавна дбає про те, щоб спопуляризовати відомости про Запорожже як серед найширшої громади, щоб спростувати всї неправдиві фантастичні погляди на Запорожже, які глибоко закоренились серед нашого громадянства, через вплив офіціяльних підручників історії та гоголївських фантазій. Йому належить цїлий ряд популярних статей і окремих брошур про Запорожже російською й українською мовами (між ин. одна публїкація й мовою французькою). В ряді публичних відчитів, переважно виголошених по українськи, Дм. Ів. незмінно брав темою Запорожже, його устрій і історичне значіннє. Сїльські „Просвіти" на Катеринославщинї не раз бачили в своїх скромних хатах шановного

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

професора і слухали його натхненні відчити про козаччину, про Запорожже. Як лектор володіє Дм. Ів. даром надзвичайно популярного й художнього викладу.

Годить ся згадати, що Дм. Ів. не чужий і красному письменству. Його незчисленні мандрівки дали йому прекрасне знаннє народнього побуту, дали багатий матеріял ріжнородних типів і всяких стріч. Повісти Дм. Ів., особливо з житя підпанків та низшого духовенства—дяків, паламарів,—відзначають ся правдиво художнїм юмором, своєрідним лїризмом (в мальованню природи) і прекрасною, сутонародньою мовою. Серед значнїщих його творів зазначимо великі повісти „Наша доля—Божа воля“ (1901) „За чужий гріх (1907), „Де люде, там і лихо (1911), збірку сатиричних оповіданнь „По-між панами“ (1911) і збірку поезій „Вечірні зорі“ (1910).

Щоб домалювати образ заслуженого трудовника на ниві рідної культури, треба зазначити ще його надзвичайно щиру відгукливість на питання громадського житя, по скільки вони стосують ся дорогої йому української справи. В сїй справі він завжди готовий до помочи, до поради, яке б не було дрібне дїло, з яким до нього звертають ся. Чи треба прочитати лекцію для „Просвіти“, чи поклопотати ся за дозвіл на концерт, чи збірати гроші на якусь пильну справу, Дм. Ів. завжди, не вважаючи нї на власну працю, нї на здоровлє, піде, поїде, зробить, даючи прекрасний приклад молодшому поколїнню в сповненню своїх громадських обовязків. І хто знає обставини провінціяльного житя, хто знає, як важко там робити якісь культурні заходи серед усяких зовнїшнїх і внутрішнїх перешкод, той повинен високо оцінити працю Дм. Ів-ча, який являє собою рідкий у нас зразок вченого-громадянина. Тридцять лїт невтомної працї на полї дослїдження запорожської старовини, так багаті, так помітні своїми наслїдками, заслужили Дм. Ів-чу щире признаннє всього українського громадянства, яке одгукнуло ся в день його ювилею сердечними привітаннями з усїх кутків нашої землї. І се признаннє повинно служити тепер моральним задоволеннєм Дм. Ів-чу, який за часи своєї 30-лїтньої дїяльности працював зовсїм самітно, мало стрічаючи співчуття й заохоти з боку навіть найближчих до його по характеру працї робітників.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ҐРАЦІЯ ДЕЛЄДДА.

Лихим шляхом.

(Кінець).

Потім вона мусїла скоритись, але прохала, щоб нікому не росказувати про майбутній шлюб, та щоб Петро не обридав своїм одвідуваннєм.

Першого ж разу Петро сказав їй по щирости:

— Тїтко Луїзо, я знаю, що вам неприємно бачити мене. Але я все таки вас шануватиму і не матиму нїчого проти вас... Я хочу, щоб вінчаннє одбуло ся як можна швидче. Чого нам чекати? Вже стільки років я чекав найголовнїщого: Марїїної згоди. Мій будинок ще не готовий, але там можна жити... Через кілька день я поїду в Кальярі і там куплю меблї та дарунки для молодої. Коли верну ся, тодї можна буде зробити оголошеннє.

Гаразд! Він вміє говорити!—вигукнув дядько Никола.

Тїтка Луїза мовчала.

Марія, що сидїла отдалї і майже не дивила ся на зарученого, подумала:

„Він думає купувати меблї у Кальярі! Там напевно його обдурять“.

Але не насмілилась нїчого сказати.

Петро ще двічі одвідав заручену. Приходив у ночі й розмовляв з нею про ріжні дрібницї.

Одного вечора Марія випадково згадала покійного чоловіка і примітила, що уста Петра незадоволено скривили ся.

Коли він пішов, дядько Никола сказав:

— Гляди, нїколи не згадуй першого чоловіка при другому.

— Але ранїще я не раз згадувала.

— Тодї Петро ще не сватав тебе. Чи ти думаєш, що однаково, що чужий, що заручений? Бач, ми чоловіки, наче ті рушницї: безпечні коли не набиті, небезпечні, коли набиті... Заручений все одно, що набита рушниця і не можна з нею бавитись.

Через кілька днїв Петро став вимагати, щоб було призначено, коли буде вінчаннє.

Він увесь горів та тремтїв від кохання і від непевности. Кожного разу, як приходив, він починав вдивляти ся, чи не видно на обличю Марії якої турботи або суму.

Вона на швидку кидала йому погляд і сей погляд повний при-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

страсти, примушував Петра забути все на світі та тремтіти від майже дикої втіхи. Після першої розмови вони ні разу не бачили ся на самоті. Коли він йшов геть, тітка Луїза проводила сама його до воріт. Здавалось, вона стерігла молодих і їй було приємно розлучити закоханих молодих.

Одної неділі у ранці Петро несподівано прийшов до Розана, сподіваючись застати Марію саму. Але тітка Луїза вже вернула ся з церкви і була дома.

— Завтра я їду в Кальярі—сказав Петро.—Сього вечора буду у Макомері, бо там у мене є одно діло. Через чотири дні верну ся. А ти, Маріє, тимчасом приготуй свої документи для оголошення.

Але він вернув ся не через чотири, а через вісім день. Марія сумувала та турбувала ся. Ніколи вона стільки не думала про його, як тепер, навіть колись, тоді як вони тільки покохали ся. Але часами будили ся її давні гордощі і їй здавало ся незрозумілим стати жінкою колишнього наймита. Потім її знову обхоплювала палка як огонь пристрасть і вона все забувала. Сї роки, що вона прожила удовою, вернули її до тих часів, коли вона була ще дівчиною. Тепер їй здавалось, що вона зазнала всїх родощів і всього горя на світі, не зазнала тільки кохання. Тепер, у тридцять років її обхопила пекуча жадоба і пристрасть.

Їй хотіло ся надолужити марно прогаяний час своєї молодисти. Все побільшувало се почуттє і весняне тепло в господї і фізичне здоровє. Вони будили молодість, що так довго спала.

Але коли часами її все таки обхоплювала турбота і ніби якась ворожнеча проти Петро, тоді вона не могла йому простити його походженнє і її дратувала в йому найдрібнїйші недостачі. Вона знову ставала колишньою хазяйкою, гордовитою та глузливою.

Вона дуже розгнївала ся, що він не вернув ся тоді як казав.

— От вже начинає дурити! Навіщо обіцяти і не додержувати слова? Що він там робить? Мабуть гуляє тай годї! Хто зна,—думала вона.

На шестий день вона почала турбувати ся.

— Петро не вертаєть ся і не пише. Мабуть стало ся щось погане. Сеї ночі менї снив ся лист з чорною габою, котрого я не могла прочитати. Я злякала ся і як прокинулась, то вся трусила ся.

Того вечора вона дістала листа від Петро. Вона з утїхою, ще не читаючи, стала дивитись на його, а потім пішла в свою кімнату читати. Він прохав вибачення, що так забарив ся, казав, що він вже їй раз послав картку, котрої вона не дістала, а про своє коханнє писав палкими словами: „Я тебе пригортаю та цїлую сотні разів, як тоді, тієї неділї. Я вміраю від жадоби пригортати та цїлувати тебе“.

Досить було сих слів, що б її знову обхопило гарячкове коханнє.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Бачиш, королихо?—крикнув дядько Никола, злегенька вдаривши палицею по листі, що Марія держала в руках.—Бач, він вміє й писати!

— А де він навчив ся?—спитала тітка Луїза. Коли Марія спитала її поради, чи годить ся писати до Пєтро, чи ні, стара поважно відповіла:

— Ти справді ніби зачарована! Чого тобі треба писати йому? Щоб на почті побачили твого листа? Треба ж таки думати, дочко, треба ж таки не забувати про людей.

Щоб не забувати про людей, Марія нічого не відписала. Пєтро вернув ся через два дні. Він привіз зарученій роскішні дарунки, а тітці Луїзі корсетик коштовної парчі. Се трохи зворушило майбутню тещу.

— Ну—сказала вона через день після оголошення.—Як будемо відбувати се весілле? Будеш запрошувати своїх родичів?

— У мене нема родичів. Коли хочете кого запросити, то запрошуйте. Я ж хотів би, щоб все було як можна простіще та спокійніще: самі свої.

— Добре!—відказала тітка Луїза і одвернула ся, щоб ніхто не бачив сліз, які зросили її вії при спогаді про перше весілле Марії.

Тепер Пєтрови було вільно коли хоче одвідувати заручену, котра кінчала готувати ся до весілля. Хоч у неї зостало ся убраннє, котре вона надівала вінчаючись з Франческо, але тепер треба було купити простіще, яке личить удові, що вдруге іде заміж.

Позаяк будинок Пєтро ще не був готовий і позаяк вінчаннє мало відбути ся в другій половині маю, дядько Никола, а також тітка Луїза пропонували молодим перший час пожити у їх. Зрештою тітка Луїза не була лихою людиною і більш від грошей та людської пошани любила Марію. Ще ж до того поважаннє Пєтро і підлестливі уваги сусідок трохи втихомирили її гордощі.

— А покажіть корсетик, що вам подарував Пєтро—казали сусідки.—Ой Боже ж, який гарний! Се стародавня парча. Осей дарунок вартий вас і Пєтро.—А коли весілле?

— Ще не знаємо!—відказувала тітка Луїза згортаючи парчу та обгортаючи її папером.

Ніхто аж до самого вінчання напевне не знав, коли воно буде. Дядько Никола теж мовчав шануючи давній звичай і вважаючи цілком справедливим, щоб удова у друге йдучи заміж, не святкувала другого весілля, бо се ніби зневажило б память першого чоловіка. А найтруднїще було допитати ся у Пєтро. Він ні з ким не говорив про свій шлюб. Він підгоняв каменярів, щоб швидче кінчали, бо йому було дуже важко думати, що мусітиме жити у Ноїна, що мусітиме опинитись на місці покійного.

— На його ліжку—думав він, здрігуючись.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

За день до вінчання Марія глянула на його, і усміхаючись, спитала.

— Ти вже готовий?

— Як то?

— Будеш сповідати ся?

Він одразу нічого не відповів. Тінь затемнила його очі.

— Я вже давно не сповідав ся,— сумно відказав він.—Я стільки намучив ся на світі, що вже не вірю...

— Ти знаєш, що не можна вінчати ся, коли маєш невисповідані гріхи— сказала Марія підступним голосом.—А скільки ти разів прогрішив ся за сї роки! Треба щоб ти висповідав ся. Не роби такої неприємности моїй матері, Петро.

Він похилив голову, потім підвів її.

— Ну, нехай буде так. Але й ти мусиш вволити моє бажаннє. Я і досї не насмілив ся попрохати тебе... На той час, коли ми житимемо у твоїх батьків, дозволь щоб було принесено ліжко, котре я купив у Кальярі. Ти розумієш... Я хочу...

Марія замислилась і стала смутною. По звичаю молода повинна була придбати ліжко. Петро пропонуючи своє, майже образив її. Але, власне, він мав рацію. От про се дядько Никола і не подумав, а сама Марія захоплена своїм шаленим коханнєм зовсїм якось забула, що Петрови буде неприємно спати на місцї Франческо.

Таким чином кожний був задоволений: Петро мав висповідатись, а Марія повинна була поставити инше ліжко в своїй хатї.

О третїй годинї майового ранку відбуло ся вінчаннє. Усю ніч Марія не заплющила очей. О першій годинї вона встала. Була блїда та втомлена. Їй здавало ся, що вона ще не прокинула ся. Їй пригадував ся шум та метушіннє першого весїлля. Як тодї було роскішно, весело та цїкаво. Тепер все робило ся потайки.

Навіть будинку не чепурили, навіть найближчих родичів та приятелїв не запрошували. Тільки двох свідків, без котрих не можна було обійти ся.

Проте сього разу серце молодої швидко било ся від радости, а руки тремтїли, коли вона слала постїль.

Вона пішла в пекарню, замела, роспалила огонь і зварила кави. Втомлене личко злегка розчервонїло ся.

О другій годинї вона пішла в свою хату і стала одягатись. Скидаючи та складаючи в скриню удовине убраннє вона почувала, як в души розятрюють ся радість і сум. Вона скидала те сумне убраннє, а з ним зникав журливий період її житя, що чорною жалобою повивав його. Надїваючи

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нове, вона почувала радість, наче метелик, що у перше розгортає крилечка. Але коли старе убраннє було зложене і коли вона тихенько, наче боючись збудити когось, хто дрімав в півтемряві її хати, зачинила скриню, гарячі сльози покотились по її обличчю.

Вона стала навколюшки і, спершись ліктями на скриню, стала молити ся.

Страшна примара показала ся в її уяві. На траві лежить чоловік... руки у його в крові... десь щебече жайворонок і його голос здаєть ся чистим та спокійним, наче місячний промінь... Світає...

Марія здрігнулась. Жайворонок справдї співав по той бік будинку... Починало світати... На подвірю почулась чоловіча хода.

Вона схопилась і стала надївати своє непишне і некольорове убраннє без вишивання та плетива.

Трохи згодом молоді, одна родичка Петро, свідки та дядько Никола мовчки йшли узенькими уличками, освітленими першим сяйвом світання. Здавало ся, вони бояли ся розбудити людей, бояли ся, щоб їх хто побачив.

Раптом Марія, що йшла узявши під руку родичку Петро, приложила руку до уст. Вона ледві могла втримати сміх.

— Що таке?—спитав молодий.

— Смію ся, що ми наче злодії прокрадаєм ся...—відказала вона не повертаючись.

Тодї всї одразу засміялись і загомонїли.

Так вони дійшли до мовчазної церкви.

Вінчаннє було довге. Священник за помічю старого селянина лисого, з довгою жовтуватою бородою, що був схожий на апостола, став правити службу Божу для молодих. Його слова тихі та лагідні росходили ся в смутній тиші пахущої від троянд церкви, де відблиск від свічок змішував ся з сяйвом світання.

Стоючи навколюшках на східцях вівтаря, молоді мовчки молили ся. Тільки час від часу Петро підводив голову, наче одганяючи якісь думки, поглядав на Марію і знову похиляв ся. Ся урочиста година, що була жаданною мрією його житя, тепер не дуже зворушувала його. Йому здавало ся, що він так легко досяг свого, як досягає кожний парубок, що бере собі жінку з свого кола. Але хоч радість перемоги не примушувала битись його серце, почутте спокою та певности робило його щасливим.

Він дійшов до своєї мети наче подорожній, що блукав лїсом, повним небезпек та нарештї прибув у таке місце, де йому спокійно і любо. Геть увесь жах, гетьте страшні спогади! Огонь горить у печі, пахуще вино блищить у шклянках: треба відпочити, треба пити і пянити ся!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Іноді читаннє священика, спокійне та певне і низький голос старого апостола вертали його до дійсности. Тоді невиразні спогади проходили й його думках, невиразний жах пройшов його трохи сумовите щастє.

Але досить було підвести голову, наче одганяючи від себе непевність та жах, і глянути в закохане личко молодої, щоб радість знову обхопила його.

Марія молила ся. І до неї приходили спогади: їй уявлялась журлива постать убитого, що ніби стояв навколюшках біля неї. Але се її не хвилювало. Хіба вона його не досить оплакала? Був вже час їй воскреснути і почати втїшатись житєм. Не дивлючись, вона бачила Петро, такого молодого, дужого та палкого.

Сам Господь благословив їхній шлюб. Все робить ся по Його волї. Дякуючи милостивого Бога вона намагала ся слухати службу Божу, ні про віщо не думаючи.

Не треба нічого згадувати, ні про віщо турбуватись!

Нехай зостаєть ся саме жадібне та палке коханнє!

Коли молоді вертали ся з церкви, їх теж ніхто не бачив. Вони йшли мовчки, похиливши голови. Від сходу повівав вітерець і обгортав їх своїм теплим жадібним подихом.

Молоді обоє були гарні, повні здоровя та сили. Ті, що з ними йшли, з утїхою дивили ся на їх. Навіть священик сказав:

— Нехай Бог вас благословить. Ви схожі на дві квітки з одного стебла.

Тїтка Луїза чекала за ворітьми. Вона не заплакала, не поцїлувала молодих, як було першого разу. Тільки кинула на їх жменю зерна і не дуже зворушено, вимовила:

— На щастє! На щастє!

Дві жінки, що прийшли їй помагати, кинули жмені зерна на молодих. Потім побігли в хати і понесли підноси в кімнату тїтки Луїзи.

Священик, ледві увійшов, поспішив ся благословити ліжко старих, вважаючи, що воно молодих. Дядько Никола так став реготатись, що аж похилив ся, спираючись на палицю.

— Ох, чи не подарує менї сина моя стара! Ох! Ох! Чи не подарує!

Всї стали теж сміятись. Марія покликала священика до свого покою.

— Вибачайте, отче, ідїть сюди!

XXIII.

Минуло вісїм день. Певне нїколи нїхто не зазнавав такої шаленої та палкої втїхи як Петро та Марія.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тїтка Луїза та дядько Никола майже що дня йшли до виноградників і там пробували з ранку до вечора, щоб не завважати молодим.

Молоді цїлком віддавали ся своїй дикій пристрасти, як, певне, віддавали ся перші люди ще на світанню житя молодої землї.

Одного разу Марії стало навіть страшно Петро, бо він дивив ся на неї майже лютим поглядом своїх зеленастих таємничих очей. Але сей жах, знесилюючи її, надавав пестощам ще гостріщої втїхи. Їй здавалось, що від сього у неї крутить ся голова, наче якась могутня сила вхопила її і стала носити в повітрю. Її пристрасть теж робила ся палкою та дикою і від сього відпадало все, що надавала їй людська цивілїзація. Вона ставала нїмфою, що дожидає фавна ховаючись гола в траві, котру нїколи не займала коса.

Коли він приходив, густий туман спускав ся на їх, зникав увесь світ, все около, зникало минуле і майбутнє.

Іноді Петро здавав ся стурбований та сумний, особливо коли вернувшись він одразу не зустрічав Марії. Він біг її шукати, кликав і починав роспитувати, чи нїхто не приходив без його. Вона вже починала думати, що він ревнивий. Але здебільшого він був лагідний і часами здавало ся, що він не забув про колишнє своє становище в сїй господї.

Се їй було до вподоби: здавало ся, нїби вернули ся ті часи, коли Петро незважував ся показати всього свого кохання.

Минув тиждень пяної пристрасти. Марія почала почувати себе втомленою. Ґарячий туман, що покривав її, став росходити ся.

Одного дня вона сидїла в холодку біля хати і вишивала сорочку Петра. Дома нїкого не було. Тільки Луїза та дядько Никола були у винограднику, Петро доглядав як добудовують його будинок.

На виметеному та политому подвірю було тихо та спокійно. Був душний весняний день, пахло васильками та гвоздиками. Щебетали ластівки. Марія вишивала і думала.

Голова її ще була важка, але думки вже виразнїщі і диханнє рівнїще. Вона почала вже дбати про хазяйство та думати про те, що говорять сусїдки.

Вона, наче після хвороби, чула себе ще знесиленою, але все вже починала цїкавитись житєм.

— Моя мати вже каєть ся, що одпроважувала нас жити в хату Петро. Але Петро тепер не схоче вернути ся сюди. Принаймнї зараз. Потім напевне вернемось. Петро не такий, як був той. Коли б ми тут пожили який час, він напевне почав би сперечати ся з мамою. Наприклад учора у вечері він образив ся, коли мама, правда зовсїм не доречі ска-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зала: „Коли у вас буде хлопець, то ви назвете його Франческо“. Він мене ревнує до покійного. А що се там робить ся.

Вона встала і пішла подивитись. В пекарні кіт скинув якусь покришку. Вона положила її на місце, прогнала кота і знову пішла на своє місце.

— Вже десять годин. О дванадцятій Петро вернеть ся до дому—подумала вона, дивлючись на тінь, що лягала від будинку. Їй здавалось, ніби вона його вже і бачить: він одчиняє ворота, входить і не заглежуючи її, починає гукати. Вона біжить йому на зустріч. Вони палко дивлять ся один на одного, наче закохані у першу хвилину зустрічі, потім починають цілувати ся.

Марію знову обхопила та шалена пристрасть, що увесь час після шлюбу панувала над всією її істотою. Їй стало важко дихати і коли вона знову хотіла взяти ся до роботи, голка тремтіла в її руці.

Хтось дуже постукав у ворота.

Вона положила до долу сорочку і пішла одчинити.

То був листоноша, жовтоусий чоловік, що подивив ся на Марію з ніг до голови, наче впевняючись, що се дійсно вона. Впевнившись, він не поспішаючись витяг листа, на котрому було аж пять печаток з відбитком філїґранного гудзика.

— Рекомендований для пані Марії Ноїна, удови Розана—сказав він, читаючи адресу—він з Алжирії.

— Давайте! – попрохала Марія простягаючи руку і думаючи про Сабіну, котра була там.

— Підпишіть отут—сказав листоноша, подаючи їй книжку—отут!

Вона мусіла піти в свою хату, щоб підписати, а тимчасом думала.

— Чого треба від мене Сабіні? Може грошей? Чи то вона і досі не знає, що я пішла заміж?

Вона вернула ся на подвірє, зачинила ворота і розірвала коверту. Лист був без підпису, але вона зараз пізнала, що пише Сабіна. Лист починав ся так:

— „Люба Маріє, ти знаєш, хто я. Я не підписуюсь з обережности, але ти знаєш, що я з тих, котрі бажають тобі доброго. Тільки сьогодні я дізнала ся від одного чоловіка, що отсе приїхав з Нуоро, про твої заручини з Петром. Молю ся Богу, щоб отсей лист не прибув до тебе занадто пізно.

Се було б для тебе страшним нещастєм і я пишу тобі тільки для того, щоб виратувати тебе від його.

Слухай, Маріє, не йди за Петра: то він убив Франческо. Він та його спільник Антіне убили Крока, а потім його ножем уби-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ли Франческо. Тіло Крока вони сховали у скелях твого хутора, в одному закутку, котрий знають тільки пастухи. Там є кістяк і ти можеш впевнитись, що я кажу правду, коли підеш пошукаєш його. Пастухи сусіди Антоніо Пера, дядько Андрео та инші знають усе: вони бачили обох злочинців, котрі також не тільки душогуби, а й злодії, бо тож вони викрали усіх корів, що під той час позникали з кошар Нуорців. Від сього почали ся достатки Петра.

Він не може одружитись з тобою. Пастухи бояли ся розказати правду. Я теж заприсягла ся мовчати і мовчала б, коли б ти не надумала піти за свого давнього наймита.

Молю ся Божій Матері, щоб сей лист не запізнив ся. Роби що хоч, але бережи ся, бо Петро може тебе вбити, коли побачить, що ти знаєш".

Нічого не бачучи Марія перейшла двором і впала на ослін, де ранійше сиділа. Її лице посиніло і скривило ся, руки та голова трусили ся. Кілька хвилин вона сиділа майже непритомна, потім підняла голову і здивовано подивилась навколо. За ті кілька хвилин її душа наче побувала у якійсь невідомій країні, де вона бачила страхіття та примари і тепер вернувшись зовсім иншою, пересвідчилась, що й все навколо стало иншим. І се її наповнило жахом.

Тільки трохи згодом не зважаючи на лист, що був страшнійший від смертного присуду, не зважаючи на те, що вона серцем чула нещастє, Марія почала сумніватись. Вона так жадала, щоб її хтось заспокоїв, утішив, що подумала:

— Ох, хоч би він швидче прийшов! Я дала б йому прочитати... І все б скінчило ся. Се помста Сабіни. Вона його кохала і він теж кохав її колись... тоді...

В туж мить вона згадала усе своє сумне кохання, що почало ся так ясно і скінчило ся так страшно. Все пригадала. Побачила, як Петро вішав свою свиту на кілочку за дверима... Коли він у перше прийшов... день був сумний та темний... Вона налила наймитови вина і неприхильно подивила ся на його, бо про його були недобрі чутки, хоч ніщо не доказувало їх.

Потім дні минали, наче хмарини небом, не лишаючи ніякого сліду. Що вона тоді робила? Мабуть все мріяла: вона ж тоді була молода, гарна та гордовита, наче королівна.

Чого вона спустила ся так низько? Вона слухала, що їй казав наймит і поволі віддала ся йому, наче остання.

Він був добрий тоді. Вона вважала, що він покірливий наче дитина і зробила, або думала зробити собі з його забавку, розвагу... Але тепер вона пригадувала, що він тоді їй обіцяв:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Я зроблю ся багатим... для тебе... зроблю навіть те, що мов би й не можна зробити...

Ох, мабуть вже тоді він був злодієм, або може вже думав зробити ся ним. А вона, сліпа, і не бачила сього! Вона, глуха, нічого і не чула! Вона тільки втішала ся його поцілунками і не примічала, що вони отруюють її житє.

А все таки коли б він вернув ся! Коли б він вернув ся та своїми шаленими поцілунками примусив забути усе, що її жаже та мучить тепер.

— Як я можу сумніватись в йому! — чув ся голос з глибини її нажаханої душі.

Але другий голос, могутнійший та суворіщий, відповідав.

— Ти не сумніваєш ся: ти певна. Правда в твойому серці.

Що хвилини мука все більшала. Перший раз Марія з усією силою свого розуму подумала про все і наче намітка упала з її очей. Їй пригадало ся, як турбовав ся Петро кожного разу, як вона не одразу виходила до його і не одразу йому усміхала ся. Пригадали ся найменші дрібниці. Їй уявив ся приятель Петра, той Антіне, що розбагатів теж не знати як... Він свідчив проти Крока, котрий невідомо куда зник. Се їй наче всю правду одкривало.

— Він був у спілці з ним, нема чого й сумніватись!..

Нема чого сумніватись! В ту мить їй здало ся, що вона ні вчому не сумніваєть ся. Майже несміливо вона розгорнула лист і знову прочитала його. Кожне слово ранило її як ніж.

Коли вона дочитала до останнього слова, то вся здрігнулась від нового почуття: вона бояла ся повороту Петра. Він здатний на нове злочинство, аби покрити ті, що вже зробив.

Тоді Марія сховала лист за пазуху і з жахом подивила ся на тінь, що все коротшала і доходила вже до її ніг. Час минав, час летів за сонцем. Ся темна смуга тіні, що поволі посувала ся до неї, була ворогом, який наближав ся...

Нарешті в душі нещасної жінки почулось страшне питаннє.

— Що робити? Що робити?

Незабаром він вернеть ся. Марія уявляла його так виразно, як уявляла кілька хвилин тому назад у своїх мріях повних кохання та жадоби. Він наближав ся, він кликав її і починав шалено пригортати та цілувати... Але він вже втратив принаду коханця, він зявляв ся тим, що був: душогубом та злодієм...

— Що робить? Що робить?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Марія знову наче втратила свідомість. Вона схопилась, щоб тїкати, щоб бігти у виноградник та прохати порятунку у батька. Але коли дійшла до воріт, то згадала те, що писала їй Сабіна: „бережи ся“ і се зупинило її.

Вона зачинила ворота на гак і стала метушитись по подвірю наче звірина, потру застукав безжалістний мисливець.

— Що робити? Що робити?

Буйною хвилею обхопили її розум спогади, збиваючись між собою, змішуючись з жахом, з одчаєм, з надією і ще більше каламутючи хаос її думок.

Їй уявлялась постать Петра там на стежцї на пасовиську... Пригадувались всї дрібницї про смерть Франческо, всї подїї довгих років після його, сумнїви, котрі її мучили після траґедії, присяганнє Петро, його лукавство, його багатїннє, його бажаннє нїкому не говорити про шлюб... Як йому було неприємно, коли згадували Франческо, як він не хотїв жити там, де той жив, як він не хотїв спати на ліжку, на котрому той спав...

Але коли він присягав ся, то здавав ся таким щирим, так він тодї образив ся її сумнївом, що сей спогад раптом наповнив радістю серце Марії. На хвилину їй стало легше дихати, наче тому, хто потопаючи, на мить вибив ся на поверх. Але потім вона знову поринула в морі сумнївів та одчаю.

— Він присяг ся на святому хрестї і я йому доняла віри! Господи Боже, навіщо ти узяв усе світло, що освітляло мою душу? Що зробила я, що ти на мене наслав таку кару?

Ломаючи руки вона простягала їх у гору і з одчаєм дивилась у те глибоке весняне небо, що ще годину назад бачило її щасливою. Але все мовчало. Тільки ластівки, наче глузливо щебетали, лїтаючи над нею.

Сонце котило ся своїм шляхом. Тїнь коротшала.

Кожної хвилини Петро міг вернути ся.

Що робити? Що робити? Як сховати свої думки, як втекти від погляду, від його страшних поцїлунків?

Хтось постукав у ворота.

Се він! Кілька хвилин Марія не могла зрушити ся з місця.

Але незабаром почула дитячий голос.

— Тїтко Луїзо, одчинїть! Чи ви там захворіли, чи померли?

Марія не одчинила. Але слова дївчинки нагадали їй, що вона може вдати з себе хвору та таким чином сховати від Петра свій одчай. Вона скинула гак на воротях і пішла в свою хатину. Побачивши біле ліжко вона одразу заридала.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

До жаху і до інстинктовного бажання бороти ся, що досї робили її горе ще страшнїйшим, тепер приєднав ся жаль за втраченим щастєм. Її одчай став білш свідомим та глибоким.

Вона кинулась вколюшки перед образом Мадонни і знову ломаючи руки стала молитись.

Чого вона благала? І сама незнала. Чи хотїла вона, щоб Пєтро оказав ся не злочинець і не злодій, чи хотїла, щоб сила небесна помогла їй помстити ся та визволити ся від його? Не знала! Не знала.

Але молитва, як се трапляєть ся з побожними людьми, мала силу розігнати найстрашнїйші думки. Вона встала і їй здало ся так легко, мов би все оказало ся тільки страшним сном.

— Я його порву і кину геть—думала вона, шукаючи за пазухою листа.—Тодї всьому буде край, бо все се брехня, все брехня! Та нїби то вона і не знає, що ми вже повінчали ся... Яка я була дурна, що злякала ся.

Їй знову згадало ся, що Пєтро спершу нїж наняв ся до їх, мав славу розбишакуватого та лихого. Проте нїколи він нїчого лихого не робив.

Тодї набріхували на його. Так і тепер. А справдї він добрий та лагідний.

Вона розгурнула лист і подивилась. І раптом її знову обхопив жах.

Сей лист у коверті з темночервоними печатями, схожими на запечену кров, робив на неї страшне таємне вражіннє, наче спогад жахливих подій.

Їй уявилась кров Франческо, що плямами темнїла на траві та на камінях...

Вона знову опинилась у владї жаху та одчаю.

— Померші встають з трун—вимовила вона голосно, ховаючи листа так, щоб Пєтро не міг його побачити.

Франческо устав: се він так зробив, що Сабіна написала сього листа... Се він безталанний...

Їй стало так жаль за Франческом, сльози умили її обличє. Нїколи нїщо її так не зворушувало, як тепер спогад про його. У перше за все житє, в сю страшну хвилину, вона подумала про його з щирою любовію.

Їй пригадали ся віршовані тужіння на його похоронї, тужіння, котрі вона не раз потім згадувала, і тепер їй здало ся, нїби вони вирвали ся з її душі:

„Він був добрий наче ягнятко і як ягнятко його убито“.

— Який він був лагідний, який соромливий та нїжний! Його душа світила ся в прекрасних очах. Хто жив з ним, той робив ся чесним

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

та добрим. Пєтро — навпаки, налив все, до чого торкав ся, він скрізь несе з собою проклятте своєї долї...

Коли б Франческо був живий, вона б його кохала справжнїм коханнєм, тим коханнєм, що сам Господь благословляє, що нїколи не зменшаєть ся, як те, сексуальне, котре понизило її до єднання з наймитом...

— Він наймит, подлий наймит, він мене убиває, — вимовила вона знову голосно, кинувши ся на ліжко і з одчаєм тулючи ся обличєм до подушок.—Моя мати мала рацію: він мене причарував. Чим я, Марія Ноїна, Марія Розана тепер стала?! Я стала пропащою жінкою, я стала наймичкою наймита! Я винна перед матїрю, я винна перед памятю покійного, перед усїм своїм родом! Я одружила ся з наймитом, з проклятою падлюкою! Так, за се мене Бог карає? Ой, Боже, се занадто тяжка кара за мій гріх! Щож я наробила?!

З глибини її совісти чув ся голос, котрий обвинувачував її. Але вона з одчаєм виправдуючи ся встигла примусити його затихнути.

Вона розуміла, що Пєтро пішов лихим шляхом тільки через неї, але чим же вона тут винна? Може вона перша почала на його поглядати? Та коли б вона і не пішла за Франческо, Пєтро все одно зробив ся б злодієм, а також напевне й душогубом, аби тільки досягти свого: розбагатїти і одружити ся з нею. О, вона добре памятала його обіцянки ще тодї, коли вони тільки покохали ся:

— Я розбагатїю .. Я зроблю все для тебе...

І він все зробив! Така вже йому доля судила ся! Безщасна вона, що попала ся йому у руки, наче ластівка у пазурі яструба!

Час минав. Марія плакала. І коли в глибинї її душі ще ворушила ся надїя, найгірші інстинкти підіймали ся в неї і опанували нею.

Поволї їй здало ся, що до неї вернула ся самовлада, здало ся, що вона побачила Пєтро таким, яким він кілька разів невиразно уявляв ся їй.

Вона була тодї ще хазяйкою, а він наймитом, але наймитом злодійкуватим, лихим та ворожим. Він був наймитом, що обкрадав хазяїна, що, нарештї, убив його, аби стати на його місце. Навіть в коханню він був зажирливим лихим наймитом! Вона се тепер чула і таємна ненависть розростала ся в неї, наче хвороба, що нарештї захоплює увесь орґанїзм.

— Що робити? Що робити?

Чим більше розростала ся ненависть, тим голоснїйше чуло ся се питаннє.

Але нї разу вона не подумала, що вона може простити. У неї

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тільки зявляла ся надія, що Петро не винен; але коли винен, то треба його покарати.

Покарати? Але як? Та як й впевнити ся, що він справді злочинець?

Яка не була Марія догадлива та розумна, вона все таки бачила, що сама не зможе дошукати ся правди. Треба було або мовчати, або шукати якої допомоги, щоб одразу настигти Петро, поки він не приготував ся боронитись, чи тікати.

Але до кого звернути ся? У кого спитати поради? У матері? Та тітка Луїза, як би не навиділа Петро, може порадити мовчати, щоб невславлювати увесь свій рід. Батькові? Він добрий, але дуже безтурботний: можливо, що він тільки посміє ся з неї, або скаже, що краще було б одружити ся з Петро одразу і не виходити за Франческо... До кого ж звернути ся. У неї не було нікого, з ким вона могла порадити ся по щирости.

Але у неї було багато грошей. У неї була ціла скринька золотих та срібних монет...

З грошима можна все зробити... З грошима вона могла примусити говорити навіть камінне свого пасовиська. З грошима можна усього досягнути. Але потім? Що робити потім? Що робити? Що робити?

Нарешті у неї вирвала ся фраза, що давно, наче далекий зловістний грім гула в її голові:

— Піду до судді.

Суддя був єдиною кольоною зруйнованого будинку, за котру вона могла вхопити ся Він був усім для неї: батьком, другом, оборонцем і суддею. Він один буде справедливий. Він один з своєю страшною владою може примусити заговорити мертвих та німі скелї. Він один міг примусити заговорити живих, дізнати ся правди, покарати винних і вирятувати невинних.

В одну хвилину Марія все обмислила.

— Я потайки піду до судді. І він теж людина, він зрозуміє моє страшне становище. Він зараз арештує Петро і запевне нікому не скаже, від кого він дізнав ся правди. Коли Петро винен, його засудять. А зо мною що буде? А з моєю матірю? А з батьком? Ми всї будемо навіки невславлені. Люде будуть втішати ся нашим нещастєм. Найгірші зможуть тоді кидати на нас камінням...

Її знову обхопила страшна ненависть. Вона зірвала ся з ліжка і з одчаєм почала кидати ся по хаті, як кидала ся по подвірю. Що роби-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ти? Що робити? Хіба було можливо, щоб вона пішла до судді та обвинувачувала Петро, котрого ще годину назад вона так божевільно кохала?

Кожна річ у сій хаті, білій та спокійній, з образами Мадонни та святих, що усміхали ся до неї з стін, нагадували їй дні палкого та щирого кохання. Згадуючи їх, вона починала вся тремтіти навіть тепер. Що робити? Як відказати ся від щастя, котрого вона стільки жадала і до котрого нарешті доступила ся?

Вся її істота почала змагати ся з могутньою владою сього кохання і хвилини сієї боротьби здали ся годинами нещасній жінці. Вона знову кинула ся навколюшки перед образом Мадонни і стала благати того, що, сама вона те чула, було неможливе.

— Покажи, що він не винний! Змилуй ся наді мною, Пресвятая Маріє!

І потім вимовила голосно:

— То все мені приснило ся. То все неправда. То брехня. Як я могла доняти віри? Чи я збожеволіла?

Вона приложила руку до грудей і почула під нею печаті, котрі, здавало ся, врізували ся в її тіло. „Бережи ся, бо Петро може тебе вбити, коли побачить, що ти знаєш?

Вона підвела ся і стала ходити по хаті. Наблизившись до дзеркала, вона не пізнала свого пожовклого обличчя: воно було схоже на маску.

Знову прийшло сумлінне і суддя замість порадника здав ся ворогом. Він наче той, що копає колодязь: не покине роботи, поки не знайде джерела.

А скільки Марія не боронила ся сама перед собою, вона все таки розуміла, в кому було джерело її нещастя.

Коли б суддя став дуже докопувати ся, він би знайшов багато доказів проти неї самої. Суд міг засудити самого Петро, але люди засудили б також і її. Ох, люди мусять нічого не знати! Через людей вона мусить мовчати все житє!..

Їй знову здало ся, ніби Петро перейшов подвірєм і вона швидче кинулась на ліжко, тремтючи від жаху, наче дитина.

Їй здало ся, ніби вона справді дитина, що опинила ся сама в темряві таємної та страшної зімової ночі, в голові повно оповідань про примари, що вона чула з вечора, сидючи біля огню.

Коли вона була малою, ніщо її так не лякало, як нагадуваннє про „злодіяку“. Вона собі його уявляла високим мов дуб, з величезними котячими очима та чіпкими руками, схожими на пазурі яструба. Він

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

жив у печері в горах, де він ховав свої скарби. Іноді він приходив відтіль, у ночі, озброєний семи ножами, а його величезні ноги були пообкручувані полотном, щоб було не чуть, як він йде...

Він приходив мовчазний і нечутний та розбиваючи двері, входив в хати богачів...

Іноді, коли дядько Никола хропів у сусідній хаті, Марії хотілось побачити „злодіяку...

— Я крикну,—думала вона, тремтючи від жаху, цікавости та втіхи.— Мій тато встане, візьме рушницю і убє його.

Але Петро все ще не приходив і вона заспокоїла ся. Вона була готова, сама без допомоги, стати проти ворога. Вона на те й вродила ся, щоб змагатись, щоб ранити потайки. Вона завсіди була зрадливою. Вона зрадила Петро, одурила батьків, одурила Сабіну. Навіть Франческо одурила, бо вона ж не сказала йому всієї правди. Може як би вона була сказала, його не було б вбито. Але на світі повно зради та неправди. Кожний мусить змагати ся з кожним, щоб мати сбоі трохи землі, трохи сонця! Чим винна вона, що мусіла змагатись, що мусить змагатись, аби не бути переможеною, або не впійматись у пазурі житя?

Почуттє примітивної істоти встає в ній, але не для того щоб втішатись, як ранійше, шаленим коханнєм, а для того щоб змагати ся та боронити ся.

І поволі, поки минав час і наближав ся поворот Петро, вона узброювала ся усією жіночою зброєю—усіма примітивними інстинктами, над котрими панувала її непохитна сила волі. Вона стала тією жінкою, що бачила навкруг себе найтаємнійші привиди, страшні тіні смерти, злочинства та страждання, що леґендарною постатю проходила чорним лісом, темної ночі, прямуючи на зустріч тяжкій долі, готова змагати ся з нею.

На подвірю почулась хода.

— Маріє, де ти?

Він! Він йшов, він наближав ся легкою, впевненою ходою, наче дикий звір. Він, „злодіяка"!... Нарешті справдила ся лиха мрія багатої дитини: як малою Марія бояла ся й тепер, але в той самий час чула, що хтось має боронити її, як боронив в дитячих мріях батько.

Побачивши її на ліжку, Петро злякав ся. Він нахилив ся до неї і взяв її руку.

— Маріє, що з тобою? Чого ти лягла?

Він подивив ся на неї і поцілував. Його очі були схожі на очі переляканої дитини.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вона глянула на його і одштовхнула.

— Мені погано... У мене дуже болить голова... Тепер мов-би краще... тільки не займай мене...

Він стурбовано подивив ся навколо, потім знову глянув на неї повним таємного жаху поглядом.

— Голова болить? Що ж се воно таке? Ти нікого не кликала? Ти нічого не робила? Чому ти не приложила оцту? Та наче дитина! Я зараз... візьму трохи оцту...

Він вийшов. Вона нічого не сказала, не ворухнулась.

— Він боїть ся—подумала.—Як він на мене дивив ся! Він боїть ся мене.

Він вернув ся несучи оцет. Одшукавши якусь хусточку, він намочив її і приложив Марії до чола. Вона не сперечала ся. Нахиливши ся до неї, він все дивив ся на неї, все щось говорив. Він був занадто зляканий через таку незначну причину

— А що, тобі тепер легше? Хоч трошечки? А ще що стало ся? Що воно таке? І се тобі давно? У печі погасло... Хто приходив? Тобі краще?

— Краще. Іди собі, не займай мене. Іди пошукай собі що зїсти. Іди!...

Але він не одходив. Йому хотіло ся знати, хто був сьогодні і чи давно стала болїти голова, і чого вона заболїла.

Раптом його очі, такі досї стурбовані, одразу заяснїли.

— Маріє, ти може вагітна? Скажи!

Вона заплющила очі і ворухнула головою, але нічого не відказала. Питаннє Петро наповнило її мукою та лютістю.

— Дитина від його! Щось добре мало б вродити ся! Проте!..

Вона росплющила очі і глянула Петрови в обличє. На хвилину їй здало ся, що його вираз став ніжним та по дитячому лагідним. Коли вона його бачила таким? Коли? Коли? Не могла пригадати. Може колись давно, в днї першого кохання... Може тодї, у винограднику, коли він мав її в своїй владї, але не схотїв скористувати ся... А може того вечора, коли він у перше пригорнувши її, сказав: „Я тобі не зроблю нїчого лихого“.

Але скільки він горя їй заподїяв! Скільки ще заподїє! Та вже сам його вигляд чинив їй страшну муку. Вона більше не боялась його, навіть чула, що він сам з своїм безобмежним коханнєм найкращий її оборонець. Він боронитиме її від себе самого, бо до неї він дійшов страшним шляхом повним небезпеки.

Петро, нахилившись до неї, допитував ся, як почуває вона себе і пропонував покликати лїкаря, або хоч кого з сусїдок, щоб зварила їй кави.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вона від усього відказувала ся, ледві втримуючи лютий гнів. Ох, вона ніяк не може визволитись від його! Завсіди він буде біля неї із своїми турботами! Жити завсіди в одній хаті з ним, наче дитина в печері „злодіяки“.

Вона тепер чула, що найгірше з усього було те, що вона мусітиме завсіди бачити його. Вона підвелась, сіла на ліжку і вхопила ся руками за чоло обвязане мокрою хусткою.

Петро стояв і дивив ся на неї. Він її розумів, чи думав, що розумів. Її страждання здавалось занадто побільшеним.

— Ти плачеш? — спитав він.—Се так дуже болить голова? А ти не хочеш, щоб я покликав лікаря! Я піду покличу кого з сусідок. Ти можеш побути одна? Кажи, Маріє!

Вона сиділа вхопившись за голову, не підводючи очей, наче вся опанована болем. Петро незважував ся доторкнутись до неї.

— Можна піти?

— Іди куди хоч! Тільки не клич сусідок.

Він вийшов.

— Він боїть ся,—подумала вона,—він не покличе лікаря. Ніякий лікар не може допомогти нам. Боже мій, Боже, що ми будемо робити?!

„Що ми будемо робити“? У перше за увесь час вона зєднала своє горе з горем Петро. Коли він прийшов, то як ненавиділа його вона, все таки його присутність збудила багато нових думок. Його погляд закоханий та журливий, погляд засудженого і закоханого примусив її подумати й про його.

— Що ми будемо робити?

І вона бачила те, що мало стати ся. Вона ще буде сподівати ся... Але як колись вона знайшла тіло Франческо, так вона знайде кістяк другої жертви, що примусить її сказати правду. І мертві говорять. А іноді і живі. З грошима все можна зробити. Гроші, котрі вона любила більш від себе самої, дадуть їй спроможність досягти того, чого вона хоче: правди.

— Тільки Петро мовчатиме,—думала вона кусаючи хустку мокру від оцту...—Він до віку мовчатиме. Живі і мертві, камінне і дерево, все заговорить, але він ніколи! Ні, ні, він ніколи і слова не скаже!

Але коли б він і сказав правду, вона ніколи не пішла б до судді. Як ніякий лікар не може помогти її стражданню, так ніякий суддя не міг засудити їх на гіршу муку від тієї, на котру вони були тепер засуджені.

Їй пригадувало ся, як колись вона бачила засуджених, котрих вели на каторгу. Вони йшли все по двоє, бо були сковані. Петро і вона

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

наче ті злочинці, були приковані один до одного і мусїли йти одним шляхом до самого краю, до самої смерти.

Цїлі роки вони йтимуть тим сїрим шляхом під доглядом примари злочинства. Потім вони дійдуть до перехрестя, відкіль на всї боки росходитимуть ся шляхи, всї, всї однакові та темні.

І все одно, якою б дорогою не піти, доведеть ся дійти до покути...

Перевела з італїйського Н. Кибальчич.

ФЕД. ПЕТРУНЕНКО.

Сонет.

Хто розбудив мене за-рана?
Поставив квіти на вікнї?..
Там—тїнь одбилась на стїнї..
І чути спів... То ти, кохана?

Моя душа од щастя пяна:
Малюнки, пахощі, піснї...
Сей день—мій день! Житю осанна
За всї дарунки осяйні!

Проснувсь я... Так! Усе омана!
Те щастє марілось у снї...
Не видно сонця з-за тумана,

А ніч спалила всї огнї...
Горить у серцї давня рана,
І не заснути вже менї!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МАРКО ЛУЦКЕВИЧ.

На Полїссю.

(*Етнографічні та економічні замітки про Полїссє по річцї Припетї*).

Волинське Полїссє по верхівю р. Припетї та инших маленьких річок, що в неї вливають ся—дуже мало відоме дослїдувачеви України. Навіть наші публїцисти, через те що біднїща верства людности ходить у постолах та носить одежу (строї) схожу до білоруської, зовуть Полїщуків волинських Білорусами. Се закуток забутий, мабуть, як Богом так і людьми. Досить сказати,—що лист, замість того щоб зробити навпростець через річку Припеть тільки 24 верстов, мусить мандрувати по Полїссю цїлих 20 днів. Лїтом, особливо-ж на веснї та в осени по де-яких шляхах може проїхати тільки Полїщук волами чи одною конякою, запряженою в легесенький візок. А почтовими кіньми туди й не рипай ся.

З весни минулого 1912 року менї доводить ся жити в найглухійшому закуткови Волинського Полїсся: 75 верстов до залїзницї та повітового м. Ковля, 90 верстов до м. Пинська та коло 100 верстов до м.м. Берестя і Кобрина—саме в тій місцевости, де сполучають ся Волинська, Гродненська та Минська ґубернії.

Людність Полїсся, почавши так верстов із 25 у північну та північно-східну сторону від м. Ковля (на Волинї), аж ген далеко в глибину Пинського Полїсся, уявляє із себе зовсїм осібну масу українського народу, що одрізняєть ся як вимовою, так і звичаями. Згук „я“ вимовляєть ся як щось середнє між *я* та *є*—більш схоже на *є*. Всї слова у vocativ-і скорочують ся. Наприклад оттаке реченнє: „Параско! Де твоя мати“—вимовляєть ся ось як: „Пара, го Пара! Де твоє мати? Слова—ярмарок, свято, Деміян вимовляють ся, як єрмарок, свєто, Демієн. Слово „але“ вживаєть ся тут не тільки в значінню російського „*но*“, а також замість „так“ „авжеж“—тоб-то в значінню російського „*да*“. Таку вимову вже можна почути і в Ковлї. Я ізріс на Полїссю у міщанській семї і довгими часами пробував поблизу міста Ковля, на селї, у селян і мало не скрізь чув вимову: свєто, взєв, сєдь і так далї—замість „свято“, „взяв“, „сядь“. Туди ж далї на Полїссє, під Пінщину згук „*я*“ вимовляєть ся тільки як *є*. Таке реченнє: „Як тільки я посїю ячмінь, тодї виведу воли на ярмарок“— в устах Полїщука згучить так: „Єк тілько є посію єчмінь, вточі видеду воли на єрмарок“. Навіть заіменник „*я*“ вимовляють як „*є*.“

У піснях Полїщук оспівує р. Дунай, козаччину та польську неволю. Згадуєть ся місто Луцьк, наприклад в піснї: „Ой у Луцьку на

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

риночку пють ляшеньки горілочку: Ой пють вони підпивають, Гандзю собі намовляють"... Але мені не довелось почути щоб селянин поліщук оспівував Дніпро та Запоріжже. З вимови, а також із пісень видко, що Поліщук має багато де чого спільного із Українцями Карпатського узгіря—Гуцулами. Не дивлячись на те, що Поліссє (колишня Пінщина) довгий час було під польським панованнєм, польська культура зовсім не зачипила Поліщука. Правда, й тут у самому глухому закуткови була унія, про що свідчать уніятські старі книжки по церквах; але ж тут не було, мабуть, такої великої боротьби за віру, як то ми бачили на Волини та по сусідству на Холмщині. Се, може, через те, що єзуїти та польський уряд звертали мало уваги на той непривітний край, та знов люди та місцеве попівство, як менш освічене, ставились байдуже до православія. Тут, певно, не було борців за віру, через що тут і легче було завести унію. Та й сьогочасне поліське попівство не дуже то може блиснути своєю освітою: тутешні попи здебільшого бувші дяки та вчителі церковно-парафіяльних шкіл. Щоб показати його розвиток наведу ось який приклад: оден діякон, який перед тим вісім літ учителював, при розмові зо мною, жартуючи, все зве мене мазепинцем. Діякониха й запитує: „Е й за-що ти так звеш його мазепинцем"?—„Табач - одказує діякон—Мазепа се був такий писака, що видумав отті мужицькі книжки та ґазети, й всіх, що читають такі книжки, звуть мазепинцями".

Тутешні люди страшенно темні та затуркані; письменного трудно знайти. Досить того, що навіть волостний старшина скріпляє ділові папери тільки печаткою. Церковним релігійним обрядам придають мале значіннє, а більш поважають свої, може ще тисячолітні, звичаї. Якось в дорозї минулим літом захопила мене ніч у селї Нуйно, 40 верстов од Ковля. Віхав я у двір до одного селянина та й пішов з фурманом на сіно відпочивати. Не хотілось злазити високо на стіг, а тут ще й до того на току потрушено трохи сіна,—то ми обидва не роздягаючись там таки на низу й поснули. Коли ж у півночі щось міцно придавило мені ногу.

— Хто озьде такий? — питаю я. Почув ся голосний жіночий регіт і зґрая молоди, з вереском та сміхом подалась по драбині на стіг. „Що воно таке?"—гадаю собі. Аж хут фурман гукає до мене:

— Пани, го пани! Ось де „гірка", будемо їхати".

— Що за гірка—питаю я.

— Багато говорити, та мало слухати,—відказує він.—Ет йдімо звідси, бо озьде всього одно чортового батька заснете.

В дорозї я взнав од фурмана, що т у т такий звичай, що після вечерниць парубки із дівчатами збірають ся куда-небудь на сіно, або ж,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

як тут кажуть, На гірку, і „зикають ся та крутять мізки до білого дне“. Піп було намагав ся скасувати ту гірку: батьки вже стали не пускати дочок; але ж поки дівка непіде на гірку, доти ніхто до неї не шле старостів, через те жадний піп не може скасувати того звичаю.

По других селах водить ся й таке: після того як запють могорич, молодий ще до весілля ходить ночувати до молодої, живе з нею все одно як чоловік із жінкою. Буває й так, що після могоричу („запоїн“) підуть батьки до попа, щоб повінчав молодих. А тут тобі як на гріх комусь нема ще літ, і доводить ся до вінчання чекати де-який час. Тимчасом заручені молоді до вінчання живуть як би й повінчані, ніколи не було випадку, щоб парубок насміяв ся з дівчини—покинув її.

Як бачимо, Поліщук навіть такому релігійному обрядови, як вінчаннє, не придає дуже великого значіння. У нього весілле або навіть могорич чи, як по де-яких місцях звуть, „заручени“, мають далеко більше значіннє.

На Поліссє ще не вспіла протиснутись загальноруська культура із сороміцькими піснями, лайкою та матюками. Разів кілько доводилось мені бувати на „толоках“ та весіллю, але й разу не чув я „інтернаціональних“ загалько відомих істинно-руських словечок. Хоч Поліщук пє багато горілки, алеж пє завжди із якої небудь причини. Навіть на весіллю і там не пють так собі на здорову голову.

Ось староста весільний торгує для молодої „свекрушину піч“. Свекруха чогось змагаєть ся. Староста із журби пішов у танець. Йому тісно: то одного, то другого штовгоне у бік. Почув ся зойк: се впав і витяг ся серед хати оден парубок із рідні молодого.—„Вбив! Вбив!—загули люди.—Дохтура! Знахара! Давайте краплі!“

Хтось з пляшкою в руці підступив до неживого. Влив йому в стулений силою рот горілки—ліків. Підвів вбитий голову, дали йому ще ліків—порцій з пять, і пішов він знову у-вискоки. Тепер вже й молодиці підставляють груди, аби й їх шигнув оттой розбійник: бачите, всякому хочеть ся бути вбитому і потім оживати од горілки. І так без кінця падають убиті та оживають. Нарешті варта од печі ловить гав. Трах! Весільний староста якимсь макогоном чи що тріснув посеред печи.—„Звоював, звоював!“—гукає він і тиліщить до столу хліб та ковбасу.

— Дякуємо, дякуємо!—каже батько молодої, що сидить за столом.—Святий хліб приймаємо, а се,—показуючи на ковбасу,—господарям повертаємо“. І давай після сього частувати великого завойовника.

В таких ріжномаїтих жартах проводять Поліщуки весілле, що тяг-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

неть ся із тиждень. На весіллю молодій втинають коси,—і всі замужні жінки та вдовиці кіс не заплітають, але так само як і чоловіки коротко при самій потилиці підтинають волоссє і голову повязують хусткою. Дівчата, як і скрізь на Вкраїні, носять коси, заплетені стьожками (тут їх звуть „підтяжками“).

Ніде так на Вкраїні не поширено знахарство, як на Поліссю. Тут що село—то знахар. По декуди кидають ся знахорити й дяки. Шкіл тут мало, тай ті збільшого церковно-парафіяльні.

Тепер погляньмо на Поліссє з економічного боку. Країна ся дуже бідна і непривітна. Земля піскувата—підзолиста; летючі піски зміняють ся болотяними луками. Про колишні ліси свідчить тільки одна назва—Поліссє. Селянські та почасти й панські ліси знищені. На опал селяне вже тепер вживають лозу, що росте на болотяних луках. Ремества в більш широкому розумінню нема. Живуть Поліщуки головним чином з скотарства та хліборобства. Хліба свого не хватає, і ще з осени більшість хліборобів починає „пудити“ (купувати хліб пудами). По де-яких селах, де ґрунт (наділ) обіймає десятинок 70—80, Поліщуки живуть навіть заможно: свого хліба хоч часом і не стане до нового, але за те там селянин щороку продасть одного—два волики ціною так 150—200 карбованців оден. Та на превеликий жаль, таких щасливих сел дуже мало. Тепер уявіть собі, як скрутно доводить ся Поліщукови на восьмій або шіснаднятій частині ґрунту, який до того дуже малий—десятинок 12—15, та ще й земелька занадто вже плоха: поле—видма та болотяні луки. Чи можна тут з двох десятинок прохарчувати сімю та перезимувати худобу? По таких то малоземельних селах люди страшенно бідують: свого хліба бракує, а купити нізащо, бо заробітку на Поліссю нема жадного. Коли часом і вирветь ся яка праця у панській економії, то за дуже мізерну плату. Візьмімо для прикладу село Мостище, по річці Турії, верстов з 60 од Ковля. Наділ селянський (цілий ґрунт) там всього щось десятин 13. Земля там найгірша: здаєть ся, на ціле Поліссє гіршої не знайдеш. От нехай проживе тут хто на двох десятинах, нехай прокормить Поліщук себе та худібчину! А тут, як на лихо, є під боком огнище хліборобської культури—велика панська економія до 7 тисяч десятин „Бузаки“. Правда, що господарство у тій економії ведеть ся зразково: все тут гарне, й жито й худоба. Навіть заводить ся великий гарний садок, що для Полісся рідке зявище. Але ж чия се праця? Чи не тих „вільних“ селян, що завсігди ходять обідрані та ніколи не бувають ситі? Хіба може людина почувати ситість, напхавши шлунок печеною бульбою з лушпайками та чимсь схожим на хліб: якийсь злеп, зпечений з невіяного та здертого в жорнах жита. (Поліщук, бачите, вельми економна людина: в його й хліб розбавляний по-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ловою. А про сало тепер — ласощі поліські—й не згадуй! Сало у таких бідолах бува хіба тільки на свячене). Рівняючи селянські посіви з роскішними панськими ланами, де жито мов очерет, спаде на думку, що Поліщук ледащо: адже ж коли й забракне бува хліб, то можна б, здавалось, де-що й заробити у такому культурному маєткови як „Бузаки". Що й казать—заробити якусь там копійчину всякий ласий! Але тут заробіток! Косар на своїх харчах бере найбільше 40 копійок у день, а в-осени та зимою плата зменшуєть ся до 10 коп.; так що не хватає й на самий хліб. Тільки, мовляли Поліщуки, чи вдома, чи в пана на роботі, все одно їсти треба; отже тих 10 коп. здадуть ся хоч на сіль до хліба.

З земельною арендою становище селян ще гірше. Поліські сіножати економія здає селянам за четверту тільки копицю, тоді-ж як по других економіях, звичайно там, де наділ селянський доходить до 70—80 десятин, можна косити з половини, як от, наприклад, в селах Велика Глуша та Погулянка, де поміщик, як і більш земельні селяне здають свої луки з половини. Що-ж після сього дивного, коли обік з високою культурою панського маєтку бачимо занехаяне та запущене господарство селянина. Вести краще своє хозяйство селянин хоч би й хотів, не має змоги, бо кращу пору робочого часу він мусить проводити на панських ланах—поливає їх своїм потом. Замість плати за свою працю, Поліщукови доводить ся не мов би доплачувати ще панови, бо тієї плати замало для того, щоб навіть прохарчуватись, довелось би ще докласти з свого бюджету. Звідки тут селянин може збитись на плужок або на борону з залізними зубями? Бачить він добре перевагу панського знаряддя для обробітку землї перед сохою та деревляною бороною, та проте мусить колупати ниву своїм саморобляним знаряддєм.

Старі люди, що памятають ще кріпацтво, з заздрощами згадують про давні часи. „Тоді, мовляли вони, далеко краще жило ся: хоч бувало пан і скаже лозами висїкти, але за те чоловік не пропадав сам з голоду, та й статкові було що дати їсти. А тепер... Ох, воля, воля! Панщину скасовано; чоловік здаєть ся й вільний, але пан куди схоче, туди тебе й поверне". Як бачимо, поліське селянство стогне од малоземелля гірш ніж де, бо коли можна ще сяк так істнувати на одній-двох десятинах земельки у Київщині або на Полтавщині, то ні в якому разї не можна жити на стількох десятинах поліського піску. До того ж Поліссє така країна, де нема жадної промисловости.

Де-хто з поліської інтеліґенції жахаєть ся навіть самої думки—прирізати малоземельним селянам панської землї, передбачаючи в останньому разї голод для країни, бо поліський селянин скільки в його хліба не вродить ся, не продасть нічого, і, як наприклад, вказують на за-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

можних багатоземельних селян, котрі стіжки жита про запас держать років по 3—4. Та чи може ж він инакше робити: тоб-то вродив ся хліб, збути його за безцінь, щоб потім неврожайного мокрого року переплачувати по копійок 40 на пудови? (Мокрого року, коли поліські шляхи дуже розгаснуть, що ні пройти ні проїхати, доставка за верстов 80 од залізниці обходить ся по 40—50 коп. з пуда). Для ілюстрації приводжу цифрові данії:—ціни на хліб в селї Велика Глуша: жито платять весною по 1 р. 20 к., овес по 1 р. 20 к., а минулої весни так коло Юрія платив ся навіть по півтора карбованця; в той же самий час ціни на сї продукти за верстов 80 у повітовому м. Ковлї, бувають копійок 90, не більше карбованця Поліські поміщики не можуть задовольнити і місцевий ринок, і хліб для місцевої людности доводить ся доставляти з других країв.

В село Нуйно, що має близько двох тисяч душ людности, місцеві крамарі привозять з Ковля що-року одного житнього борошна більше 7-ми тисяч пудів. А скільки його купують селяне у сусїдньому містечку! Як бачите, на Поліссю не вистарчає навіть свого жита — хліба, який тут збільшого тільки й сїєть ся.

Бєть ся от так людина в себе дома, та нарештї іде у світ шукати кращої долї — лїпших заробітків. Де-хто шукає працї на бурякових плянтаціях та цукроварнях, звичайно як тимчасовий робітник—за мізерну платню; другі йдуть на далекі економії, де-лїпше платять, ніж у себе, дома, та навіть мандрували в Катеринославщину на шахти (хоч останне рідке зявище). А то вже років чотири назад стали шукати порятунку в еміґрації за море, головним чином у Канаду. Правда, виїздять до Америки більш заможні люди, котрим лехче збитись на тих двісті карбованців, щоб достатись у Канаду. Але бачучи, що кожен „мареканець“, побувши там років два-три, привозить до-дому якусь там тисячу карбованців, а то й дві,—бідота й собі заохотилась спробувати щастя за морем. Спродають що тільки можна, аби добути грошей на дорогу. Тепер що не село—то молодих дужих робітників виїхало в Канаду душ 20 до 30. Їдуть туди без заграничного пашпорта—контрабандою, дякуючи чому добре наживають ся різні пройдисвіти-аґенти.

Поліська бідота, одержуючи гроші од своїх „мареканців“, підняла трохи голову. „Вже, кажуть вони, ніхто на се лїто не піде до пана косити за два злотих, або 40 коп. Як не буде платити по карбованцю, то нехай сам косить“. Нарештї людям увірвав ся терпець, і для боротьби зі своїми визискувачами мають намір виставити орґанізовану силу — страйк. Можливо, що вони добудуть свого, бо в місцевостях, які дають багато еміґрантів, плата робітникови в себе вдома має тенденцію все збільшуватись та збільшуватись. Наші еміґранти знаходять там важку чорну роботу і ка-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

жуть, що „мареканські“ фермери та предприємці дуже охочо їх приймають. На жаль тільки, що Поліщук хоч і привезе з-за моря якусь там тисячу, але збільшого в себе дома пропиває, та потім знов виряжаєть ся туди. Дуже-б бажано, щоби наші закордонні Українці — Галичане, котрі дивують Поліщука тим, що читають, пишуть та навіть Богу молять ся на своїй мові,—спричинялись до національного виховання своїх Поліських братів заохочуючи їх до книжки та ґазети, тоді-б отой „мареканець“ не піячив вдома і, може-б знав, хто він є, чиїх батьків.

Щоб трохи підняти економічно людність, земство дуже енерґічно працює над позашкільною освітою селянства: аґрономічний персонал впоряжає курси та читання по аґрономії та кооперації. Але поки-що, наслідки дуже малі: одне через те, що місцеве селянство інтеліґентній людині „панові“ йме мало віри, вбачаючи в ньому тільки чиновника, — а кооперативній справі дуже пошкодив от той Почаївський союз з його союзними крамничками.

До занепаду поліського краю багато спричиняєть ся бездоріжже. Шляхи тут дуже погані; весняна повідь всякі зносини одного села з другим робить неможливим. Переїздячи через Припеть, коло села Невіра, — дивуєш ся, як може і така невеличка річка, котра сухого літа до того пересихає, що й не знати навіть, де головне логовище Припеті,—так рвати греблю: вода тут розливаєть ся верстов на пять вшир і що-року в багатьох місцях рве греблю. Особливо велику шкоду має Поліщук од пізних весняних та петрівчаних дощів. В ту пору болотяні луки, вкриті густою високою травою та очеретом, дуже спиняють і без того тиху течію поліських річок і в такому разї вода стоїть по болотах аж до зими. Болотяні луки тоді косять зимою по льоду.. Коли-ж з самого початку зими впадає сніг, то Поліщук і „шувару“ чи „вишеру“ не зробить. І худоба терпітиме не тільки од недоїдання, але й од холоду через брак підстілки в хлївах. На Поліссю волинська приказка: „Сухий апріль, мокрий май, то жито буде як гай“ — не прикладна.

Без широкої меліорації та осушування країни ніякі аґрономічні заходи ні землеустройства з його одрубами та хуторами не зможуть підняти добробуту людности.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

АН. НІКОВСЬКИЙ.

Поезія будучности.

Індійський поет Райбіндранат Тагор одержав премію Нобля... В Петербурзї радо витали поета Еміля Вергарна.. Петербурзькі ґазети повні статей про футуристів... Такі свіжі факти із останнїх днів, що примушують над ними замислити ся та над тим відношеннем до них, яке може утворити ся на нашому рідному ґрунтї.

Футуризм—поезія будучности, поезія прийдешнїх поколїнь, якої ми не годні тепер зрозуміти, але в неминучий прихід якої мусимо вірити і перед віщунами тої прийдешности, перед теперішнїми поетами футуристами, мусимо схилити голови. Як і колишнє декаденство не вдаєть ся нова лїтературна течія в теоретичне уґрунтованнє своїх позицій та льозунґів, а виходить зі скількох аксіом, аксіом остільки, оскільки футуристи не хочуть їх якимись льоґічними та річевими доказами уґрунтовувати. А в тім, коли останнїм найпопулярнїйшим витвором фільозофської думки являєть ся романтизм Берґзона, коли інтутіивне пізнаннє основ світа й житя проголошено найпевнїйшим, принаймнї найбільше бажаним, джерелом людського світогляду та гармонїйної особи, в супереч позитивній фільозофії, не слїд закидати новим лїтературним течіям мале уґрунтованнє їх теоретичних підвалин. Люде протестують проти звичайної людської льоґіки, заявляють, що старий світ із його одвічними зразками творчости набрид і не задовольняє вільну душу, яка пориваєть ся знайти в першу чергу себе, бачить тільки себе та про себе тільки дбає. Отже до незадоволення з теперішнього процесу культурного житя доводить ся поставитись як до факту.

Найбільше невдоволеннє люди будучности мають з лїтератури сучасної, і то зовсїм не з лїтератури другої половини минулого столїття, не реалїстичного та натуралїстичного письменства, а теперішньої лїтератури перших років XX столїття, яка багато чим ріжнить ся од минулої та в якій у всякім разї реалїзм XIX столїття вже не панує.

Досить вже того факту, що поважна колеґія дає одну зі світових нагород поетови містикови, визнає індійського Райбінданата Тагора одним із видатнїйших поетів нашого часу. Безперечно Тагор основує мотиви своїх поезій на тлї реального світу; він у високій мірі гуманний поет, закоханий в радощах батька, громадянина і жерця. Тагора знає вся Індія, його твори розносять ся поміж народом, він дає нам неможливий тепер в Европі, давно вже втраченний образ поета-пророка, думка якого безпосередньо єднаєть ся з душею народа і будить його на просте здійсненнє ідеалів та покликів поета. Але з другого боку,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

оскільки Тагор національний поет для Індії, наскільки він близький і рідний їй всею його творчістю, настільки мав би бути він чужим Европі, з її тверезим духом, матеріялїзмом у житю та позитивізмом у науцї, бо Тагор — містик, що виключно інтуітивно пізнає світ, що відчуває і вгадує, а не слїдить і аналїзує експериментальним шляхом, життєві процеси. І все-таки він одержує премію Нобля, все-таки зацїкавлений европейський читач читає його твори, захоплюєть ся ними, Отже люде XX століття менше виховані на реалїстичнім письменстві, але інтереси їхнї переміщують ся в бік романтизма, який треба так або инакше погодити з сучасною культурою. Скільки б нам не давала теперішня культура, як би вона нам не рекомендувала самого наукового позитивного пізнання світу, чомусь нас, ситих і втомлених од успіхів цивілїзації, вабить і той не розгаданий ще шлях до світової гармонії, шлях почуть, передчуть, інтуіції, тої так званої сфери підсвідомого. Тому певно не тільки одноплеменникам Тагора близький і любий його вірш „До дитини:

„Блискучу цяцьку я приніс до тебе, сину, і зрозумів, чому долина, немов пишаєть ся в святочному убранню, в гармонії квіток, та чому небо веселкою заграло раптом—коли я з цяцькою прийшов до тебе, сину.

Прохаєш ти: співай до танцю, батьку. Співаю я і знаю, чому легкою зграєю лїтає гурт співцїв над нами, та чому хвилї, зливаючись в струмок, торкнуть ся тремтючи глибин землї—коли на поклик твій до танцю я співаю.

Цїлую в личенько, щоб засміяв ся ти—і чую, чому на ранок небеса яснїють та світить ся роса блискучим перлом, і свіжий вітер то сховаєть ся в кущі, то в полї граєть ся із цвітом злотокучерявим—коли смієш ся ти в моїх обіймах“...

Узятий з перекладу, зробленого теж десь не із первісного джерела, сей уривок нехай хоч у малій мірі дасть читачеви уявленнє про зміст, про основний настрій поезії Тагора. Чистий молитовний настрій сей повинен бути близьким европейському сучасникови Тагора, що виховав ся на принціпах громадських, що в дитинї хоче бачити втїленнє найкращих своїх поривів та почуть. Яким же способом можна погодити сю чисту небесну поезію, сї гармонїйні пантеістичні переживання із тим, що чуємо від поетів так званих футуристів. Райбіндранат Тагор чужий зверхнїм виплодам сучасної цивілїзації, але в основі його поезія зовсїм не суперечить духови теперішньої культурної людини. На перший погляд европейські футуристи мають з ним те спільне що також в основу нашого пізнання світа кладуть інтуіцію, але розвивають свою основну думку аж до найкрайнїйших меж, доводячи сим її до абсурда.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Теперішня культура не дала людині духової гармонії, а наука не розкриває всеї сути світових явищ. Разом із тим можна гадати, що первістна людина була собі дуже щасливою, живучи безпосередньо близько з природою, відчуваючи, а не аналізуючи житеві процеси, рухом, мімікою та короткою енерґійчою мовою виявляючи й передаючи свої думки й почуття. Такі чи подібні міркування приводять футуристів до теорії адамізму, до признання житя „першої“ людини ідеалом, який здійснити мають люде будучности і який почасти здійснюють тепер самі т. зв. футуристи.

Футуризм в літературі виник в Західній Европі, але там не росте так швидко і особливо не викликає до себе стільки уваги, як в Европі Східній, в Росії, власне в Петербурзї. Се вже специфічна російська дійсність дає вдячний ґрунт для популярности футуристам: з одного боку громадська й політична реакція плодить в молодім поколінню крайні форми деґенерації, з другого й саме громадянство, добре розуміючи основу футуризма, не може проте не оперти ся спокусї побалакати про них, ходити на їхні зібрання, словом робити їм популярність, — не може, бо сіра дійсність жене юрбу на інтерес скандала. Російські футуристи ділять ся на скільки течій, але основа їх одна: протест проти всїх здобутків сучасної культури. Не слід було б і говорити про сю явно нездорову карикатурну течію, як би вона і нам трохи не загрожувала, нашому громадському і літературному житю, де всяке найдрібнійше явище гостро відчуваєть ся та відбирає часом більше уваги, ніж воно того варте. Отже поки що, принаймні для реґістрації факту, треба зазначити, що на українській мові вже маємо першу футуристичну поезію, а що мода, всякі незвичайні вигадки не повинні й нас обминати, можемо сподївати ся за першою ластівкою й инших ластівок. Маю в Бозї надію, що далї ластівок справа не піде, і футуристичної повени нам доля таки не пошле.

Видавництво „Петербургскій Глашатай“ сього року видало невеличку книжку поезій Василїска Гнидова, між якими знаходимо російсько-український вірш „Огняна Свита“. Перша строфа сього вірша нехай буде читачеви типовим зразком еґофутурної поезії, бо всї вони взагалї складають ся з незрозумілих нам простим, теперішнім людям, слів та звукових комплексів. Що в дальших строфах можна дещо розібрати, то се вже ласка самого поета, який очевидно хотів кинути сучасникам в очи скілька войовничих кли чів, щоб роздрочити ворога.

Гриба будик цири чіпіг—
Здвіна на хам дяки,
Коли за гічь будин цікавче
Тарас Шерченко будяче скавче—
Гуля ласкав стогма регота цвірка
Свитина зділа сонке.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Байдры шлига шкапік рука
На дьогті сила хмара—
А з зірок поїв опару.

Далї йде строфа, в якій два рядки вказують на відношеннє Гнїдова до дотеперішньої української лїтератури, а наскільки в сучасній нашій лїтературі живий дух Тараса Шевченка, то й до теперішньої.

Перша его—футурня пісня
На українськой мові.
Усїм набридли Тарас Шевченко
Та гопашник Кропівницький.
Ніхто не збреше, що Я свидачій
Забув украйнцїв.

І далї дві строфи вже на російській мові, дуже характерні для погляду футуристів на самих себе і на оцїнку власних переживань:

Громовая линія простора
На лосиных спинах башмаки
Расписался молніей по небе
Сизотѣлый воевода Василиск.
Шекспиръ и Байронъ владѣли совмѣстно
80 тысячами словъ—
Геніальнѣйшій Поэтъ Будущаго
Василискъ Гнѣдовъ ежеминутно
владѣетъ 80000000001 квадратныхъ словъ.

Не будемо глузувати з Василиска Гнїдова—шкода бо місця в журналї. Як бачимо, з самого читання сього вірша можна поробити й висновки що до характеру нової поезії. Поставлено вище всього „Я“ з його випадковими й невиразними переживаннями. Сизотїлий воевода (додано його портрет—голого) почуває, що має необмежену владу, почуває, що кожної хвилини володіє незлїчимим багацтвом слів, і сього досить, щоб трактувати свої фантазії як дїйсність.

В своїх маніфестах футуристи заявляють, що творчість випадкова—в нїй нема замислу та нема і мети. Артист маляр бере олівець і дає йому волю блукати по папері, випадкова комбінація лїній утворює розкішні асоціяції: будинка на розтрощеній голові людини, коня на щоцї, розораного великого лану на носї і т. д. Так само і в поезії: випадкові комбінації звуків і єсть справжня поезія будучности. Але і в безпосереднїм виразї душі не повинно бути нїчого складного: все повинно бути примітивним, первісним, дикунським.

Не вдаючись в розгляд подробиць нової лїтератури, в характеристику ріжних течій сеї поезії будучности, можемо на загальних основах обмежити знайомство з нею, бо вона нам у великій мірі чужа й чудна. Узурповане футуристами назвище „поезія будучности“ вже тим ними не оправдане, що відгадувану ними поезію майбутнього перенесли вони в сучасність, ідеал здїйснили тепер і сим знищили саме понятте будуч-

Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ности. Вони методи зрозуміли як саму дійсність—адже примітивізм в сучасній літературі визнаєть ся одним з методів малювання, але коли О. Олесь користуєть ся часом примітивами, то се зовсім не має означати, що він разом з тим кличе до абсолютної примітивности природи людської, до звірячих інстинктів, до дикунської психольоґії, відкидаючи всю складну душу сучасної людини.

Отже не треба багато доводити, щоб погодити ся на тому, що т. зв. футуристична поезія ні в якій мірі не є поезією будучности, а просто собі реакційне явище, викликане неґативною стороною сучасної культури. Футуристи—нещасні діти міста, теперішнього европейського міста з його страшним гарячковим життєм, з скаженою боротьбою за істнованнє, з гуркотом, гаміром, димом, з численними жертвами сього найбільшого й настрашнійшого звіря сучасности.

Але місто плодить і реакцію, боротьбу з ним, примушує шукати законного йому господаря. Сей господар—трудяща демократія, і його знайшов у своїй поезії Еміль Вергарен, якого так шанують у світовій літературі і який має своїх прихильників та почасти наслідувачів і у нашім письменстві. Поезія демократії теж живе реакціями мійського житя, але вона не відкидає душі сучасної культурної людини, принаймні тої частини душі, що крізь дим і тумани сучасної цивілізації світить творчими пориваннями. М. Вороний, О. Олесь, Г. Чупринка не цурають ся містицизму, інтуіції, але те для них не мета, а спосіб, метод пізнання дійсности. Далекий містик Тагор однаково близький і Вергарнови і Вороному шуканнєм божественної душі людини, а не звірячої природи її. Отже наскільки маси народні не здобули ще сього місця, що їм належить по праву в людськім життю, остільки й поезія присвячена їм, збудована принаймні в згоді в інтересами тої маси, єсть поезія будучности, будучности близької. А далека будучність—часи абсолютної індивідуальної волі людини, довершення еволюції кращих прикмет людської природи,—єднає тепер Індуса Тагора, Бельґійця Вергарна та кращих українських поетів, не зважаючи на ріжницю методів поетичної творчости.

Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ВОЛ. ДОРОШЕНКО.

Польський ксьондз про польську політику.

(**X. Lic. Choiński**. *Błędna i zgubna polityka Polski od Kaźmirza W. (+1370) do dziś dnia. Poznań 1913. ст. 132, ц. 1 кор. 80 сот.*).

Брошура ксьондза Ліц. Хоіньского „Помилкова й згубна політика Польщи від Казимира Вел. до нинїшного дня“ пройшла незаміченою в пресї. Поляки мали певні причини її замовчати, а Українцї ледви чи могли її зауважати, бо напр. у Львові ледви чи було по книгарнях її більше, як сей один примірник, що дістав ся випадково в мої руки. Тимчасом, невважаючи на свій трохи розкуйовджений виклад і простакуватий стиль, брошура ся варта нашої уваги своїми думками, які в великій частинї йдуть у розріз з усім тим, що звикли ми чути з уст Поляків. Тому й хочу звернути на неї увагу, не тільки тому, що наші справи здавен-давна були головною основою польської полїтики, її нервом, а й тому, що автор брошури й безпосередно зачіпає українську справу у Галичинї.

Провідна гадка цїлої брошури, гадка, котру на кождій сторінцї її не забуває піднести о. Хоіньский, се, що Польщу згубила її експанзія на схід, її хіть панування над Україною. Треба було нам, каже своїм землякам автор, держати ся своєї рідної землї, своєї прадідної батьківщини, а не лїзти туди, куди нас не прошено, де нас зовсім нетреба було.

Треба було боронити споконвічні польські землї, свою дійсну правітчину перед нїмецькими апетітами. Коли б, каже він, польські королї ужили тої енерґії й сил, які витрачали вони на загарбаннє України, виключно для оборони корінної Польщи перед нїмецькою навалою, то Польська держава істнувала б і досї. Східна полїтика ослабила Польшу на західних границях, а вкінцї допровадила її до упадку. Осуджуючи тому сю полїтику, о. Хоіньский перестерігає своїх сучасників від повторювання колишнїх помилок і закликає не захоплювати ся винуватцями їх у минулім. З сього погляду він немилосердно ганьбить і розвінчує всїх польських королїв, як Казимиря Великого, що започаткував польський Drang nach Osten, так і його наступників, що йшли в тім же напрямі. Се не великі герої польської історії, се не мудрі полїтики польської держави, се полїтики необачні, мало не зрадники, що загубили

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Польщу, а не прославили її! І нема по що, нема защо називати їх „великими“!

Переглянувши з сеї точки погляду історію Польщи від Казимира Вел., котрий перший, занедбавши оборону західних і північних границь Польщи, почав „перти ся на Україну, де нас цілком не треба було“ (стр. 92 розб. моя *В. Д.*), автор гірко гукає: „О бідна Польще, яких ти мала здебільшого володарів“! Різко осуджуючи польський наступ на Україну, не меньше різко ганьбить о. Хоіньский і польську політику, польське господарюваннє на Україні, котре довело до того, що й Українці й Литовці ненавидять Поляків. „Що за зиск маємо ми з унії Литви з Польщею?—запитує він,—не хотять нас Литовці, не хотять нас Українці“! (ст. 22).

„На се занадто маємо доказів“, говорить він про таке нехотіннє на попередній сторінці (див. ст. 20). А „сей обяв голосно кличе до нас,—каже автор далі,—щоб ми нарешті покинули українські й литовські фантазії (mrzonki ruskie i litewskie), а за те всі сили напружили на відродженнє власного народу, на збогаченнє його під оглядом духовим і матеріяльним“ (ст. 21).

І о. Хоіньский не вагаєть ся ясно й недвозначно вказати, де саме, на якій землї повинні працювати Поляки: лише там, де живе польський нарід, лише в етноґрафічній Польщі. „Границї народу сягають лише так далеко,—навчає він своїх нерозумних земляків,—як сягає й сягав колись язик народу. На сих просторах належить нам працювати, напружуючи усі сили, над суспільним розвитком народу. Всякі загарбування—то розбої й кінчать ся зле“, додає він (ст. 94).

Історія містить у собі аж надто прикладів катастроф, викликаних оптимістичним самообманом, який справлє, що мислячи про загарбаннє чужого занедбуєть ся забезпеченнє власних підстав“—нїби в тій брошурі пише вшехпольське львівське „Słowo Polskie“ (див. ч. 275 ст. 5: „Praca nad reformą“). Але слова без діл—звук порожній. Вшехполяки, боячи ся зросту українського руху, української національної свідомости, хотять „заборонірувати“ польські мандати в східній Галичині і тому сими словами воюють з подолянами, львівськими, і навіть, не хочуть виразного відмежованя мандатів „польських“ і „українських“ на підставі національности, сподіваючи ся, опираючи ся на свою економічну й соціяльну силу, загарбати у українських і мандати. Вшехполяки розуміють, що се непевне, бо зі зростом українського руху може бути таке, що в східній Галичині Поляки цїлком втратять дотеперішню перевагу, тому й бажають відповідного забезпеченя в східній Галичині мандатів для національностей, розуміється, вимагаючи для польського елементу далеко більшої кількости мандатів, ніж на яку він має правоі з огляду на свою числену

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

силу. Се закріплювало би теперішній stan posiadania й на будуче, даючи, розумієть ся, підставу для ширення Польщі на сході. Як бачимо, вшехполяки тільки далекозорійші загарбувачі, ніж подоляки: правно хотять собі привластити на віки те, що заграбили Українцям. „Високогуманних“ „справедливих“ слів уживає ґазета для чогось зовсім иньшого, цілком противного. Українці, щоб захистити свої мандати від подоляцьких апетитів готові пристати на вшехпольські пропозиції („краще синиця в руках як журавель у небі“, „що то ще нічим буде в будучности“, будемо сильнійші колись, то свого допнемо“) але розумієть ся не можуть згодити ся, щоби праця вшехполяків у східній Галичині провадила ся над „власними підставами“.

Се праця конквістидорів, а не народня, демократична праця серед рідного люду. Не про таку працю мислить о. Хоїньский, а про щиронародню „без зерна неправди за собою“, тому він далі й осуджує політику теперішніх верховодів Галичини. Але вернімо до його брошури.

Бачучи, як корчить ся й гине під ворожим німецьким натиском польська сила в Познанщині й на Шлєзку, не забуває о. Хоіньский витягнути з сього належну науку для своїх компатріотів: не будьте й надалі необачні, киньте Українцям самим собою рядити, я рятуйте своє рідне, бо инакше стратимо до решти свою рідну землю, підкопаємо корінь свого народу, свого національного буття. „Ось гляньте, кличе він, у Гнізні, колисці нашого народу, в міській раді не засідає ні один, повторяю—ні один Поляк. У Познанні на коло 56 радних досі було тільки 12 радників Поляків, а останні вибори дали нам тільки 10 наших радних. Західня Прусія має вже лише 1/3 польської людности. В Познанщині Поляків є ще коло 2/3, але що до більшої земельної власности, то на 1 мілон 100 тисяч гектарів, яка ще в польських руках, припадає 1 міл. 618 тис. 608 гек. в німецьких руках. В самій Варшаві числове відношенне Поляків до Жидів відповідає тепер 5 до 7“ (ст. 95).

Коли ми, провадить автор далі, не завернемо з своєї хибної й згубної стежки, то наші втрати що раз зростатимуть. Отже годі, даймо спокій сусідам і берімось до праці над власним людом на власній землі. Не треба продовжувати зрадецької історичної політики, яка видала її провідникам „свідоцтво убожества“, треба її залишити. Тут о. Хоіньский згадує за гріхи Польщи супроти України в старовину й переходить до сучасних відносин у Галичині й Холмщині. При сім висловлює він такі здорові й незвичайні в устах сучасного Поляка (та цей ксьондза) думки, що варто й на них спинити ся. Чому, питає він, повстав Хмельницький і пішов під Росію? І відповідає—„Єдино через віроломність уряду, та самоволю й пиху польського панства“ (ст. 56): „Памятаймо,—каже він далі,—що Заднїпрянську Україну стратили ми самі

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

через свій нерозум", і втрата ся нас таки не навчила нічого: „Як Поляки, не зважаючи на повстанне козаччини за Хмельницького господарювали на Україні по сей бік Дніпра і взагалі на українських землях, не збитим і яснии доказом є уманська різанина 1768 р., се б то звиш 120 літ по Хмельницькім... Скажена ненависть українського мужицтва до шляхти, до наших попів і до жидів доводить, що сї три стани лютували на Україні і взагалі на українських землях хіба як якась пошесть. Бо знаємо з досвіду, що родова ненависть, як напр. Болгарів і Сербів до Турка, родить ся й зростає до величезних розмірів, до вулканічного вибуху тільки в серцях народів, нікчемно кривджених і топтаних" (ст. 58—59, розбивка моя *В. Д.*) Не дивно, що низше, розглядаючи иньші провини польської шляхти, о. Хоіньский не знаходить слів, щоб її пригвоздити. Вона виною всього. Зі спочуттєм згадує він, як Людовик XI „нищив чим міг ядовиту маґнатерію" (ст. 113, розб. моя *В. Д.*). „Папа,—каже він при сьому,—слушно дав йому за се титул Rex christianissimus"; додає низше: „польська шляхта — то Буцефал, котрому треба Олександра Великого яко безбоязкого їздця"! (ст. 113).

Від хмельниччини й гайдамаччини перейдімо разом з о. Хоіньским до сучасних відносин у Галичині. „Що нам за користь,—каже він,—коли Русини вічно будуть на нас скаржити ся? Тож страшна річ, що галицькі Українцї скаржать ся гакатистам на Поляків. Сьому будь що, будь треба покласти край" (ст. 91). Далї доводить о. Хоіньский, покликуючи ся на свідоцтво „незаперечних історичних документів", що східна Галичина споконвіку належала до Українців і не лиш до Сяну, а й далї на захід від нього, в простій лінії від Ряшева до Дуклї. По докладних історичних виводах законности українських прав на східну Галичину (див. ст. 91—92) потверджує о. Хоіньский сї виводи покликуючи ся ще й на факти статистики населення. Врештї мовить: „Коли Українцї жадають університету у Львові, то належить їм його дати, бо та обставина, що у Львові переважає польська людність, нічого не значить", бо Львів є стародавне місто українське, заложене українським королем Данилом (ст. 93). Що з того, що тепер у Львові Поляки горою,—виводить о. Х.—адже були часи, коли львівський маґістрат урядував на-німецькій мові, а в багатьох містах і містечках Галичини й Королївства й досї переважає жидівська людність. В Лодзї щодо числа людности перевага на боцї Німців та Жидів.

Так само сміло доводить о. Хоіньский і неслушність польських претензій до Холмщини. В роздїлї V-м вказує він, що Холмщина споконвічний український край і протестує проти польських криків, що ви-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лученнє Холмщини з Королївства є новим подїлом Польщи (див. ст. 101—104).

При сїй нагоді він ще раз з притиском зазначує, що „до Польщи належать тільки ті землї, котрі були й є заселені польською людністю, польським народом. Прінціп сей прийнято тепер на цїлім світї. Займанщина тепер перед совістю народів не значить нїчого“ (ст. 104). Тому автор і не бере за зле російським полїтикам, що вони, передбачаючи автономію Польщи, захотїли заздалегідь вилучити Холмщину з Королївства, щоб охоронити її від польонїзації (ibid).

Картаючи галицьких Поляків радить їм автор дбати на користь люду, як польського, так і українського: „Galicyanie,—взиває він, — raczej zajmijcie się dobrem ludu tak między Polakami, jak między Rusinami“. (ст. 99).

Бувши одвертим і переконаним ворогом Нїмців, які відбирають Полякам їх родимі землї, о. Хоіньский бачить для Поляків ратунок лише в Росії і не жалує слів, щоб переконати в сїм своїх родаків. Закликає їх забути подїл Польщи, в котрім російський нарід не винен нїчого, бо він Польщи не дїлив, а дїлили його Нїмцї—Катерина, Фридрих та Австрія. Вихваляє вдачу російського народу і великодушність його чільних людей, настроєних приязно до Поляків. Береть ся тут о. Хоіньский на всякі способи—провадить про спільне словянське походженнє, говорить про спорідненість мови і навіть релїґії (пор. ст. 35). Розводить ся про заслуги російського народу перед Польщею, що охоронив її від монгольського ярма, котре витримав на своїх потужних плечах і врештї підтоптав татарську навалу під ноги. Нарікає на Жиґимонта, що той не пристав на прошеннє Москалїв дати їм за царя свого сина Володислава і тим розбив необачно велике дїло, яке могло би мати для Польщи просто необчислимо користні наслїдки. Доказує, скільки шкоди наробили польській справі необачні повстання і накликує молодїж закинути конспірації, перестати думати про рухавку.

Розумієть ся, про австрійську орієнтацію о. Хоіньский і не мислить. Він рішучий прихильник російської орієнтації і висловлюєть ся на її користь без обиняків, з отвертістю настільки відважною, що аж дивно, як його брошура могла вийти в Нїмеччинї. Але сї його виводи, переплїтані часто-густо словянофільською маниловщиною, для нас менше цїкаві, нїж його міркування про польсько-українські відносини. Тому й не буду довше над ними спиняти ся. Зазначу тільки, що його москвофільство иншої марки, нїж москвофільство галицьких вшехполяків і подоляків: коли сї прагнуть московської протекції, щоб вкупі з московськими націоналїстами приборкати наш рух, він до нас не має жадних

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

претензій, а хоче в союзі з Росією ратувати свою любу корінну Польщу. Москвофільство його нам не вороже, тому до нього нам нема жадного діла. Думок його про польсько-українську політику воно не викривлює—вони говорять самі за себе і говорять, як ми бачили, дійсно щиру правду, якої від ніякого иншого Поляка не чуємо. Специяльно се треба піднести, розуміеть ся, що до сучасного моменту, але не менше варті уваги о. Хоіньского і що до польсьских гріхів у минулім. Певна річ, нема чого шукати докладної картини сих гріхів і вияснення їх причин. Не в такій брошурі, та й не нашому авторові се зробити. Його голос — голос із гущі самого громадянства. Тим більше він цінний для нас, хоч є й певне, що лишить ся тільки голосом вопіючого в пустелї. Докладне змальованнє заперечних сторін польського громадянства на українських „kresach“ Річи Посполитої, яскраве представленнє тої шкоди, яку бундючна „українська“ (в розумінню територіяльнім. *В. Д.*) шляхта наробила самій державі польській сими своїми неґативними рисами, суворе осудженнє її шкідливої політики—все се ми знайдемо й у польських істориків. Але засліплені своїм шовінїзмом вони дивлять ся однобічно — бачуть шкоду для Польщі, а не хотять бачити лиха для України. Повстаннє українського народу для них—злочин, переступ, а не консеквенція польської політики, польського господарювання на Україні. Тому й не витягають вони звідси потрібної науки для сучасности. Навпаки! Заборчість плянтаторство не стрічає у них осудження. Найкращим доказом сього є „Historya Rusi południowej“ покійного А. Яблоновського. Як ні ганьбить він здеморалїзовану шляхту, як ні осуджує її поведеннє, а таки якимсь дивним льоґічним скоком приходить кінець кінцем до ґльорифікації сїеї шляхти, співає їй побідні гимни, що вдержала польськість на „kresach“ й бачить у ній запоруку дальшого потужного розвитку сеї польськости на лихо для „ворожого українського руху“. Се ж натурі завойовників: хоч і бачуть часом лихі сторони свого елементу на окраїнах, а таки піддержують його й боронять його, бо се ж мимо всього— „krzewiciele“ їхньої державности на чужій, забраній землї. О. Хоіньский мав сміливість бути иньшої думки, називаючи сих людців властивим їх іменем, „Ташкентцами“, сказавши б за Щедриним. Тому й я вважав за потрібне звернути увагу нашої громади на його брошуру.

Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

С. ЧЕРКАСЕНКО.

З українського житя.

Ставка на сіряк і його зрада.—Химерна експансивність і ще химернійша трансформація.—Лисячий хвіст і чортова думка.—З щабля на щабель по драбині російського централїзму.—Паралелї—Боротьба во славу общерусской ідеї.—Человѣческіе документы і висновки з них.—Епископ Никон автономістом.—Українське культурне житє в його проявах.—Жалобні звістки.

Останнї два місяцї російської дійсности минали, так мовити, під знаком Бейлїса. Ще наприкінцї жовтня було скінчено ганебну справу, але й досї пристрасти, що знято коло неї, не втихомирились, досї ще то там, то сям відгукуєть ся вона луною, повною або сорому за людину, або зненависти й звірячої жорстокости (виступи п п. Замисловського й Шмакова в Петербурзї). Видимо, стародавнїй латинській приказцї—homo homini lupus est—ще на довгі часи доведеть ся бути нестаріючою істиною, яку щедро живить таке багате джерело, як російський зоольоґічний націоналїзм. Справу Бейлїса роспочато, злагоджено й закінчено в Київі, і се не є тільки нерозумним випадком, несподіванкою, капризом примхливої долї. Навпаки—так воно й повинно було статись, се тільки консеквенція. Тільки в Київі мусїла піднестись до найвищого пункту, до зенїту, людожерна хвиля того звірячого націоналїзму і тільки в Київі,—зазначаю се не вагаючись,—вона повинна була найнижче впасти, оганьбитись перед усїм світом. Київ—се „колибель“, як кажуть Росіяне, націоналїзму: тут він виховавсь, пишно росцвів і пишно буяє, але тут йому й загин буде, бо, не зважаючи на всї його потуги й зусилля, він нїколи не здолає пустити глибокого коріння в маси, в український народ; а без сього роскошуваннє його є тимчасовим, хистким. Чи треба яскравійшого прикладу для доказу сього, нїж згадана справа безневинного Жида? Все було підготовлено п.п. Замисловськими й К°, щоб орґія вдалась як найкраще. Ще мить—і з цїлої нації, що кісткою гострою застряла в націоналїстичній пельцї, тільки піря посипало ся-б. Але прийшов хтось, той невідомий хтось, що довічною загадкою стоїть завше перед розумом і премудрих і лукавих,—прийшов, кажу, хтось, імя кому—український мужик („сѣрый украинецъ“, „наш хохолъ“), і вся націоналїстична будівля розвалила ся, як картовна башта від подиху вітра. Се була певна ставка на темноту народню, але її програно, програно цїлком, безповоротно. Народ наш через отих сїряків, що сидїли за присяжних суддів, раз назавше промовив до п.п. націоналїстів і чорносотенної реакції: „Ми вам не були, не є й не будемо помагачами; досї ви мали собі за попихачів наших покидьків, то-ж майте їх на далї, а нам з вами не по дорозї“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Росію, честь її, її культуру врятовано!“—вигукували російські ґазети, не розуміючи самі, що кажуть під першим вражіннєм виправдання безневинної людини. Якої Росії? Яку честь? Яку культуру? Чи потрібує-ж правдива Росія, щоб хтось рятував її честь і культуру перед всесвітньою опінією? Чи всесвіт не знав, хто й навіщо обвинувачує Жида Менделя Бейліса? Коли знав, то чи до речи-ж тут радіти ніби-то рятункови чорносотенної Росії, яку вже ніколи й ніщо не вратує в очах тих, хто її знає. Навпаки, український народ устами тих темних сіряків, що більш місяця знемагали в задушливих салях суда, виніс свій смертний присуд тій чорносотенній Росії, яку експанзивний російський ґазетчик ні з сього ні з того прирівняв до справжньої Росії се-б-то до її народу; виніс смертний присуд, кажу, бо своїм вироком підкреслив, що нічого спільного з Росією темних людців він не має, а коли не має, то й вартість їй—шаг щербатий, а панованнє її—річ скороминуща. Я певний, що і всякий народ—чи то Росіянин, чи Поляк, чи Грузин, чи ще хтось там—виніс би такий самий присуд, бо крівава леґенда народила ся не в надрах народніх, а тільки в людозненавистних головах стародавніх і сучасних Пранайтисів, Замисловських, Шмакових. Коли десь инде ще можна було, користуючись віковічною темнотою народньою, страшним наклепом пригасити чуттє правди в народі, то ні в якім разі не на Вкраїні. Чому? А на се в попередній книжці нашого часопису подано вже вичерпуючу відповідь у прекрасній статті проф. М. Грушевського. Заслїплений людозненавистю націоналізм російський на се не зважав і справу програв у Київі (щоб при нагоді роспочати її, звичайно, десь у більш відповідних до своїх замірів обставинах).

Про те, які висновки варто було б зробити з факту залежности правдивого вироку від неосвічених, темних українських селян-суддів; про те, які остереження подає сей факт, також говорило ся вже і в згаданій статті проф. М. Грушевського і в иншім місці, тому про се не говоритиму. Мені хотїло ся-б зазначити тут одну характерну рису у відношенню російської поступової преси до нас, як до окремої нації.

Справа Бейліса. Суддями—кілька душ міщан і селян-Українців. Від їх вироку залежить чимало, не тільки для особи обвинуваченого. Загальна думка—що „русскій народъ“ не є причетним до ганебної справи і має думку про неї цілком протилежну тій, яку хотять начепити йому всякі Замисловські. Ну, а що як оті кілька народніх представників та підібрали ся як-раз так, що гадають про крівавy леґенду згодно з союзниками! Хто зазирав у їхню душу? Кричати з певністю, що „русскій народъ не выдасть“—се значить рискувати сією формулою, підводити її під всесвітній конфуз. І от на сцену виступає „типовий сірий Українець“, і тільки чорна преса, сподіваючись з певністю засу-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ду, не вагаючись викрикує про справедливість іменно „русскаго народа“ не лишаючи на всякий випадок жадної вилазки. Але надійшов останній день, винесено вирок, і ми раптом дізнаємось з поступових ґазет, що не „сірий Українець“ не зрадив, а іменно—„русскій народъ“. Національне лице немов корова язиком злизала, но воно й потрібне було тільки як вилазка („лазейка“), щоб у критичну хвилю сказату всьому світови, що в засуді, коли-б такий став ся, „русскій народъ“ не брав участи, а зроблено засуд „типовим сірим Українцем“. Коли ж той Українець вийшов з тяжкої справи з честю, то честь його раптом одібрана від нього, почеплено її „русскому народу“ і в такім вигляді показано його перед всесвітом. Не названо навіть „малороссомъ“ чи „хохломъ“, як то зробив „Кіевлянинъ“. А що до чорної друкованої погані, то вона, піймавши облизня, почала кричати про жидівські гроші, якими підкуплено ніби-то суддів-хохлів.

Повторяю: і всякий народ на місці Українців виніс-би Бейлїсови виправдуючий вирок, а через те надавати якогось особливого значіння тому, що се зроблено іменно Українцями, було б по меньшій мірі наївним. Я тільки хочу звернути увагу читачеву на сю раптову трансформацію „хохла“, бо вона ще лишній раз спричинилась до характеристики відношення російського лїбералїзму до права на істнованнє инших, крім російської, національностей в Росії. Невеличка помилка ніби-то в словах, у термінольоґії, невеличке переплутаннє розумінь, але яке воно характеристичне. Я навіть певний, що на вашу увагу про се вам сказано було-б: „Ну-да, Українцї, але—какая разница“? І тільки коли ви нагадаєте російському лїбералови, що в його проґрамі (яку він має про людське око, звичайно) є щось подібне до визнання прав на самовизначеннє кожної окремої національности і що в тім „разница“, бо не дає йому права трактувати Українців як „русскій народъ“ і тим одбірати від них їхнє національне обличчє, то він, лїберал-централїст... не скажу, що одмінить свій погляд на справу, а може... сконфузить ся, що знову пробовкнувсь і виявив свою чортову про нас думку. Проґавте момент і дайте йому сїсти зверху,—він вам покаже тоді ваше самовизначеннє, вашу автономію, ваше національне обличчє! Отже, на мою думку, справа Бейлїса і участь у ній Українців подають, крім висловленої д. Єфремовим („Рада“, № 249) і проф. М. Грушевським, і ще одну пересторогу, що вже стосуєть ся тільки до нас самих, до нашої позиції у взаємновідносинах з російськими лїбералами. Тую пересторогу найкраще висловлює відома приказка: „timete Danaos et dona ferentes“, і коли маєте звязати долю українського відродження з чимсь, то ні в якім разї не з лїберально-буржуазними змаганнями, а тільки з рухом демократії, яка на власній спині пересвідчила ся, що то є теє поневоленнє, тому й

Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ворогови не зичить його: тільки її ідеалом, природою й умовою істнування є свобода всіх без винятку.

Не раз і не двічі вже говорилось про непевність лїберальної прихильности до українського руху, але досї ще істнує думка, що всякі „непорозуміння“ в сїй справі се зявища виняткові. А час невблаганий трохи не що-дня приносить все нові й нові докази, що зовсїм то не винятки, що лїберальний російський буржуа не був би сам собою, колиб мав иншу гадку про українство і взагалї про всякий инший національний рух. Коли згаданої „помилки“ російської лїберальної преси не досить, то можна навести ще кілька свіженьких прикладів того, як до нас і наших вимог ставлять ся наші російські прихильники. Ось представник крупної буржуазії—гласний харківської мійської думи, член Державної Ради, промисловець фон-Дітмар. За кілька день до перших роковин смерти М. Лисенка, як повідомляє „Рада“ (№ 239), в харківській думі відбулись дебати з приводу постанови асіґнувати гроші на памятник нашому композиторови. Пан фон-Дітмар заявив, що значіннє М. Лисенка для багатьох гласних є річею неясною, а от року 1914-го буде сторіччє народження М. Лермонтова, то се треба чимсь ушанувати. Коли гласний М. Міхновський вияснив значіннє українського музики для українства, то п. фон-Дітмар відповів, що якогось там українського народу він не визнає, що для нього має значіннє тільки російський пантеон лїтератури й мистецтва, бо він живе в Росії, а не в Україні. Дума проте не пішла за п. фон-Дітмаром і переглядати свою постанову про асіґновку не схотїла.

Але п. фон-Дітмар—октябрист,—скажуть менї,—а хто-ж не знає, що октябристи часом бувають гірш од чорносотенців! Припустїмо, що п. фон-Дітмар не жалує нас через те, що йому, як октябристови, закон не писано, і звернїмось до радикальнїйших представників російської буржуазії. Ось, напр., московські кооператори. Вони ще й досї не в силї забути того, що „южане“ на київськім кооперативнім зїздї не захотїли йти у них на налигачі і дозволили собі мислити не так про завдання кооперації, як вони. Їхнїй московський орґан „Союзъ Потребителей“ у своїм додатку—„Объединеніе“—рівняє наш національний рух, що цїлком природно мусїв виявитись і на київськім зїздї, не більш і не менш, як з антисемітизмом. Поставивши перед себе таке опудало, часопис, звичайно, закликає читачів своїх до боротьби з ним. Що се не випадкове виходить у московських кооператорів, бачимо на прикладї „Київського Аґрономічного Товариства“, яке не що давно склало анкетний лист в справі ширення с.-господарської освіти та с.-госп. книжок. „У довгій низцї запитань (88)—скаржить ся в „Радї“ (266) аґро-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пом Сергій Р.,—що деталізують справу досить добре, знаходимо тільки два запитання, які поставлено просто про українську мову. У першому (59) питаєть ся: чи російська мова, якою переважно писано книжки, не заважає сим книжкам ширитись поміж читачами на Вкраїні? Для мене, власне, трохи не зрозуміло, чому шановний д. Сергій Р. думає, що се питаннє належить до українських справ. Як що при обговоренню його мало ся на меті вияснити ним корисну перевагу книжок, писаних українською мовою, то формуловка питання, треба признатись, досить лукава, бо центр ваги переносить все-ж таки на російську, а не на рідну читачам книжку. Як що і всї запитання складено так, то се вже скидаєть ся на ту „анкету", яку хтось робив з москалем: „Москалю, дївчат любиш?"—„Люблю".—„А вони тебе"?—„І я їх".—Що не інтереси рідної мови краєвої людности керували складачами анкети, про се свідчить друге (60-те) запитаннє, від якого тхне вже самим п. Савенком: „Насколько полно разбираются крестьяне-малороссы въ брошюрахъ, писанныхъ на галицiйскомъ нарѣчіи?" Як бачимо з сього, п.п аґрономи анї трохи не сумнївають ся в тім, що „крестьяне-малороссы" чудово і „полно разбираются" в російських брошюрах, бо 60-те питаннє цїлком нищить той маленький відтїнок сумнїву в придатности російської мови, який нїби-то бренить у питанню 59-му, і я поясняю факт появлення питання 59-го тільки уступкою перед незаперечним фактом успіху іменно української с.-госп. преси і здивуваннєм перед ним п.п. аґрономів-русифікаторів. Приступивши до обміркування питання 60-го, вони вже забули про се і почали плести чорносотенну нїсенїтницю про „галиційское нарѣчіе". Бракувало ще (а може при обміркуванню й згадувало ся) заяви, що мову, якою розмовляє українська людність і якою друкуєть ся с.-госп. книжечки та „Ріллю", вигадав проф. Грушевський,—і п.п. члени Київського Аґр. Т-ра опинили ся-б в обіймах відомого лїкаря Щоголева.

Коли й відношеннє до українства п.п. кооператорів та аґрономів з Росіян можна чимсь виправдати неправильним, скажемо, розуміннєм ними полїтичної ситуації, як людей далеких від полїтики, або ще там чимсь, то перейду до радикальних ґазет, що виходять не десь у Москві, а таки на Вкраїнї-ж. Катеринославська „Южная Заря", як відомо, має репутацію ґазети, прихильної до українства. Але треба було, напр., в „Украинской Жизни" зявитись меморандумови „Українського Комітету" в Льондонї, в якому говорить ся про те, між иншим, що Україна колись була незалежним королївством, потім республикою, що український фолькльор багатший, нїж російський, а раса здоровійша та інтелїґентнїйша, —треба, кажу, було зявитись сїй замітцї, як „Южная Заря" статею

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

свого редактора, п. А. Єфимовича, з піною в роті накинулась на „Укр. Жизнь“ за ніби-то образу Росіян. „Я цілком протестую супроти сього голословного, загального порівнання націй,—хвилюєть ся п. Єфимович.— Можна скільки хочете бути українським націоналїстом, як хочете обороняти національні інтереси, але з сього зовсім не виходить, що можна плювати (?!) на иншу багатомілїонову націю, та ще рідну й братерську. Се вже не націоналїзм, а шовінїзм в найобридливійшій його формі“. На рації сердитого редактора ґазети, „обслуживающей“ інтереси українського „населенія“, д-ка Л. Жигмайло („Ю. З.“, № 2201) цілком слушно зауважила між иншим: „Коли всякі неґативні вислови однієї нації про иншу називати „плевками“, то українську націю так опльовано на сторінках російської поступової преси, що на ній живого місця нема“. Місцеві Українці так само відгукнулись на статті п. Єфимовича й подали до редакції „Ради“ листа, якого „Ю. З.“ відмовилась друковати. Наводимо його цілком.

Шановний добродію
пане Редакторе!

В № 2198 „Южной Зори“ Ви подали зміст з „Украинской Жизни“ меморандума „Українського Комітету“ в Льондонї, а в № 2199 виступили з ганьбою і протестом проти тезісів меморандума, проти членів „Українського Комітету“ і навіть редакції „Украинской Жизни“, приписуючи їм неправдивий переказ історії, шовінїзм і усякі „благоглупости“. Ми, катеринославські Українці, катеґорично стверджуємо, що тезіси „Українського Комітету“ по суті відповідають данним історичної науки і фолькльору, а данні про здоровє української людности в офіціяльній статистиці російських рекрутських наборів; протестуємо проти Вашої несправедливої ганьби і висловлюємо жаль, що редактор поступової ґазети досї не знає нї історії, нї етноґрафії, нї культурних потреб нації в районї його діяльности.

Разом із тим вважаємо участь таких анґлїйських журналїстів, як п. Бартлет, почесною й користною для Українців справою інформації Европи з історією, правом і потребами української нації, що „родственные“ нам російські публїцисти так ретельно замовчують, не хотять серіозно довідатись, в теорії манїфестують свої симпатії, а на дїлї при нагоді шпурляють недобре слово...

... „Не так тії вороги, ак ті добрі люди...“

(187 підписів).

Нехай менї вибачать автори листа й ті, хто ще вірить у щиру до нас прихильність російського лїбералїзму, але я не згоден з тим, що п. Єфимович „досї не знає“ культурних потреб українського народу. Навпаки, я певний, що він їх добре знає, знає й те, як найлїпше

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

їх можна задовольнити, але... все се суперечить його централїзмови, захованому, як продукт, не вартий гідности радикала, від людського ока. Та кінь на чотирьох ногах буває спіткнеть ся, і в п. Єфимовича ненароком вихопилась ворожість до українства, яке вже обернулось під сердиту руку в „шовінїзм“, і підозріннє певности походження льондонських Українців („адреса винуватців ясна: лондонські і до того-ж „сумнївні“ Українцї“), і навіть у своїм виправданню перед д-кою Л. Жигмайло такі безперечні факти, як наведені в меморандумі, він зве „кореспондентським lapsus-ом“.

Але рекорд прихильности до українства побив катеринодарський радикальний „Кубанскій Курьеръ“, що теж „обслуживаетъ“ тамтешню людність. „Український гурток,—доносить ґазета по начальству в № 1509,—що звив собі кубелечко при чорноморсько-кубанській залїзниці *), починає виявляти своє істнованнє. Він теж „не лыкомъ шитъ“,—глузує вже по доносї радикальна ґазета,—сими днями той гурток пропонував місцевому товариству народнїх унїверситетів свою лїтературну поміч“ (се-б-то пропонував до народнього читання Шевченкову „Наймичку“, яку рада т-ва, маючи, очевидно, на інтереси місцевої людности однакові з ґазетою погляди, не згодила ся приняти). „Кубанскій Курьеръ“, як і треба було сподїватись, досяг свого: „За 5 год. після виходу числа ґазети з захованим наказом полїції, у місцевих Українців почали ся труси, обшукування; позабирано українські книжки, папери, документи то-шо“ („Рада“. № 268).

Чи треба до сього коментарів? Гадаю, що нї. Занадто вже все отсе отверто, зрозуміло й духовито, і льондонські „плевки“ п. Єфимовича після таких виступів російської преси навіть Меньшикову здадуть ся іграшкою, не вартою того, щоб за них картати нас.

„Не хочу я нікого прирівняти, звиняйте, до свинї,—скажу за славетним байкарем,—але паралелї напрохують ся самі собою.

> „Останнїми часами.—пише не „Куб. Курьеръ“,—правда, а ґазета „Россія“ (№ 2413),—як відомо, чимало писало ся про тих крайнїх українофілів (як відомо, де-які з поступових ґазет також ще досї не спромогли ся орієнтуватись у термінах—„Українець“, „українофіл“, „малороссъ“. *С. Ч.*), які, утворивши свою власну фантастичну мову (див. „Галиційское нарѣчіе“ п.п. київських аґрономів. *С. Ч.*), намагають ся утворити також свою власну державність (див. „шовінїзм“ п. Єфимовича. *С. Ч.*).

Поперекручувавши писання „Ради“ і обвинувативши її в росповсюдженню культурно національної свідомости серед селянства, „Россія“ сумнїваєть ся, щоб її теорії викликали спочуттє серед напів-інтелїґент-

*) Підкресленнє моє. *С. Ч.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ної мійської юрби, але розуміє, що „частину шкільної молоди вони безперечно збивають з путї“. „Такі видання, як „Рада“,—пише не „Куб. Курьеръ“, а „Россія“—будуть потім доводити, що, власне, вони в сю справу не втручають ся, а тимчасом лихо буде вже зроблено„ („Рада“, № 224). Навівши такі жахи, офіціоз, звичайно, знає, що його писанина не лишить ся без належних наслїдків. І не дарма. Правда, всеросійська адмінїстрація загалом не така спритна, як катеринодарська, проте потиху та помалу викоріняє українські злочинства і „пресѣкаетъ“ їх. Полтавський ґубернатор, напр., не дозволив секретареви лубенського сельсько-господарського т-ва, аґрономови Гавсевичу, одкрити в Лубнах українську книгарню, а через що—того невідомо. („Рада“, № 239). Той-же таки адмінїстратор не дозволив радї „Золотоношскаго общества изящныхъ искусствъ“ улаштувати публчину лекцію про Т. Шевченка („Рада“, № 235). Ґубернське по справах товариств і спілок присутствіє в Катеринославі одмовило „Просвітї“ в реґістрації філїй в селах—Камянцї, Одинковцї, новомосковського повіту, і Чаплях та Сурсько-Михайлівцї, катеринославського повіту („Рада“, № 240). У Вільнї насилу здобуто трупою д. Гайдамаки дозвіл на вистави в театрі. Але після дозволу пан поліцмейстер додумав ся, що „в Росії нема України... се там, у Львові Українцї, а тут Малороси“ і звелїв писати, замість „українська трупа“,—„малороссійская“ („Рада“, № 245).

В Яланцї, на Поділлю, кредитове т-во зробило на своїм новім будинку напис: „Братаймо ся, єднаймо ся в товариство чесне!“ але поліція звеліла зняти вивіску („Рада“, № 255). 2-го листопада в Одесї відбуло ся одкриттє сезону „Укр. Хати“; заборонено було лекцію д-ра Луценка українською мовою і деклямації. Потім заборону на деклямації скасовано, що-ж до лекцій та рефератів, то українською мовою читати їх дозволено тілки для членів і на закритих засіданнях („Рада“, № 257). Чигиринський справник не дозволив українській трупі Миколаєнка, що грає в Златоноші, на Київщинї, виставляти такі пєси, як „Пан Штукаревич“, „Мазепа“, „Ой, не ходи, Грицю“ і навіть „Наталку Полтавку“, мотивуючи свою заборону тим, що сих пєс нема у списку („Рада“, № 270). Незатверджено статуту споживчого т-ва у с. Щербанях (на Поділлю), бо в т-ві був „мазепинець“—Недозволено с.-господарського т-ва в с. Кордишівцї. Конфіковано українську книжку в бібліотецї Кордишівського т-ва. Від споживчого т-ва у с. Радовцях вимагають, щоб воно зняло українську вивіску (Ibid). В числї 255-му ґазети „Рада“ вміщено цікаву кореспонденцію про одно недавнє (22 жовтня) засіданнє в канівськім повітовім земстві. Розглянуто було доклад № 130 канівської повітової земської управи 3-му черговому канівському зібранню про асіґновку із запасної суми 1000 руб. на впорядкованнє могили Т. Шев-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чепка в звязку з майбутнім у 1914 році століттєм з дня його народження. „Сей доклад,—повідомляє дописувач,—найбільше схвилював, розлютував, коли можна так сказати, голову ґубернської земської управи п. Суковкина. Він катеґорично заявив, що не хоче приймати участи в розгляданню його, що се не справа земства, що в Київі є д. Науменко, котрий має якусь орґанізацію (?) остільки сильну й грошовиту, що варто йому тільки побажати і гроші на могилу будуть і без земських. Не забув п. Суковкин згадати і про памятник Т. Шевченкови в Київі: він сказав—он дивіть ся, мовляв, і в Київі памятника не буде, бо „большія тренія возникли"... Радив зовсім одкинути доклад. Отже зібраннє не переконало ся, очевидно, правдивими доводами п. Суковкина і, більшістю всїх супроти 6-ти панів, постановило асіґнувати в роспорядженнє управи 1000 карб. і доручити їй самій опорядкувати могилу в межах сієї суми. Але... чоловік стріляє, як каже приказка, а... адміністрація кулї носить: п. київський ґубернатор не затвердив постанови канівського повітового земства про асіґновку із запасного капіталу 1000 карб. на впорядкованнє могили Т. Шевченка („Рада", № 266). Можна сподїватись, що така доля спіткає й заяву гласних київської мійської думи з порадою асіґнувати на впорядкованнє могили славетнього кобзаря України 500 карб.

Щось подібного до походу п. голови ґубернського земства трапило ся і на засїданню роменського повітового земства, тільки тут обєктом ворожого наскоку була все та-ж сама багатостраждена „мова", що сіллю в оцї пече російським націоналїстам та землячкам-ренеґатам. Гласний В. Б. з доброго дива накинув ся на те, що земство виписує часом книжки та брошури „на непонятномъ галицкомъ языкѣ", а аґрономи та інструктори читають (чи читають же?) свої лекції українською мовою. На думку п. В. Б. є один тільки „общепонятный русскій языкъ", яким і слїд користувати ся усюди („Рада", № 243). Зібраннє і тут не було солїдарним у поглядах з розумним благопопечителем „ввѣреннаго населенія", виходячи, безперечно, з фактів, подібних до таких, наприклад: 1) в Германівці, на Київщині, де істнують другий рік уже аґрономічний і злучний пункти, п. аґроном читає лекції по сільському господарству, але селяне його не розуміють, бо він читає лекції московською мовою (се-бто „общепонятнымъ русскимъ языкомъ"); 2) в с. Широкім (на Херсонщині) місцевий піп по недїлях та святах читає селянам святе письмо церковно-словянською мовою, а потім перекладає на московську. Послухавши якось таке читаннє, — додає кореспондент, — один дїдусь похитав головою тай каже: „Отак слухаєш, слухаєш, та неї щуєш ся як і задрімаєш" („Рада", № 266).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Досить прикладів. Всї вони здебільшого одного характеру й один на один схожі. І коли я ще раз зупинив ся на їх, то крім хронїкерського обовязку, мав на метї, як позначив уже вище, підкреслити зворушливе „совпаденіе“ в поглядах на конечні змагання українського руху російських лїбералів, націоналїстів, і адмінїстрації. Коли й бачимо в сїм якусь усе-таки ріжницю, то тільки в більшій чи меньшій отвертости, але централїстичні тенденції їх усїх, на мою думку, не підлягають жадним сумнївам. Нехай дарують менї сю мою „ересь“ ті, хто ще йме віру щирости наших російських прихильників, але що-денні факти промовляють так виразно й красномовно, що я лишу ся на сїй своїй позиції доти, поки знову-ж такі факти, а не міркування від льоґіки та серця людського, не доведуть супротивного. Правда, трапляють ся факти й иншої катеґорії і про них завше докладно говорить ся в українській пресї, але вони остільки нерясні, що я, не вагаючись, відношу їх до винятків, які, мовляв, тільки стверджують загальне правило.

Щоб зрештою покінчити сим разом з сим питаннєм, згадаю ще про два „человѣческихъ документа“, які анї-трішечки не суперечать моїм міркуванням, а навпаки — тільки поглиблюють їх. 6-го жовтня с. р. поступова російська преса і громадянство святкувало 50-лїтнїй ювилей „Русскихъ Вѣдомостей“. Від української преси („Л.-Науковий Вістник“, „Рада“, „Світова Зірниця“, „Світло“, „Рілля“, „Маяк“, „Наша Кооперація“) старій московській ґазетї мало ся прочитати адресу, в якій між иншим зазначало ся:

> „Ради загально-полїтичних цїлей і змагань, представники української преси визнають за неминучу потребу, щоб поступове російське громадянство перестало бути байдужим до національної проблеми в Росії, щоб воно відмовилось від традиційного погляду на національні змагання, як на штучні й вигадані, що нїби та стоять на перешкодї загальному визвольному рухови і ускладняють його; щоб воно зрозуміло, що національне питаннє в Росії — вельми серіозна й насушна першорядної ваги проблема, — такої-ж самої ваги, як економічне й соціяльне питаннє, і що для всїх народностей Росії, а також і для української, оновленнє Росії матиме належну цїну й рацію тільки тодї, як що воно дасть їм національну волю“.

Далї в адресї висловлюєть ся бажаннє, щоб „керовничі російського поступового громадянства не тільки в інтересах поневолених народностей, а в своїх власних, поставили національну проблему на належну їй височінь і допомогли прищепити погляд на працю національної інтелїґенції, як на виконаннє нею обовязку перед своїм народом, — виконаннє, що заслуговує не то що на найсеріознїйшу увагу й дослїдження, але і на активну допомогу“. Неможна не признатись, що картину

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

відношення до нашого національного руху російських поступовців ся адреса викриває на прочуд мальовничу й навчаючу. Чудовим додатком до неї є видрукований в № 280 російської ґазети „День“ лист нашого письменника, В. Винниченка, до російських письменників. В сім листі шановний письменник картає російських письменників за образливу неуважність, недбальство, нехтованнє, профанацію проявів українського руху, незнаннє якого доходить у них до ганебних розмірів. „Російські письменники дивні консерватори що до Українців. Більш навіть ніж російський уряд. Уряд вже запримітив нас, вже звернув на нас свою ласкаву сердечну увагу. Крізь товсту, довічню кору темряви і безправя по всіх місцях України бє струмками національне житє. Уряд заклопотано запихає чим може неприємні проломи. Український рух зростає, розвиваєть ся преса, література, наука; у Львові одкриваєть ся український університет, українські посли в австрійськім парляменті з кожним днем поширюють своє значіннє; на сцену національно політичного житя виступає пролетаріят, ся справжня сила всякої нації.

„А російські письменники нічого сього не помічають та, як і перше, по Гоголю, все росповідають нам про „жінок“ та „горілку, про Остапів Бульб, що мріють закинути геть „оцею“ цівілізацію та й податись у степи гайдамацькі. І соромно, і сумно! І мимоволї звертаєш ся з благаннєм: „Колеґи! На Бога, уважнійш ставтесь до житя і до того, про що ви пишете. Не ображайте анї себе, анї художньої правди, нї нас, Українців, своїми мимовільними „хохлацкими“ анекдотами!“

Вважаючи на те, що де-які російські літератори відгукнулись на сей лист В. Винниченка глузливо-вороже, можна бути певним, що для російського письменницького загалу він лишить ся гласом вопіющого в пустині. Так було — так буде.

Чи маємо ми право залазити в чужу хату і ставити свої вимоги, або, як у тій приказці говорить ся, — залазити в чужу солому і там шелестіти? Адже-ж ті-ж таки російські громадяне, чи журналісти чи політичні діячі можуть одного чудового дня відповісти нам: „Дайте спокій! В нас свого діла вщерть; та і взагалї, що за нахабство важити на чужу думку, предявляти якісь претензії, насилувати нашу волю! Хочу—роблю, хочу—нї, і нїхто не в праві робити менї закиди і вказівки. „Я анї трохи не вагав ся-б визнати слушність такої відповіди: в наші часи міщанства, коли „своя сорочка до тїла близше“, ся відповідь мала-б за собою т. з. „смягчающія вину обстоятельства“. Але, в такім разї, я зробив-би кілька уваг. Коли так, сказав би я, то здеріть, будь ласка, з ваших барвистих прапорів блискучі гасла ідейности, боротьби за права, за визволеннє людини, гасла служення істинї й справедливости, а замість того, начепіть напис — „наші хатнї справи“. Крім того, я нагадав-би

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

російським поступовцям, що вони у нас, може і несамохіть, у великім боргу з якого боку не глянь — чи з історичного, чи з економічного, чи ще з якогось там. На їх сумлінню повинна тяжити тая кольосальна двохсотрічна несправедливість, яка спричинила ся до цілковитого зубожіння, денаціоналізації і здичавіння українського народу. Коли мені скажуть, що поступова частина російського громадянства в сім не була, не є і не буде причиною, то я попрошу озирнутись навколо, щоб побачити, як і тепер, енерґійнійш, ніж у старі часи, працюють на Вкраїні цілі кадри поступових і непоступових русифікаторів на всіх царинах нашого житя, а тая бідолашна „житница Россіи“ мусить не тільки годувати, виснажаючись, усю ту чужую приблудну гайворонь, а ще постачати засоби і для поповнення ріжних загально-державних бюджетів. Правда, із свого власного кухля, який би він малий не був, куди краще і почеснійш пити, а ремствувати, протестувати, зазїхати на чуже зовсім вже не така принадна річ, але віддайте нам наше, без чого ми не можемо обійтись, не квапте свого носа до того нашого кухлика, і зникнуть усі наші нарікання і претензії. Не можете? Не у вашій владі се зробити? Але у вашій владі допомогти нашим змаганням, бо ви маєте силу, що зміцніла і викохалась щоб там не говорили, і на наших соках. А ви що робите, замість допомогти? Те, про що говорить вищезгадана адреса української преси і лист палкого В. Винниченка. Автори адреси і листа сподівають ся, що їх голоси буде почуто і взято на увагу, і се було-б найліпшим, що ви могли-б зробити, аби не поглибити прірви, що виросла між нами і вами. Та ви сього вперто не хочете вчинити. Чому? Я не маю права залазити в чужу душу і читати там, але сього і не треба: діла ваші, приклади яких я наводив і вище, в сій хроніці, і ранійш, в инших, самі за себе промовляють. А промовляють вони про те, що за правдою і високими ідеалами вашими, вишитими на ваших прапорах, ховаєть ся що до нас той самий зоольоґічний націоналізм, якого ви так сахаєтесь жахливо на словах. От чому у відношенню до наших святих змагань у вас стільки спільних рис з тими, від кого і ви, і ми з огидою і жахом відкрещуємось.

Перш, ніж перейти до огляду позитивних явищ сїренького житя нашого, дозволю собі сказати кілька слів з приводу де-яких уваг з листа еп. Никона (єнисейського і красноярського), котрого він надіслав до „Ради“ (№ 240), як доповнення і пояснення до свого законопроєкту про українську школу і товариства. Коли читач пригадає, в попередній хроніці своїй я висловив обурення з приводу солїдарности епископа з Меньшиковим в думках що до т. з. „мазепинства“. В сім однакових думок зі мною і д. Липовецький („Укр. Жизнь“, № 9, 1913 р.), і у відповідь

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

йому епископ робить поправку. Виходячи з мудрої приказки — „лучше нехай буде синиця в руках, ніж журавель у небі“, епископ пише, що инших українських справ він не зачіпав у своїм законопроєкті, бо не вважав себе компетентним в них; та, крім того, на його думку, з шкіл і товариств треба починати, бо „великі оптимістичні заміри розлітають ся, як ті картовні хатки, що їх будують діти“. Що-ж до „стремленія къ децентрализаціи управленія и экономической жизни“ (О. Липовецький), то епископ Никон пише: „О, ні! Я ніколи не був проти децентралїзації не тільки що до Українців, але і инших народностей... Я не звалюю в одну купу сї національні справи, — змагання законні і природні, разом з „мазепинством“. Чи так же се? Не знаю, як власне розуміє епископ тую децентралїзацію управлїння і економічного житя, але в його законопроєкті до всїх жахів „мазепинства“ причеплено і автономію: „Для чого бачити — шукати в день з ліхтарем — небезпеку, Мазепу, автономію, оддїленнє там, де сього у величезній масї зовсїм нема?“ Виходить, що прихильний до нас архипастир за децентралїзацію не жалує таки нас у своїм законопроєктї. Все-ж маємо приємність констатувати, що українські симпатії автора законопроєкту еволюціонують з незвичайною прудкістю. То нехай же бунтівливий епископ не нарікає, що достає од україножерів епітети: зрадник, Мазепа, Іуда і т. д. Ще й не те почує, коли вдержить ся на своїй позиції і не посунеть ся назад, до первістного стану. А се виявить тільки час. Почекаємо.

З початком осени пульс українського житя, як на Вкраїнї, так і по всїх здебільшого гуртках та товариствах на чужинї забив інтенсивнїйш. В падолистї у Полтаві і в инших місцях врочисто одсвятковано столїтнїй ювилей Івана Котляревського і відкрито в присутности делєгацій на свято батька нової української лїтератури, український клюб, ще одно культурне огнище, що безперечно спричинить ся до тїснїйшого єднання земляків.

За останнї два місяцї відбулись загальні збори новоросійського лїтературно-музикального гуртка, клюбу „Родина“ в Київі, т-ва „Кобзар“ у Москві, українського лїт.-драматичного т-ва у Воронїжі, т-ва імени Квітки-Основяненка у Харкові. Що до останнього, то в пресї зявились чутки про химерний, щоб не сказати більш, напрям і тенденції його діяльности, яка набуває що-разу трохи не чорносотенної окраски (див. „Дзвін“, № 11). Коли сьому правда, то харківському громадянству треба вжити всїх зусиль, аби се т-во не було якимсь непевним винятком серед подібних до себе і не збивало ся з демократичного шляху, яким так любить пишати ся наше громадянство а з ним, безперечно і харківське, хоч не завше у своїй діяльности втримуєть ся на нїм.

Київське Наукове Товариство виявило за жовтень і падолист дуже та-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кож напружену живу діяльність, посвідченнєм чого є той факт, що тільки відкритих засідань його за сей час відбуло ся аж вісім і на них прочитано перед авдіторією багато дуже цікавих рефератів.

У Харкові відбуло ся обраннє членів комісії по збудованню памятників М. Лисенкови, Т. Шевченкови та Квітці-Основяненкови („Рада", № 242).

В Катеринодарі намістник Кавказу дозволив інженірови Крижановському поставити своїм коштом памятник Т. Шевченкови на бульварі його імени (Ростовська вул.) („Рада", № 262).

По кооперативному відділови київської всеросійської виставки експертною комісією призначено нагороди — українському часописови „Наша Кооперація" (золота медаль), т-ву „Український Аґроном" (велика срібна медаль), українським кооперативам у Галичині (велика золота медаль). („Рада", № 270).

Чергові збори канівського повітового земства постановили будувати в 1914 році всі школи (10) в українському стилю. Проєкти шкіл, вироблені архітектором д. Дяченком та художником О. Сластьоном, ухвалено. („Рада", № 255).

У Москві під проводом проф. Корша засновуєть ся ювилейний комітет для святковання столітнього Шевченківського ювилею („Рада", №266).

10-го падолиста в клюбі „Родина" київське громадянство шанувало славетну українську артистку Любов Ліницьку з приводу 25-літнього ювилею її сценічної діяльности. 19-го жовтня минуло 25 років славетної діяльности на українській сцені артиста Ф. Левицького (одсвятковано 27-го падолиста ювилейним спектаклем у театрі М. Садовського) і артистки Г. Борисоглібської (буде одсвятковано в січні).

24-го падолиста в салі катеринославської міської думи відбуло ся врочисте святкованнє 30-літнього ювилею наукової діяльности проф. Дмитра Еварницького, впоряжене заходами Архивної Комісії та ради музею імени Поля. Одержано багато привітань від ріжних товариств, наукових інституцій і окремих осіб.

Сумними акордами лунали в сих наших дрібних гараздах жалобні звістки. 7-го вересня у Вороніжі померла українська артистка Є. Болдирева, що смертю власною від тяжкої хвороби одсвяткувала 25-літній ювилей своєї сценічної праці. 26-го серпня упокоїв ся в с. Могильні (на Поділю) Сергій Венгжиновський, відомий старшому поколінню Українців, як етноґраф і історик. 1-го падолиста, після довгої і тяжкої недуги, померла в Катеринославі жінка-лікар Н. Щеголева, що брала діяльну участь в громадській українській роботі, була членом ради т-ва „Просвіта".

Вічна память непомітним для загалу, але вельми корисним на місцях трудівникам на українській ниві!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Бібліографія.

Записки Наукового Товариства імени Шевченка. Під редакцією проф. М. Грушевського. Том CXVI (1913 р. кн. IV).

Відкриває книгу цікава дуже статя д-ра Ів. Крипякевича „Нові матеріяли до історії соборів 1629 р.“ (ст. 5—39). В 1629 році пляновано скликати у Львові спільний собор для порозуміння уніятів і православних на цілій Україні. Для підготовлення сього собору скликано два партикулярні собори—православний до Київа і уніятський до Володимира. Через незгоду папського нунція спільний собор, на котрий уніяти покладали великі надії, не відбув ся. Проф. П. Жукович в своїй цінній праці („Сеймовая борьба православнаго западно-русскаго дворянства съ церковной уніей“, в. VI) докладно розсвітлює історію сих соборів. Др. Крипякевич на підставі нових матеріялів, які переховують ся в „Національнім Музеї ім. ґр. А. Шептицького“ у Львові, подає ряд інтересних доповнень до праці проф. Жуковича. Нарис читаєть ся з неослабним інтересом від початку до кінця і ми поручаємо його пильній увазі всіх, хто цікавить ся рідним минулим. Се жива сторінка з історії нашої церкви і суспільства. Кидає вона нове світло на заміри й пляни Українців уніятів і дає змогу оцінити їх з иньшого, ніж який утер ся досі серед православних Українців, погляд на сі пляни. Не були промотори унії якимись запроданцями-лиходіями, а ділали з певних високих патріотичних поглядів. До статі долучені й віднайдені автором матеріяли, головно переписка митрополита Рутського з Римом. Дальше маємо кінець сумлінних студій Василя Герасимчука „Чуднівська кампанія 1660 р.“ (ст. 40—68). Головну частину її становить розділ „Капітуляція Шереметева“. В кінці коротенько оповідає автор про настрій на Україні й заходи кн. Борятинського. По сій статі йдуть дві полемічні статейки під заг. „Ще до історії устрою гетьманщини XVI—XVIII ст.“ (ст. 69—86). Спершу відповідає молодий талановитий одеський вчений Михайло Слабченко М. П. Василенкови на його критику своєї праці про „Малороссійскій полкъ въ административномъ отношеніи“, а далі подає М. Василенко свої уваги на сю відповідь, піддержуючи давнійші свої закиди. Др. Іван Франко друкує IV—VII розділи своєї широкої розвідки „Азбучна війна в Галичині 1859 р.“ (ст. 87—125). Філярет Колесса говорить про „Варіанти мельодій українських народніх дум, їх характеристика і ґруповане“ (ст. 126—165). В ній торкаєть ся автор і билинних мельодій. Ми певні, що ґрунтовна праця д. Колесси стріне прихильне принятте в наукових кругах.

В „Miscellanea“ подає др. І. Франко „Бібліоґрафічну рідкість“—польський друк кирилицею друкований, а д. М. Возняк цікаву замітку „З бібліоґрафічних занять Івана Вагилевича“, публікуючи реєстри зладжені Вагилевичем—„Письменники-Українці, що писали по польськи“ і „Письменники-Українці, що писали по латині“ з замітками автора про праці. Вкінці маємо промову покійного Павла Житецького на Шевченкових роковинах у Київі 1887 або 1888 року, в котрій змальована історія „Старої Громади“ (див. „З історії київської української громади“, ст. 177—189). Само собою розуміє ть ся, що ся промова становить цінний

Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

набуток для пізнання нашого недавнього минулого, цінний тим більше, що ми так мало знаємо про нього. Так усе здаєть ся недавно було,— а хто що повідав про се? Люди мруть і лишають нас без відомости про те, як жили й що і як робили для рідної справи. Явище, можна сказати, специфічне хіба для нас Українців, бо у Росіян і Поляків мемуарна література дуже багата. А тимчасом саме нам треба спогадів і спогадів—наш рух на рос. Україні майже до нашого часу загнаний у підземелле і без інтімних оповідань самих діячів обставини його, процес його будуть темні, неясні, повні прогалин. Бо по за тим, що люди переховали в своїй памяти, в своїх головах, ми більше нічого на маємо. Хіба переписку й друковані праці. Та й з архивами, які зберегли ся, сумна справа. Що робить ся з паперами Куліша? Хто їх доглядає? Чи не згинуть вони марно, пішовши на підпал або на оселедці? Хто дбає за них? А не меньш цінний архив Драгоманова—лежить десь за тридесять земель і яка йому доля судить ся,—святий знає. Се все не може не сповняти душу свідомого Українця великим сумом. Непорадна ми нація— не шануємо ні своїх заслужених діячів, ні себе самих, ні своїх нащадків!

Але вернімо до огляду. В „Науковій Хроніці“ піддає М. Залізняк гострій, але зовсім слушній і річевій критиці „Історію України Олександра Яблоновського“, покійного польського ученого „dziejopisarza Rusi“ (ст. 190—212). Нарешті в „Бібліоґрафії“ знаходило, як звичайно, цілу масу рецензій на ріжні наукові праці з обсягу „преісторії, археольоґії і історії штуки“, „історії політичної і культурної“, „фільольоґії“, „етноґрафії“ та „житя суспільного й культурного“ (ст. 213—262).

Вол. Дорошенко.

Сергій Єфремов. *Співець боротьби і контрастів. Спроба літературної біографії й характеристики Івана Франка. У Київі. 1913. Ст. 208 16⁰ ціна 75 к.*

Ювилейний рік Івана Франка викликав, як звичайно, літературу брошур, статей, привітальних заміток, але не приніс досі ні одної праці, яка б давала загальну вичерпуючу характеристику й оцінку справді великого „сорокалітнього подвигу“ житя і праці визначнійшого письменника галицької України. Книга д. Єфремова безумовно найсолідніша і найцінніша з усього, що дала нам ся ювилейна література. Талановито, з спокійною певністю своїх сил, з повним опанованнєм матеріялу зложена, вона дає суцільний викінчений образ, і тому перш за все має велике популяризаційне, педаґоґічне значіннє Але все ж таки книга ся—я не хотів сказати—тенденційна, (в кращому, певна річ, розумінню)—вона до певної міри односторонна, навіть з закресленних собі автором межах.

Своїм завданнєм д Єфремов ставить „подати загальну характеристику письменника; викрити ті пружини, що направляли його в літературній та громадській діяльности; висвітлити, чим жив він і захоплював ся, що любив і що ненавидів, од чого тікав і простував до чого“. Але, поставивши собі таку широку програму, д. Єфремов розроблює не всї її сторони, де-чого він майже не торкаєть ся. Франко для д. Єфремова перш за все поет-громадянин, письменник гуманість. Через те він зупиняєть ся сливе виключно на тих Франкових творах, чи на тих боках його діяльности, на яких яскраво позначили ся ті пануючі в його

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

творчости мотиви. Розумієть ся, громадські і гуманні мотиви переважають в творчости Франка і надають їй такий благородний і принадний характер. Але вони не вичерпують його творчости, так само як і громадська діяльність не вичерпувала і не могла дати простору для виявлення всїх сторін сеї надзвичайно многогранної, багатої духовної орґанізації, сієї натури, для якої за-тїсні були межи служення насущним потребам свого часу і своєї вбогої країни. В тому, що сей сміливий й бурливий дух, якому одкриті широкі горизонти вселюдського поступу і високости кращих ідеалів,—прикутий був до бідної країни, на службі в котрої він мусїв двигати весь тягар чорної роботи, серед загальної апатії, нерозуміння й недоцінювання, в сьому лежить справжня траґедія. Звідси випливає та самотність, те сирітство духа, на котре нарікає Франко вже в зенїтї своєї творчости. Але д. Єфремов не торкаєть ся лїрики Франка, в якій позначили ся яскраво всї складні переживання його душі, не бере на розвагу таких збірок, як „Зівяле листє", „З днів журби", „Semper tiro",—сих справжнїх перлин нової української поезії, він обмежуєть ся тільки тими творами, де Франко виступає перед нами виключно як співець боротьби і соціяльних контрастів. Се безперечно найяскравійший бік його письменницької праці, хоча, як ми зазначили, всього лїтературного обличя Франкового він не зясовує.

Книга д. Єфремова виясняє житє й лїтературну діяльність Франка на фонї і в звязку з громадським житєм Галичини за останнїх півстолїття. Справдї не можна віддїлити житя і працю Франка від загального розвитку його рідного краю, і тому д. Єфремов мусить спинятись на важнїйших моментах культурно-національного і полїтичного руху в Галичинї; характеристики тих моментів виходять в його дуже яскраві і влучні і можна пожалїти хіба, що він весь час наче стримує себе, щоб не задержуватись дуже довго на тому, не порушити цїльности викладу. Ми думаємо, що книга його, вирахована на саме широке коло читачів, нїчого не стратила б, як би наведно було в нїй хоча б уривки з листів Драгоманова до редакції „Друга" або трохи більше росказано за радикальний рух поч. 90-х років. Се власне й більше вияснило б громадську діяльність Франка, раз автор поставив собі метою ту діяльність зясувати.

Д-їй Єфремов дає докладний аналїз прози й поезії Франка, звертаючи увагу виключно на ідейний зміст і сливе не торкаючись художньої форми їх. Се і не входить в його завданнє, так само як не надає він ваги і повнотї та докладности огляду письменницької праці Франка, вважаючи за головне викрити внутрішнї пружини тої праці та її ідейні підвалини. Своє завданнє виконав д. Єфремов з повним успіхом. Книга дає багатий матеріял, а саме головне—дає яскравий і цїльний образ, який полишає сильне враженнє. Через те вважаємо її коштовним вкладом як в ювилейну лїтературу про Франка, так і взагалї в критичну лїтературу нашу. *Д. Д—ко.*

Іван Франко: *Данте Алїґієрі.* Характеристика середнїх віків. Житє поета і вибір із його поезії. Виданнє т-ва прихильників укр. лїтератури, науки і штуки у Львові. Київ 1912 ст. 246.

Данте—се поет, про якого кождий з нас ще в школї навчив ся говорити з найбільшими похвалами і подивом, якого імя вічно висуваєть

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ся тоді, коли треба говорити про досконалого творця і протиставити його нашому убогому в висші духові цінности часови. При тім Данте належить одначе до тих ґеніїв, про котрих вічно говорить ся і славить ся, а котрих мимо того крім імени нічого майже не знаємо. Пересічний інтеліґент у нас чув очевидно про „Божественну комедію“, знає деякі цитати як „Lasziate ogni speranza“, але дуже мало знайдеть ся таких, які читали бодай той найголовнійший твір Данта. Знаю, переважна часть інтеліґенції á priori захоплена поетом пробувала колись читати його,—але на пробах звичайно й кінчить ся. Чомусь не ставало терпцю прочитати все, помимо доброї волї. І Данта хвалить ся й далї, але він таки лишаєть ся нечитаним і невідомим. Констатую сей факт не для докору, а просто тому, що се факт цікавий взагалї в відношенню ширшої читаючої публики до тзв. клясиків, про яких вчать в школї. Річ в тім, що аби з захопленнєм читати Данта, з таким самим захопленнєм, з яким говорить ся про нього і з яким відносять ся до нього дослїдники його житя та поезії—до того треба мати солїднїйше підготованнє і глибшу культуру ума. Нічого не скаже тепер пересічному читачеви книг поезія Данте, коли читач мусить мати на кождій сторінцї широкий коментар і не раз дуже деталїчні пояснення майже до поодиноких фраз; він прочитає 2—3 пісні та й кине. І тільки той, що має загальну орієнтацію в добі середньовічній, бодай з грубша уловив культуру та житє середнїх віків, хто знає тодїшні обставини полїтичного житя в Італії —отже ґрунт на якому виросла поезія Данте,—а відтак само житє його і світогляд,—тільки той зможе всю свою увагу скупчити на головному в творах Данта, той лише почує дух божий, яким навіяна „Божественна комедія“. З природи річи—читачем Данта мусить бути людина, освічена, ad hoc підготована бодай так як мусить бути підготований кождий, хто їде в Рим чи Фльоренцію щоб побачити там скарби мистецтва. Само собою розуміє ть ся, що треба мати й найпотрібнїйшу „річ“, без якої й учений далеко не зайде—розуміннє і уміннє читати твір мистецтва. Загал публики,—а тим більше нашої—занадто байдужно відносить ся до сеї справи, думаючи що читаннє то відпочинок. А тимчасом найкращий автор „пропадає“, коли читач не напружить і своєї фантазії й свого ума, аби досягнути задум твору і його головний нерв, патос.

Те все я уважав за потрібне насамперед сказати, згадуючи книжку Івана Франка про Данте. В світлї тих уваг її важність для нас виявляєть ся з подвійною силою. Се перший у нас твір про Данта і повинен мати вилике значіннє для всїх українських читачів, котрим близький приступ до того великана світової поезії був „заборонений“. Правда, твір Франка не праця спеціялїста, в головному навіть не оригінальний — основа його—працї Федерна, Крафта та Ґаспар,—але не в тім річ. Головне те, що твір такий нарештї єсть, що написаний умілою рукою і дає те, що для українського читача треба: отже чудову, могучими синтетичними штрихами написану характеристику ідейного ґрунту середнїх віків та їх цивілїзації, (роздїли I—II), біоґрафію Данта та характеристику його творів (III) і багату антольоґію з його лїрично-дидактичної поезії (IV) та його головного твору „Божественної комедії“ (V—VII). Таким чином український читач має змогу пізнати бодай в загаль-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ному нарисї оден розділ не лише творчої культури але культури взагалї. Бо Данте, се щось більше як поет, щось більше навіть як духовий батько італїйської лїтератури,—се репрезентант середньовікової цивілїзації взагалї. „В ньому—як пише Франко у вступі—можна бачити ініціятора всїх новочасних лїтератур, бо він своїм трактатом „de vulgari eloquio“ переломав панованнє середньовікової латини і відкрив перед народнїми язиками широкі перспективи розвою. Як граничний камінь стоїть він на переходї від середнїх до новійших віків. Вірування і змагання середнїх віків він перетопив у орґанїчну єдність і вилив немов у бронзї в своїй безсмертній поемі, як найкращий їх памятник“. Хочби лиш се, не дивлячись на саму велику і траґічну в особистому житю індівідуальність Данта, оправдує те захопленнє до його поезії, яке, починаючи від сучасників його, від Бакаччія, йде аж до нашого часу.—Твором Івана Франка й Україна віддала свою пайку належну великому поетови від людства,—тепер і ми прилучили ся до „загального хору“. І тут заслуга Франка, що він серед маси иньшої пильної працї знайшов час і для сього твору, який багато заважить в його лїтературно-науковому дорібку. *М. Єзшан.*

Андрій Товкачевський: Г. С. Сковорода. В-во *„Життя й мистецтво“*. Київ 1913, ст. 67, ціна 35 коп.

Сковорода—постать цікава, але мало Українцям знайома, більш леґендарна. Не диво, що отсей український фільозоф діждав ся докладнїйшого розбору й видання творів не від своїх землякiв, а від чужинцїв Росіян. Не дивно стає нам й те, що Росіяне ласкаво заанектували собі українського фільозофа, сказали що він їх, що він творець російської фільозофічної думки, як се зробив В. Ернъ в своїй великій моноґрафії „Григорій Саввичь Сковорода. Жизнь и ученіе“. (Москва 1912). Познайомленнє з фільозофією Сковороди справдї до недавна було трудне, тяжко було дістати його твори, які лежали недруковані в рукописях. Але ся трудність уступає тепер, бо вже маємо перший том повного видання творів Сковороди, що вийшов під редакцією Бонч-Бруєвича. Коли доступ до жерел улекшений, коли вже можна користуватись друкованим виданнєм творів нашого фільозофа то праця в висвітленню думок Сковороди, в виведенню його з темряви леґенди, в фактичнім представленню його як українського фільозофа стає можливою, а навіть конечною зі взгляду на апетіти російських вчених, яким треба доказати, що Сковорода належить „инородцам“, що Сковорода український фільозоф, і як такий повинен фіґурувати в науцї.

Першою серіознїйшою працею над фільозофією Сковороди та його постатю являєть ся у нас книжка д. Товкачевського. Сковорода не належить до тих фільозофів, що лишили по собі довгі, складні системи з їх науковими методами, доказами, проблемами, але він фільозоф „созерцатель“. Його фільозофія не в системі і не в наукових доказах, а в тому поглядї—як каже автор—що він кидав в само серце природи. Він не доводить, не дає безсумнївних даних, „а читає в природї, як в роскритій книзї, молотом свого духа вистукує кожну річ і підслухує незвичайним ухом правдивий дзвін її“. Він не визнає, а власною душею переживає, жиє після істин своєї науки і консеквентно переводить їх в житє. Сковорода—фільозоф-поет, фільозофія, поезія, релїґія се для нього

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

окремі назви на одні поняття. Світ—вчить Сковорода—складаєть ся з двох частин: одна видима, друга невидима. Видима—се матерія, земля, плоть, її Сковорода називає нікчемною: „вся тварь есть рухлядь, смѣсь, сволочь, сѣчь, ломъ, крушь, стечь, вздорь, сплочь и плоть и плетки“. Зневагу до видимого Сковорода вніс в своє власне житє і жив згідно зі своїм символом віри. За видимим криєть ся невидиме, кожна річ подвійно істнує, а те невидиме, що криєть ся за всіма річами є Бог, що завше був, є і буде; він в дереві є правдивим деревом, в траві—травою. Сковорода тужить за людиною, яку можна пізнати по серцю, по душі, по думках, що дорозші і цінніші від всього видимого, від тіла. Людина не родить ся такою від разу, вона мусить придбати собі образ божий, мусить родитись в друге, мусить прийняти в свою душу насіннє нової природи, виносити його в собі, тоді вона другий раз народить ся і се буде твореннє правдивої людини; ся новосотворена людина то є—всьо вічне в людині, що не пропадає в часї і просторі, що не улягає змінам, що не має початку ні кінця. Правдива людина—се Вічність, Істина, Бог. Пізнати людину значить пізнати Бога; виховати в собі людину значить самому стати Богом. Світогляд Сковороди релїґійний, але його Бог се не страшний і сердитий Єгова, се не строгий християнський Бог, зі своїм окремим царством і військами небесними, з вагою справедливости в руцї, тому у Сковороди не знаходимо темного християнського аскетизму, а радісний епікуреїзм. Чоловік сотворений для щастя, ціле своє житє він в погонї за ним, се його ціль, а заразом і вінець. „Мы родились къ истинному счастю і путешествуемъ къ нему“. А щастє близько нас, воно в кождому з нас, наше серце сохраняє той неоцінений скарб, а щастє—се спокій душі, ясність духа. Щоб се осягнути, щоб бути щасливим треба пізнати себе, свою природу, свою силу і відповідно жити. Γνῶθι σεαυτόν!—пізнай себе!—кличе Сковорода. Природа, ваша матінка, зробила тобі все: „что нужное не трудно, а трудное не нужно“. Пізнай лише себе, а переконаєш ся, „що блаженнымъ быть легко“, а станеш Вічністю, Істиною, Богом, а дух твій в гармонії буде в небесних просторах під звуки всеї природи, яка є також Бог, співати радісну, солодку, упоюючу пісню. „Пізнай себе—буде з тебе“, так каже наша народня фільозофія. Душа народа зляла ся з душею Українця-фільозофа Сковороди і він став висловом фільозофії збірної народньої душі. І Сковорода український фільозоф, а тягненнє його силою за чужий стіл навіть російськими фільозофами до нічого не доведе. Належну нагороду нашому фільозофови, якої ми не були в змозї йому дотепер віддати (а з чиєї вини?!) зі зростом сил нашого народа віддамо.

Фільозофія Сковороди містить ся не в складних, довжезних системах, а в його світовідчуванню. Він фільозоф-практик. „Пізнай себе“—він не лише вчив так, але жив по тим словам. Дальша консеквенція тих двох слів то незвичайна щирість, то праця перш усього над самим собою, над нашим „я“, над сотвореннєм сильної, гармонійної індівідуальности. Сковорода знайшов в собі Людину, Вічність, Бога і жив в самім собі, вистарчав сам для себе. „Азъ о Господѣ радуюся. Веселюся о Бозѣ, Спасѣ моемъ“. Душа його була перенята глибоким чутєм подиву до природи, до вічности і тут жерело й основа його глибокої релїґійности, не в формі християнства чи якоїсь иншої релїґії, а покло-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ненне Вічности, Богови, Тайні, що творить у всесвіті єдність річей, звязує їх між собою і душею людини. „Искать и удивлять ся значить тоже. Сіє движеніе веселитъ и оживляетъ душу“. З релїґійного подиву виростає символїзм Сковороди. В моментах житя нашої душі, в хвилинах екстази й натхненого захоплення речі звичайні набірають незнаного нам значіння, ми відчуваємо найінтимнїйші рухи й дрожання природи, а кожда річ стає символом,—видимим означуємо ми невидиме, вічне. Для звичайних людей просвітленнє духа—момент, Сковорода жив і мислив символами. І християнство Сковороди було лише одною з форм виявлення релїґійного чуття, подиву, поклонення перед Богом, Істиною, Вічністю.

Сковорода виховав ся на Біблії, приняв її дослівно, не викинув нї одного оповідання, нї одної нїсенїтниці чи байки. Він взнїс ся понад Біблїю і її потягнув за собою, свої думки вбрав в готову форму, Біблїю пристосував до себе. Він розумів нїсенїтниці біблїйні: „вся сія дрянь дышетъ Богомъ и Вѣчностью, а Духъ Божій носится надъ всею лужею и лжею“. Християнство Сковороди зникає, християнський Бог, що стоїть окремо поза світом в відносинах творця і твору, пана й підчиненого, затирає ся, і Сковорода творить собі свойого Бога—Вічність, Істину, Духа. Біблїя—то світ символів, кождий образ то символ: камінь се—Христос, „камень же бѣ Христосъ“; вода се—тлїнь, світова марність, „Душа наша перейде воду непостоянную“; жертвоприношеннє, про яке говорить ся в Біблії, Сковорода поясняє: „Брось, другъ, телцовъ да козловъ! Пріймись за себя. Убій для Бога в себѣ самомъ воловую упрямость. Останется въ тебѣ другой быкъ. Заколи грѣхъ, о чоловѣче... Послушай Мойсея и искорени зло изъ себе самого“. Приношеннє жертв се лише символ очищення душі, зближення до Бога і жертви рівні і гідні чи се буде Ваал, чи Зевс, чи Єгова, чи християнський Бог; відчуттє символу приношення жертв лучить нас з всесвітом, Богом, без взгляду на се в яких формах буде ся жертва приношена і під які форми буде втягнений той, якому приносить ся жертва. Хотить о просвітленнє душі, пізнаннє Вічного. Фільозофія Сковороди не випливає з Біблії, він вийшов зі своїх власних преміс і до них пристосував Біблїю.

Сковорода індівідуалїст, індівідуальність його стремить до щастя, а щастє в душевнім спокою по приборканню пристрастей і любов до Вічного.

Житє се—боротьба, в нїм гармонії не може бути; щоби мати соняшний спокій і лише восхваляти Бога треба станути поза житєм. І тут маємо два світи: бурхливе море житя і душевний спокій поза житєм. Хто хоче любити і страждати, підійматись і падати, взлїтати і опускатись, горіти і згоряти, хто хоче зазнати пестощів і зради для того Сковорода не ідеал. Так характеризує фільозофію Сковороди автор.

Ів. Лизанівський.

Омелян Карашкевич. *Співи днів і ночий. Низка пісень. В Коломиї.*

З усїх евангельських приписів кожен критик повинен памятати перш за все: „Не судите, да не судими будете“ і „Якою мірою міряєте, такою й вам відміряєть ся“. Отже й памятаючи сей припис, беру ся до рецензії, бо міряю мірою доброю.

Перед мною книжка і багато в нїй і думок і теплого почуття, і

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

те почутте передаеть ся мені, я його—відчуваю. Почуття автора щирі. Але втілено їх в формі ліричного віршу і спливає думка: „Нащо люди вживають форму віршу?“ Питанне досить примітивне, але останніми часами воно спливає не раз. На що вірші? Адже ж і думки і почуття можна переказати прозою,—проте письменники, гаразд знаючи перевагу над почуттєм поетичної форми, таки звертають ся до віршу. Знає секрет віршу і д-їй Карашкевич, бо сам бажає „Пісень, пісень роскішних, стрійних і мельодійних!“ „Співу молодого і дзвінкого“, він знає, що „струн співучих, роздзвінних, чутливих, тайних, струн людського серця можуть торкати ся і збуджувати „щиро-золотії, дзвінкі, злотосяйні, пречисті, задушевні пісні“. А коли треба пять раз примостити ся, щоб добрати способу прочитати той вірш, чи секрет поетичної творчости лишаеть ся при ньому? Перша вимога віршу — музичність, вірш не музичний, не мельодійний втрачує свій raison d'etre.

Яку музику можна вчути, напр., в таких рядках:

„Не співай веселих пісень мені, мила,
На розвагу для серденька мого,
Бо вже горя позбутись не сила,
Не забрати вже жалю важкого“.

Або

„Та все ж пісні не згинуть. Зневір зірветь ся
Неначе чайка-плачка скигиче тужливо
І відгуком потужним, живим одібеть ся,
І пісня знов заплаче дзвінко, як на диво“.

Ось як-раз не дзвінко, не мельодійно. Не можна й вживати і образів якихсь мов нарочито комічних, бо вони єдиним махом ламають все вражіннє. Напр.:

„Сірим вельоном окритий спер ся жасмін об паркан,
А серпанок мрак розвитий йде круг його скочно в тан?“

Що воно таке? Як се „іде скочно в тан“. Іде скоками у танець? Але коли автор мав се на думці, — то який же невірний образ; чи ж може туман, чи мрак іти скоками в танець? Взагалі такого надуживання над словами власне над флексіями, яке припускають німецькі поети, цілком не можливо робити в українській поезії.

„Дивить ся безсиллєм пяна на кущі промерзлих рож; в серці їй ятрить ся рана, сліз повздержати не мож“.

Яка се форма:—„вона не мож“? А вже кінець віршу цілком незрозумілий:

„А вона обняти рветь ся
Стать його, що наче сніг;
Він у мраці розпливеть ся
І замрачить слід у ніг“.

Як „замрачить слід у ніг?“ Що се значить? Я не розумію.

„Парк знова в імлї конає,
А жіноча стать сидить.
Вітер марш жалібний грає,
Жінка плаче і глядить.

Який глибокий дісонанс між згуком і словом! Образ сумний, мелянхолійний передаеть ся веселим танцюристим музичним ритмом,—і через те вроджуеть ся вражіннє чогось надзвичайно комічного.

Взагалі, музики бракує віршам д. Карашкевича. Морока і з наголосами.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В теорії д. Карашкевич гаразд розуміє, що слова поезії повинні бути „звучні, як дзвони“, але які ж то слова-дзвони, коли їх треба кілька разів перечитати, щоб добрати того наголосу, з яким їх можна протиснути у ритм віршу.

Ще одну маленьку увагу сказати хочеть ся: — останніми часами наших поетів охоплює якась жага до ботаніки і то ботаніки тропічних, чи принаймні підтропічних країн. Звичайно, ботаніка наука високошановна, але tousours perdis!

Чи єсть на Вкраїні тепер поет, який не ритмував би:—анемони й тони, туберози—сльози, орхідеї—ідеї. Delle de nuit, солові, кипариси й риси і т. и. І не обридне ся „убогая роскошь народа“. Я не розумію, на що обходять зоольоґію? Ритми і образи можна добути чудові:—раки й козаки, крокодил—небосхил, бегемот—патріот, жираф і не траф, міноги й осміноги, слін та ослін, кіт та скіт...

А се все гонитва за якимсь—дзвоном-передзвоном, льотом-перельотом? Дзвенить воно справді, тай граєть ся шкельцями, тільки по-за дзвоном не чути більш нічого.

„Помолив ся я сердечно.
Жаль стихійно безконечно
Добував ся і тужив.
І розцвілись анемони
З злотих струн понеслись тони,
Соловій також ожив.

—

Мельодійні пестрі згуки
І райдужні хвилї й гуки
Рвались—мчались в ясний світ
І хрусталем йшли дугою
Горді сумом і тугою
Поступали ночі в слід.

Ось тепера і цікаво-б перекласти якоюсь простійшою мовою „для ліпшого вирозуміння людям посполітим“, які се „пестрі згуки хрусталем ішли дугою“. Правда, досї вважалось, що згуки роспросторюють ся в повітрю хвилями, а може се новий винахід фізики, що вони ідуть дугою і хрусталем?

А автор ще й „молить ся сердечно“. Істинно:—„Не всякий глаголящий „Господи, Господи!“ внїдет в Царствіе Небесное“.

Але нехай не подумає читач, що автор не має і вдатних гарних віршів —навпаки є в книзї вірші дуже гарні, чулі Коли автор опановує формою,—поезія його лишає тепле вражіннє. Наведу для прикладу коротенький вірш:

Чоловік, так як дзвін:
Чим бє дужче серце в нім,
Тим чистіще,
Голоснїще
Дзвонить він.

Гарні і чулі „Пісня про себе“, „Коло коршми у неділю“ „Надгробна напись“, Сильний вірш „Фраґменту із „Богдана Хмельницького“, „Resurrecturi“, „Як вмру, на суд Господній стану“ і др.

Прекрасний по настрою і мельодійний і стислий по формі вірш:

„Як коли у житю вийде щастя тобі
І погідно на зустріч всміхнеть ся,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ти на мене забудь—будь щаслива *собі*
Най та радість тобі не минеть ся.

—

Як знова не талан, але горе стріне
І зблїднїють у серцї блакити,
Ти в тугу не вдавайсь, лиш держи ся мене,
Бо однако нам вік свій кінчити.

—

Такі вірші запорука тому, що коли автор опанує формою, матимемо в його особі доброго поета. *Л. Старицьха-Черняхівсьха.*

„Зелений гай“. *Віршики і казки, з малюнками, для дїтей, зложила Олена Пчілка. 1914. Стор. 32. Цїна 5 коп.*

„Зелений гай“ се—віршики, казки, загадки і т. и. матеріял, здебільшого з народнїх уст, яким захоплюють ся малі дїти; друкував ся ранїйш у дитячому часописї—„Молода Україна“. Хто має малі дїти, або хто доглядав їх, учив, той знає, що такі дрібнички, як отсе зібрано в сїй невеличкій книжечцї шановної авторки, мають вартість і не малу: дїти слухають їх залюбки, бавлять ся ними, вивчають їх напамять, деклямують. Шкода тільки, що малий обсяг книжечки не дав змоги вмістити в неї більш з усього того багатства, що вміщено за кілька років у „Молодій Українї“. На заголовній сторінцї книжки красномовний напис: „Перша книжка, видана в городї Гадячі—мовою українською“. Се значить, що видавництво „Молода Україна“ перейшло з Київа до Гадячу. Чи треба говорити і вияснити причини?.. Нї, мабуть: занадто відомо кожному, що брак рідної школи гальмує, вбиває те, що робить ся для неї головним чином. Звичайно, така одміна в умовах друкування книжок не могла не одбитись і на збірцї „Зелений Гай“: чепурненька на вигляд, з досить добрими малюночками, вона проте вражає своєю скромністю, своїм провінціяльним, я сказав би, виглядом. Трудно, очевидно, друкарнї, що досї безперечно крім казених книг і паперів, не друкувала нічого, надати книжечцї блискучого, художнього вигляду, яким пишаєть ся вже і тепера не мало українських книжок. У всякім разї се не стосуєть ся до внутрішнього змісту книжечки, і вона є безперечним придбаннєм бібліотеки малих дїток. *С. Черкасенко.*

Нові книжки.

Микола Залїзняк: Головні федерації сучасного світа. Львів 1914. ст. 235, цїна 3 корони.

Маладая Беларусь. Серыя I, сшытак 3. Вид: *„Загляне сонцэ і у нашэ вакоцэ“*. Пецярбург 1913. ст. 144, цїна 1 рубль.

Арґо. Лїтературний збірник. кн. I Київ 1914. ст. 63, цїна 50 коп.

Гр. Коваленко-Коломацький: Не слїд мовчати. Київ 1913. ст. 24, ц 5 коп.

Т. Болотько: Воли. Вид. *„Криниця“* № 9, Київ, 1913. ст. 32, ц. 5 к.

М. Драгоманов: Про українських козаків, татар та турків. Вид. *„Криниця“* № 10. Київ 1913. ст. 52. цїна 10 коп.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ЗМІСТ ШІСТЬДЕСЯТЬ ЧЕТВЕРТОГО ТОМУ

За жовтень, листопад, грудень 1913 р.

I. ПОЕЗІЇ.

сторінка.

О. Олесь: Памяти Лесї Українки 11
М. Вороний: Баляда моря 49
Гр. Чупринка: На могилу Лесї Українки 56
О. Журлива: На смерть Лесї Українки 119
Л. Старицька-Черняхівська: Хай буде тьма 193
М. Вороний: Переспіви із Сюлї Прюдома 216
Гр. Чупринка; Veto! Дух любови 206
Мінїятюра, Надія 667
О. Андрієва: Поезії 272
Хр. Алчевська: Присмерком тихим 301
Е. Падалка: Поезія 339
М. Чернявський: Поезії 386
П. Стах: Осїнь (настрої) 425
Гр. Чупринка: Вірність 505
Фед. Петруненко: Сонет 532

II. ПОВІСТИ, НОВЕЛЇ, ДРАМИ, МЕМУАРИ.

Леся Українка: Екбаль-ганем 4
Л. Старицька-Черняхівська: Крила (драма на 4 дії) 71, 217
Ор. Левицький: Єзуїтська преподобниця 195
М. Чернявський. Зустріч 257
Дм. Маркович: Замах на убійство жінки 397
М. Яцків: Вечерницї Романа Ничаєнка 414
С. Тобілевич: Житє Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) 431
С. Васильченко: Зїля Королевич 439
Нат. Романович: Як зацвітуть троянди 463
Л. Кобилянський: Спомини про М. В. Лисенка 487
Наталка Полтавка: „Припадок“ 501
Ґрація Деледда: Лихим шляхом (пер. Н. Кибальчич) 132, 302

III. ЛІТЕРАТУРА, НАУКА, СУСПІЛЬНЕ ЖИТЄ.

М. Грушевський. Памяти Лесї Українки 10
Л. Старицька-Черняхівська: Хвилини житя Лесї Українки 12

Generated on 2015-08-07 21:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сторінка.
Ів. Стешенко: Поетична творчість Лесї Українки 32
М. Евшан: Леся Українка 50
Ан. Ніковський: Екзотичність сюжета і драматизм у дворах Лес ї Українки 57
Ор. Левицький: Історія України в освітленню націоналїста 114
Вол. Дорошенко: Михайло Комар (Комаров) 120
О. Р. Всеросійський сїльско-господарський зїзд у Київі 164
С. Черкасенко: З українського житя 166
Ignotus: З австрійської України 177
М. Грушевский: На українські теми. (По кошмарі). 268
Г. Алексинський: Селянський банк на Київщинї 273
М. Евшан: З чужих лїтератур. А. Шніцлер і його драма: „Professor Bernhardi“ 287
М. Павловський: Всеросійська виставка в Київі 340
С. Русова: Дещо про сербську сучасну лїтературу 351
М. Залїзняк: Про „модерне москвофільство“ 360
Я. Краєвий: Періодична кооперативна преса на Українї 371
М. Грушевський: З промови на полтавськім святї 423
К. Голїцинська: Українцї на Самарщинї 452
Дм. Дорошенко: Дм. Ів. Яворницький 506
Марко Луцкевичь: На Полїссю 533
Ан. Ніковський: Поезія будучности 540
В. Дорошенко: . . . . . .

IV. БІБЛЇОҐРАФІЯ.

Записки Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові т. CXV,—*Вол. Дорошенко*; В. Винниченко: Федько Халамидник—*С. Черкасенко*; Ів Верхратський: Наша правопись—*М. Евшан*; М. Метерлїнк: Синьобородий і Ариана—*М. Евшан*; В. Щербаківський: Українське мистецтво І.—*В. Гребеняк*; Лев Юркевич: Кляси й суспільство—*С. Черкасенко*; Нові книжки . . . . . 185—192

Михайло Грушевський: Історія України-Руси, т. VIII, ч. І.—*Дм. Дорошенко*; Вол. Леонтович: Старе й нове—*Ан. Ніковський*; В. Винниченко: Молода кров—*Юр. Сїрий*; О. Кобець: Ряст—*Ів. Лизанівський*; Коза-Дереза—*С. Черкасенко*. Нові книжки . . . . . 375—384

Записки Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, т. CXII—*Вол. Дорошенко;* С. Єфремов: Співець боротьби і контрастів—*Д. Д ко*; Іван Франко: Данте й його поезія—*М. Евшан*; М. Товкачевський: Г. С. Сковорода—*Ів. Лизанівський*; О. Карашкевич: Співи днів і ночей—*Л. Старицька Черняхівська*; Олена Пчілка: Зелений гай—*С. Черкасенко*.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google